

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

UTILIZAREA DE CĂTRE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN A MIJLOACELOR LEGALE DE PROPAGANDĂ PENTRU EDUCAREA ANTIFASCISTĂ A OPINIEI PUBLICE (1940—1944)

MIRAIL E. IONESCU

ADVERSARUL DE PE ARCUL SUD-VESTIC AL OPERAȚIEI ROMÂNE DE ACOPERIRE DIN RĂZBOIUL ANTIFASCIST (SEPTEMBRIE 1944)

EUGEN BANTRA

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

ASEDIUL VIENNEI DIN 1688 ȘI IMPLICAȚIILE SALE EUROPIENE

NICOLAE CIACHER

ISTORIE ȘI IDEOLOGIE

GÎNDIREA POLITICĂ A LUI SIMON BOLIVAR

EUGEN DENIZE

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE: CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

7

TOMUL 36

1983

IULIE

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*), NICHITA ADĂNILOAIIE,
LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU,
AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, ȘTEFAN
ȘTEFĂNESCU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii
din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136–137 Telex
11226–București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa comitetului de
redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

www.dacoromanica.ro

71247–București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 36, Nr. 7
iulie 1983

S U M A R

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

- MIHAIL E. IONESCU, Utilizarea de către Partidul Comunist Român a mijloacelor
1 gale de propagandă pentru educarea antifascistă a opiniei publice (1940—1944) 657
EUGEN BANTEA, Adversarul de pe arcu sud-vestic al operației române de acoperire
din războiul antifascist (septembrie 1941) 674

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

- NICOLAE CIACHIR, Asediul Vienei din 1683 și implicațiile sale europene 695

ISTORIE ȘI IDEOLOGIE

- EUGEN DENIZE, Gîndirea politică a lui Simón Bolívar 709

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

- Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (VI) (*Petre Diaconu*) 723

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

- Simpozionul consacrat celei de-a 90-a aniversări a făuririi partidului politic revoluționar
al clasei muncitoare din România (*Dan Pienaru*); Faza republicană a celei de a
a VII-a Olimpiade naționale de istorie (*Gheorghe I. Ioniță*); Ședință de comuni-
cări la Institutul de istorie „N. Iorga” cu tema „Descălecatul Moldovei”; Adao-
suri și îndreptări la volumul al IV-lea din seria *Fontes Historiae Daco-Romanae*
(*Tudor Teoteoi*); Cronica. 729

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

- CORNELIA BODEA, VIRGIL CÂNDEA, *Transylvania in the history of Romanians*,
New York, 1982, VI + 181 p. (*Dan Berindei*) 737
ION BULEI, *Arçul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Edit. Eminescu, București, 1981,
326 p. (*Aurel Cernea*) 738

- RADU ȘTEFAN CIOBANU, *Pe urmele „stolnicului” Constantin Cantacuzino*, Edit. Sport-Turism, București, 1982, 333 (–336) p. + 11 + pl. (Paul Cernovodeanu) 739
- RELJA NOVAKOVIĆ, *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka. Istorijsko-geografsko raz matranje. Problemi i znanja* (Serbia între secolele VII–XII. Privire istorico-geografică. Probleme și cunoștințe), Istorijski Institut u Beogradu, Narodna knjiga, Beograd, 1981, 415 p. (Miodrag Milin) 741
- INÉS MURAT, *Colbert*, Fayard, Paris, 1980, 456 p. + 30 il. (Mihai Manea) 742
- * * * *Objets et méthodes de l'histoire de la culture*, Volume publié sous la direction de Jacques le Goff et Bela Kopeczi, Editions du CNRS-Akadémiai Kiadó, Paris–Budapest, 1982, 248 p. (Carol Vekov) 745
- REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE
- * * * „Cercetări istorice”, (serie nouă), XI, Muzeul de istorie al Moldovei, 1980, Iași, 758 p. (L. Eșanu) 749

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, N° 7
Juillet 1983

SOMMAIRE

L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE

- MIHAIL E. IONESCU, L'utilisation par le Parti Communiste Roumain des moyens légaux de propagande pour l'éducation antifasciste de l'opinion publique (1940—1944) 657
- EUGEN BANTEA, L'adversaire de l'arc sud-ouest de l'opération roumaine de couverture de la guerre antifasciste (septembre 1944) 674

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

- NICOLAE CIACHIR, Le siège de Vienne de 1683 et ses implications européennes 695

HISTOIRE ET IDÉOLOGIE

- EUGEN DENIZE, La pensée politique de Simón Bolívar 709

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

- L'histoire de la Dobroudja dans divers ouvrages étrangers récemment parus (VI) (*Petre Diaconu*) 723

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

- Le symposium consacré au 90e anniversaire de la création du parti politique révolutionnaire de la classe ouvrière de Roumanie (*Dan Pienaru*); La phase républicaine de la VIIe Olympiade nationale d'histoire (*Gheorghe I. Ioniță*); Séance de communications à l'Institut d'histoire „N. Iorga” sur le thème „La fondation de la Moldavie”; Ajouts et amendements au IVe volume de la série *Fontes Historiae Daco-Romanae (Tudor Teoteoi)*; Chronique. 729

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- CORNELIA BODEA, VIRGIL CÂNDEA, *Transylvania in the history of Romanians*, New York, 1982, VI + 181 p. (*Dan Berindei*) 737

- ION BULEI, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916 (L'arc de l'attente, 1914—1915, 1916)*.
Editions Eminescu, Bucarest, 1981, 326 p. (*Aurel Cernea*) 738
- RADU ȘTEFAN CIOBANU, *Sur les traces du „stolnic” Constantin Cantacuzène*, Editions Sport-Tourisme, Bucarest, 1982, 333—(336) p. + 11 + il. (*Paul Cernovodeanu*) 739
- RELJA NOVAKOVIĆ, *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka, Istorijsko-geografsko raz matranje Problemi i znanja (La Serbie entre les VIIe et XIIe siècles. Aperçu historique-géographique. Problèmes et connaissances)*, Istorijski Institut a Beograd, Narodna knjiga, Beograd, 1981, 415 p. (*Miodrag Milin*) 741
- INÉS MURAT, *Colbert*, Fayard, Paris, 1980, 456 p. + 30 il. (*Mihai Manea*) 742
- * * * *Objets et méthodes de l'histoire de la culture*, Volume publié sous la direction de Jacques le Goff et Bela Kopeczi, Editions de CNRS-Akadémiai Kiadó, Paris—Budapest, 1982, 248 p. (*Carol Vekov*) 745
- LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE
- * * * „Cercetări istorice” (Recherches historiques), (nouvelle série), XI, Musée d'histoire de la Moldavie, 1980, Jassy, 758 p. (*L. Eșanu*) 749

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

UTILIZAREA DE CĂTRE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN A MIJLOACELOR LEGALE DE PROPAGANDĂ PENTRU EDUCAREA ANTIFASCISTĂ A OPINIEI PUBLICE (1940 — 1944)

DE

MIHAIL E. IONESCU

CARACTERISTICI ALE PROPAGANDEI OFICIALE ÎN TIMPUL DICTATURII ANTONESCIENE (6 SEPTEMBRIE 1940 — AUGUST 1944)

Schimbarea de regim intervenită în prima jumătate a lunii septembrie 1940 în România — instaurarea dictaturii militaro-fasciste — a avut un impact profund asupra modalităților de desfășurare a propagandei oficiale. Chiar dacă o dictatură era înlocuită cu alta — cea regală de cea legionaro-antonesciană —, caracterul fățiș antidemocratic, naționalist, antisemit și proaxist al celei din urmă avea să imprime complexului propagandistic oficial al statului caracteristici nemaîntâlnite pînă atunci în practica modelării opiniei publice în România. Noua schimbare politică din ianuarie 1941, marcată prin îndepărtarea legionarilor din guvern avea să ducă la înlăturarea ideologiei legionare și a mijloacelor ei de difuzare (manifestările de acest gen odată depistate vor fi aspru sancționate). Totuși caracteristicile propagandei oficiale în intervalul ianuarie 1941 — august 1944 — așa cum vor fi înfățișate mai jos — relevă o anumită continuitate.

a) *Dirijarea și controlul mijloacelor de influențare a opiniei publice* se revendică drept cea mai de seamă trăsătură a propagandei oficiale în intervalul menționat. Continuînd o tendință apărută în anii anteriori — la 10 martie 1938 fusese înființată o „Direcțiune generală a Presei și Propagandei” pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri¹ — dirijismul propagandei a fost dus în acest interval la ultima extremitate. S-a urmărit cu perseverență inocularea în opinia publică — urmînd exemple „ilustre” ale perioadei, furnizate de Berlin și Roma — a acelor teme propagandistice convenabile regimului de dictatură aflat la putere, fiind reduce la

¹ „Monitorul oficial”, partea I-a, anul CVI, nr. 58 din 11 martie 1938. Acestui organism de stat îi erau subordonate, potrivit decretului: Oficiul Național de Turism (înființat la 29 februarie 1936); Societatea de Difuziune radio-telefonică (înființată la 8 aprilie 1936); Serviciul cinematografelor (înființat la 31 decembrie 1937); Direcțiunea Presei de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe (înființată la 4 noiembrie 1932); Societatea Orient-Radio (Rador) înființată la 24 martie 1936,

tăcere orice încercări de opoziție. Sancționarea abaterilor de la „normativele” de propagandă — care vor fi „livrate” mijloacelor propagandistice oficiale zilnic — va constitui un capitol din ce în ce mai consistent al activității serviciilor „Direcțiunii generale a Presei și Propagandei”, transformată pe parcurs în minister. Importanța cu totul deosebită a acestui sector de activitate statală este ilustrată și de faptul că ministeriatul și l-a adjudecăt, la 1 mai 1941, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și omul nr. 2 al regimului, Mihai Antonescu².

Primele măsuri inițiate de noul guvern în sensul controlării opiniei publice au fost luate în ședința de cabinet din 21 septembrie 1940 când s-a hotărât ca „opinia publică să fie prevenită despre marile probleme” iar „presa să nu mai atace cu violență de limbaj”. S-a mai preconizat ca „Toate problemele în legătură cu granițele noastre, cu drepturile noastre, cu aspirațiile poporului român nu vor fi abandonate ci tratate prin presă”³. „Consecvent” acestei orientări, regimul legionaro-antonescian a suprimat numeroase ziare, cu prioritate cele taxate de „jidovești”, în limbile română, germană și maghiară⁴. În același timp s-au stabilit „normele” care trebuiau să ghideze autorizarea sau interzicerea cărților străine la intrarea în țară. Potrivit acestora, „Toate cărțile germane, editate în Germania după anul 1933 sînt libere fără restricțiuni”, iar cele al căror conținut era îndreptat „Împotriva statului Național Legionar, a Mișcării Legionare și a conducătorilor ei”, „Împotriva Axei” ori de „propagandă comunistă” erau strict prohibite⁵.

Ulterior rebeliunii legionare, efortul de controlare a mijloacelor de propagandă aplicat de regimul antonescian a crescut în intensitate. La 20 februarie 1941 Ion Antonescu a dat un set de directive presei, radiodifuziunii și agenției telegrafice în al cărui preambol se afirma răspicat: „În statul autoritar al României, toate mijloacele de răspîndire a ideilor și știrilor sînt controlate și dirijate”. Acestea trebuiau să se conformeze unor directive de genul: „Cădem cu Germania sau învingem cu ea”; „Față de Ungaria vom păstra rezervă... vom restabili rece și obiectiv afirmațiile false pe socoteala noastră. Campaniile de presă pe această temă sînt oprite fiind socotite de agitații dăunătoare chiar dacă pornesc din sentimente îndreptățite”; „Față de Rusia Sovietică aceeași atitudine...”; „O critică științifică a bazelor șubrede pe care se așezase pacea de la 1918” etc.⁶. Presei și radiodifuziunii, agenției române de presă li se dădeau zilnic normative referitoare la problemele interne și externe care trebuiau comentate sau relativ la cele a căror abordare era strict interzisă, orice abatere fiind sancționată în cazurile mai grave cu suprimarea ziarelor sau internarea în lagăr a ziaristilor în „culpă”. Erau prohibite la intrarea în țară cărțile străine — norme aplicate după iunie 1941 — cu conținut

² În subordinea Ministerului Propagandei Naționale intrau 8 direcții: a Presei, Studii și Documentare, Propagandei, Turismului, Cinematografică, Publicității, Personalului și Contabilității. Ministerul avea un secretariat general și 2 servicii independente (Ospitalității și Radio-ascultare). Sub controlul său nemijlocit se găseau Societatea de radiodifuziune și agenția oficială de presă Rador — cf. Arhivele statului, București, fond Ministerul Propagandei Naționale — Presa Internă/ În continuare fondul se citează abreviat MPN — PI/, dosar 385, f. 125.

³ Loc. cit., dosar 508, f. 18.

⁴ Ibidem, f. 37, 40, 45, 114, 137, 145.

⁵ Ibidem, f. 115.

⁶ Loc. cit., dosar 541, f. 150, 155.

binevoitor statelor ostile Axei, cele care militau „În favoarea menținerii în afara granițelor a unei populații sau teritoriu românesc, chiar acela care pentru moment se găsește sub ocupație străină” sau care făceau propagandă „ungurească de orice fel” ori „pentru un grup sau partid politic în România afară de politica regimului actual”⁷.

Pe aceste coordonate imprimare de autorități în direcția „stăpînirii” opiniei publice românești avea să evolueze întreaga propagandă oficială în intervalul avut în vedere. „Normativele” zilnice au devenit practic o obligație căreia nici un mijloc propagandistic oficial nu i se putea sustrage. Într-un raport-sinteză asupra activității desfășurate de „Direcția presei” — structura administrativă căreia îi revenea misiunea de control a presei dirijate — în intervalul 6 septembrie 1940 — 15 august 1941 se specifica faptul că în politica internă presa internă a militat în prima fază (pînă la rebeliunea legionară — n.n.) pentru așezarea statului pe baze noi (citește legiune — n.n.)... iar în cea de-a doua fază (după rebeliune — n.n.) pentru desăvîrșirea unei solidarități și unități naționale și sociale a cărei zdruncinare s-a încercat în ianuarie 1941”⁸.

Odată cu declanșarea războiului hitlerist antisovietic normativele au fost axate în politica internă pe încheierea unei unități morale a societății românești, iar în relațiile externe pe sublinierea „alinierii României lîngă puterile Axei”⁹. „Normativele” zilnice impuse mijloacelor de propagandă oficială au fost modelate în funcție de evoluția situației interne și internaționale, potrivit modului de înțelegere a acestora de către regimul de dictatură.

b) *Concertarea propagandei oficiale românești cu propaganda Berlinului* se înfățișează ca o trăsătură permanentă a efortului regimului antonescian de înriurire a opiniei publice. Potrivit unui protocol suplimentar secret la Pactul Tripartit, alinierea propagandei românești la cea a Berlinului constituia o obligație asumată de statul român a cărei îndeplinire Reichul a urmărit-o cu scrupulozitate în întreaga perioadă. Atașatul de presă al Germaniei la București comunica „măsuri de coordonare” care „să fie aduse la cunoștință presei române într-o formă corespunzătoare”¹⁰. La 19 februarie 1942 se comunica, pentru a da un exemplu, următoarea directivă de coordonare propagandistică: „a nu trata reproșurile și neînțelegerile care din cînd în cînd se ivesc prin presa și radio inamice între Anglia și Statele Unite, nici chiar prin aluziuni sau cînd valorificarea lor propagandistică ar părea firească”¹¹.

Berlinul nu se rezuma doar la impunerea directivelor de coordonare — acțiune care limita și ea atributele de suveranitate ale statului român — dar exercita și un control atent, o supraveghere drastică a propagandei oficiale românești. Cînd aceasta tindea să iasă din cadrul fixat la Berlin — un simptom sensibil al tendinței pe care, prin eforturi asidue și abile, forțele democratice, în frunte cu Partidul Comunist Român, căutau să o imprime în acest domeniu — protestele Reichului erau prompte. Două exemple: în februarie 1942 atașatul de presă german la București a comunicat

⁷ Loc. cit., dosar 508, f. 321.

⁸ Loc. cit., dosar 385, f. 73.

⁹ Ibidem, dosar 385, f. 75-76.

¹⁰ Loc. cit., dosar 574, f. 19.

¹¹ Ibidem.

Ministerului Propagandei Naționale faptul că articolele de fond din ziarul „Curentul”, scrise de Pamfil Șeicaru, care „se refereau la organizarea Europei postbelice” și subliniau că „noua ordine nu va fi o ordine de cazarmă, că Germania n-are de gînd să facă pe jandarmul Europei” au produs la Berlin „prin conținut cit și prin nuanțele celor scrise... un efect neplăcut”¹². Două luni mai tîrziu Legația germană cerea suprimarea revistelor de limbă germană din România „St Antoniusblatt” și „Sonntagsblatt” (care apăreau la București, avînd și o ediție la Timișoara) întrucît duceau „o propagandă îndreptată contra Germaniei național-socialiste”¹³.

Tradiția democratică îndelungată a presei românești a fost un factor considerabil al diminuării — în pofida insistențelor oficialității — concertării propagandei românești cu cea hitleristă. Ea se împotriva organic unei propagande care, potrivit definiției lui Goebbels, era „o artă a simplificării... a continuii repetiții... a apelului la instincte, emoții, sentimente... (arta) de a tace asupra lucrurilor incommode... de a minți credibil”¹⁴. Rezistența față de „modelarea” de către Berlin a opiniei publice românești a fost manifestată nu numai în evitarea directivelor propagandistice — posibilă într-o anumită măsură datorită prezenței unui important contingent de specialiști aflați sub influența forțelor democratice, în frunte cu P.C.R., în redacțiile ziarelor și revistelor și chiar în interiorul Ministerului Propagandei — dar și în cenzurarea unor materiale de propagandă destinate să răspundă imperativelor hitleriste. Eforturile unui Ilie Rădulescu, sau I. Popescu-Prundeni de la „Porunca Vremii”, Pamfil Șeicaru de la „Curentul” și alții — care se erijau în stegarii „direcției” hitleriste în propaganda românească, de a planta în opinia publică teme ca „imperialismul românesc”, antisemitismul exacerb, s-au izbit de cele mai multe ori de împotrivirea... cenzurii. O cenzură la care lucrau — cum vom vedea mai departe — ziaristi democrați, cu ferme convingeri în privința calităților opiniei publice românești, buni cunoscători ai sentimentelor de care¹⁵ aceasta era animată.

c) *Efortul de modelare a opiniei publice în sensul obiectivelor de politică internă și externă ale regimului antonescian* se detașează ca o trăsătură majoră a propagandei oficiale în intervalul septembrie 1940 — august 1944. În acest scop au fost editate special ziare și reviste ale Ministerului Propagandei Naționale îndatorate — se înțelege — cu respectarea strictă a „normativelor” oficiale, ca un auxiliar prețios al celorlalte mijloace propagandistice. Înainte de iunie 1941 a fost editat „Cuvîntul genera-

¹² Ibidem, f. 20. În ianuarie 1942 Legația germană la București atrăgea atenția că „Gazeta Transilvaniei” „ar fi scris un articol împotriva d. von Ribbentrop” — Ibidem, f. 10.

¹³ Loc. cit., dosar 508, f. 287.

¹⁴ *The Secret Conferences of dr. Goebbels. October 1939 — March 1943*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1967, p. XVII.

¹⁵ În septembrie 1942 cenzura nu dădea „bun de imprimat” articolelor lui Ilie Rădulescu intitulate „Destine imperialiste” și „Solidaritatea europeană și dinamismul românesc” în care proclama „logica, îndreptățirea și porunca unui imperialism românesc, misiunea destinului imperialiste ale neamului românesc” (cf. Arhivele Statului București, fond MPN-PI, dosarul nr. 917, p. 150). Tot cenzura oprea de la tipărire la 23 iunie 1944 un editorial al ziarului „Porunca Vremii”, intitulat „Radio-jurnalul ce hram poartă?” în care critica vehement că la posturile de radio românești „evenimentele sînt înregistrate cu indiferență” și că „radiojurnalul se ferește ca de foc a pomeni o singură vorbă despre problema eyreiască” — Arh. St., fond MPN-PI, dosarul nr. 512, f. 103.

lului (ulterior mareșalului) către săteni” în 60-90 000 de exemplare, cu apariție săptămînală (afișe-sinteză ale acestora — circa 40 000 exemplare — erau afișate la toate primăriile rurale din țară), iar după această dată au apărut ziarele „Basarabia” și „Bucovina”, apoi „Soldatul” (120 000 exemplare lunar, avînd și ediții în limbile germană și italiană). De la 2 iulie 1941 a apărut săptămînalul „Transnistria”, iar de la 24 decembrie 1941 săptămînalul „Argeșul” (organ al județului „decretat” model); în mai 1942 a apărut gazeta „Pentru Jertfitori”, destinată invalizilor, văduvelor și orfanilor de război; „Sentinela”, destinată militarilor de pe front sau interior a atins, la un moment dat, 200 000 de exemplare săptămînal. Un spațiu însemnat a fost dedicat aplicării „normativelor” oficiale în emisiunile radiofonice. În 1941, de exemplu s-au ținut la radio 500 de conferințe și 225 cronici, s-au jucat 192 de piese de teatru și scenarii pe teme sugerate de „normele” propagandei oficiale¹⁶. Direcția cinematografică a realizat în același an, potrivit aceluiași orientări, 70 jurnale de actualități și 12 documentare¹⁷. O activitate uriașă s-a desfășurat în domeniul cenzurării manuscriselor prezentate spre tipărire. În 1942, de pildă, din 1 481 lucrări prezentate, au fost aprobate 1 212, au fost cenzurate 91, a aprobat 159 cu cenzuri și a dispus retragerea a 9 lucrări. Între 6 septembrie 1940 și 1 august 1942 au fost citite de organele de cenzură 781 volume în limbi străine (cu subiecte politice, istorice sau beletristice) din care au fost publicate 230 lucrări¹⁸.

O tot atît de intensă activitate s-a aplicat în domeniul „supravegherii emisiunilor clandestine” de radio, al spulberării zvonurilor (prin comunicate, lămuriri, campanii de presă), al bruierei posturilor de radio ilegale¹⁹.

Iese din sfera de interes a acestui studiu relevarea temelor mari de propagandă pe care oficialitatea antonesciană le-a aplicat în efortul de modelare a opiniei publice în întreaga perioadă chestionată. Dar nu este lipsit de semnificație un exemplu cît de cît edificator din ziarul „Curentul” în intervalul 1 ianuarie — 30 iunie 1943. Interpretarea sumară a celor 267 editoriale ale celor 176 numere de ziar investigate, arată că 119 erau dedicate politicii interne, 103 celei externe, iar 45 unor probleme diverse. În domeniul politicii interne este vizibil efortul de diseminare a temelor privind necesitatea „unității poporului în jurul Conducătorului — de aici și apelul frecvent la punctul sensibil al opiniei publice pe care îl constituia sfișierea Transilvaniei — în lupta împotriva Uniunii Sovietice reclamată, chipurile, de o așa-numită „misiune europeană” a României, pe care, totuși, opinia publică nu și-o putea însuși. În sfera relațiilor internaționale este vizibilă orientarea antisovietică — aproape jumătate din spațiul consumat — și „surdina” pusă orientării antiamericane sau antiengleze²⁰.

d) *Funcționarea oficială a unor mijloace de propagandă — presă, teatru — evreiești în România constituie un „caz ciudat” al peisajului propagandistic în Europa ocupată sau dominată de Germania nazistă.*

¹⁶ Ibidem, f. 94.

¹⁷ Ibidem, f. 99.

¹⁸ Ibidem, f. 86-88.

¹⁹ Ibidem, f. 92-93.

²⁰ „Curentul”, 1 ianuarie 1943 — 30 iunie 1943.

Atitudine contradictorie, cu crime și monstruoziții antisemite, cu precădere în Basarabia și teritoriul sovietic de la est de Nistru, dar și cu opuneri față de presiunile naziste, ceea ce a făcut din România o „insulă” ferită de holocaust, de distrugere totală a evreilor, pe harta europeană a „soluției finale”. Dimpotrivă, aici și atunci au găsit chiar adăpost evrei veniți din Polonia și Ungaria. În domeniul propagandei, orientarea regimului, cu deosebire în prima fază a exercitării puterii, pînă în ianuarie 1941, a fost net antisemită. La 6 septembrie 1940 a fost interzisă intrarea și răspîndirea în țară a oricăror publicații (ziare, reviste, broșuri) străine scrise în limbile ebrai cã și idiș²¹. Rînd pe rînd au fost suprimate ziarele evreiești și chiar și cele românești în redacția sau administrația cărora lucrau evrei. La 5 octombrie 1940 au fost suprimate — cu avizul Legației germane — ziarele „evreiești ce apar în limba germană la Timișoara”, „Neue Zeitung” și „Deutschenachrichten”²². Ziarul „Iașul” a fost suprimat, la 5 octombrie 1940, de autoritățile legionare sub motivul că „are în redacția și administrația sa în majoritate evrei”, inclusiv comuniști (redactorii români G. Ivașcu, E. Camilar și A. Piru erau socotiți ca fiind „paravanul” adevăraților diriguitori ai ziarului)²³.

Consecvența acestei orientări reiese și din respingerea cererii adresate la 1 noiembrie 1940 de un grup de scriitori și ziariști evrei de a se aproba apariția cotidianului „Viața evreiască”²⁴. Campania ziarelor legionare sau cu redactori legionari a atins forme paroxistice în puținele luni ale guvernării Gărzii de Fier. „Porunca Vremii” într-un articol intitulat „În atențiunea Direcției Presei și Propagandei” — în care cerea suprimarea ziarului „Observatorul” din Botoșani (condus, se pretindea, de evrei) — exprima sintetic virulenta orientare antisemită a regimului: „O singură soluție se impune spre a ne salva : suprimarea tuturor ziarelor exploatare de evrei”²⁵.

Această orientare — dar cu nuanțe care tindeau în fapt s-o anuleze — a fost continuată și după ianuarie 1941. Denunțurile referitoare la redacțiile în care lucrau evrei declanșau discrete ori energice anchete polițienești al căror rezultat era pedepsirea respectivelor ziare „inculcate”²⁶.

Virulența orientării antisemite a regimului a fost evident și puternic minată de tradițiile democratice ale presei românești, de caracterul de largă deschidere spre orizonturile culturii umaniste, de însăși psihologia opiniei publice. Nu mai puțin, nuanțele orientării antisemite erau guvernate de fluiditatea evenimentelor politice și militare pe plan internațional, de anumite calcule de oportunitate ale unor lideri ai regimului antonescian. Indiferent de motive, potrivit unei note a Siguranței din 14 februarie 1942, apărea bilunar publicația „Renașterea noastră”, al cărei director era M. H. Bady (acesta respingea propunerea „Centralei evreilor din România” de a-și transforma publicația într-un oficios al acesteia)²⁷.

²¹ Arh. St., fond MPN-PI, dosarul nr. 503, f. 17.

²² *Ibidem*, f. 45.

²³ *Ibidem*, f. 40.

²⁴ *Ibidem*, f. 98.

²⁵ „Porunca Vremii”, din 19 noiembrie 1940.

²⁶ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 530, f. 39, 147 — o specie a unui asemenea „denunț”, referitor la ziarul „Acțiunea” din Galați se dovedește, în aprilie 1942, doar în parte adevărat.

²⁷ *Loc. cit.*, dosar 574, f. 18.

Dar ceea ce a constituit „un fenomen social-cultural unic”²⁸ în Europa anilor 1941—1944 dominată de nazism a fost manifestarea culturală evreiască în România. În București a funcționat teatrul evreiesc « Barașeum ». Prima stagiune a acestuia a început în toamna anului 1941 — cu aprobarea oficialității puternic „sensibilizată” de romancierul Liviu Rebreanu — cu revista „Ce faci diseară?”, de netă orientare anti-rasială. În stagiunile următoare s-a realizat o marjă ridicată de colaborare a autorilor și compozitorilor evrei (N. Stroe, H. Mălineanu, Harry Negrin, Elly Roman, Aurel Felea etc.) cu creatori români (Vasile Vasilache, Nicolae Kirculescu, C. Tănase) în alcătuirea spectacolelor. Teatrul a organizat și șezători literare pentru scriitorii evrei de limbă română, unele dintre ele cu succes de public românesc și evreiesc deopotrivă²⁹.

În pofida interdicției în vigoare oameni de artă și cultură de origine evreiască au colaborat — sub pseudonim — la ziare, reviste, teatre românești, eludându-se astfel printr-un gest de solidaritate de breaslă dar și, în acele împrejurări, de comitere politică, măsurile care tindeau la fascizarea culturii autohtone. Exemplul cel mai notoriu în această privință îl constituie „cazul” Mihail Sebastian. Dramaturgul, de origine evreiască (Hechter), a reușit, pe fondul orientării democratice a „establishmentului” cultural românesc să poată „pătrunde” pe scena teatrului „Alhambra” din București cu piesa „Steaua fără nume”, care a cunoscut de la premieră, în martie 1944, un mare succes de public³⁰.

Mai sus-menționatele trăsături principale ale propagandei oficiale în România în intervalul septembrie 1940 — august 1944 n-au fost selectate și înfățișate decît din necesitatea de a reliefa „fondul” pe care s-a putut aplica efortul Partidului Comunist Român, al celorlalte forțe politice democratice de a utiliza canalele propagandistice legale pentru înriurirea în sens antinazist a opiniei publice. Se întrevăd astfel mai limpede obstacolele imense care au trebuit să fie surmontate pentru a împlini acest deziderat și se poate aprecia mai bine capacitatea organizatorică, abilitatea, eroismul activiștilor comuniști, ale oamenilor de cultură de convingere democratică, fie ei afiliați sau nu vreunui partid politic.

A „penetra” o propagandă dirijată și controlată — practic prin toate mijloacele aflate la dispoziția statului — atît de la București cît și de la Berlin, a efectua cu succes din interiorul ei o contrapropagandă eficientă în sens antifascist, a-i deturna directivele majore de propagandă spre domeniul deriziunii sînt realizări incontestabile ale partidului comunist și a altor forțe politice patriotice, succese covârșitoare ale rezistenței antifasciste naționale.

²⁸ Nicolae Minei, *The Jewish Theatre «Barașeum» of Bucharest in the years 1941—1945 in La propagande pendant la deuxième guerre mondiale* — Bucarest 11-12 août 1980, vol. 2, p. 176.

²⁹ Maria Banuș, *Sub camuflaj. Jurnalul 1943—1944*, Cartea românească, 1978, p. 185-186.

³⁰ Pentru „dedesubturile” întregului episod, caracteristic pentru solidaritatea de breaslă și convingeri a celor implicați, vezi N. Carandino, *De la o zi la alta*, Cartea Românească, București, f. a., p. 277-278; cf. și N. Minei, *art. cit.*, p. 179-180.

**ACȚIUNEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, A CELORLALTE FORȚE POLITICE
DEMOCRATICE ÎN INTERIORUL PROPAGANDEI OFICIALE
(6 SEPTEMBRIE 1940—23 AUGUST 1944)**

În acest complex propagandistic oficial, acțiunea Partidului Comunist Român, a celorlalte forțe politice democratice a tins să completeze, prin mijloace și procedee specifice, dinamica activitate desfășurată în domeniul propagandei antifasciste clandestine. Îngemănarea acestor două direcții de acțiune în cîmpul propagandistic avea să aibă rezultate remarcabile în ceea ce privește sădirea în opinia publică a unor puternice sentimente și convingeri antinaziste și antidictatoriale, în canalizarea ei către punctul exploziv al revoltei și acțiunii pentru schimbare politico-socială.

Care au fost factorii care au facilitat efortul partidului comunist de a utiliza, în scopul eliberării țării de sub dominația Germaniei naziste, mijloacele propagandistice legale?

Mai întii, de o însemnătate crucială s-a vădit a fi terenul fertil al tradiției democratice, antidictatoriale, antifasciste și antiimperialiste al opiniei publice românești. În întreaga perioadă interbelică acțiunea comuniștilor, social-democraților, socialiștilor și democraților radicali în domeniul propagandei — cu deosebire în cîmpul publicisticii — închegea un „fond apercceptiv” ferm și durabil în mentalitatea colectivă românească, excepție făcînd grupările restrînse situate la extrema dreaptă social-politică a țării. Acest fond apercceptiv respingea organic efluviile propagandistice fasciste, șoviniste, antisemite, dictatoriale sau totalitare, fiind receptiv și sensibil la tot ceea ce reclama imperativul consolidării independenței și suveranității naționale — amenințate de puterile fasciste —, al evitării „provincializării” politice și culturale a țării — reclamat de fascism —, al dezvoltării democratice a structurilor socio-politice și economice ale țării, antipod al dictaturii și totalitarismului.

Cu deosebire în ultimul deceniu antebelic, partidul comunist, celelalte partide muncitorești și burghezo-democratice dezvoltase o presă legală pe care o conducea nemijlocit, care milita perseverent pentru conservarea valorilor naționale fundamentale amenințate de fascism. Se consolidase astfel puternic în opinia publică o orientare pe care nimic nu avea să o mai schimbe. O bogată literatură istoriografică sau memorialistică permite aceste încheieri³¹. Reviste ca „Era nouă”, „Cuvîntul liber”, „Bluze albastre”, „Reporter”, „Dacia nouă”, „Korunk”, „Facla”, „Fapta”, „Cadran”, „Studentul român” și altele, conduse direct de partidul comunist au avut, din această perspectivă, un rol esențial prin rezultatele obținute. Între acestea, se detașează și formarea unui important contingent de specialiști în propagandă — fie membri ai partidului comunist, fie simpatizanți — care vor continua să activeze și în perioada avută de noi în discuție în acest domeniu.

³¹ *Bibliografia istorică a României*, I, 1944-1969, București, Edit. Academiei, 1970, pozițiile 4704, 4722, 4724, 4744, 4755, 4756, 4763, 4772, 4775, 4795, 5141, 5156, 5175, 6236, 5237 etc. ; IV, București, 1975 : pozițiile 5611, 5618, 5629, 5720, 5723, 5725, 5788, 5794, 6019, 6025, 6059, 6093 etc. ; V. București, 1980 : pozițiile 6131, 6135, 6136, 6140, 6280, 6301, 6304, 6305, 6401 etc.

Un factor esențial care a ușurat partidului comunist „penetrarea” propagandei oficiale a fost deținerea de către membri ai P.C.R. a unor importante funcții în aparatul acesteia sau în redacțiile unor ziare sau reviste. Cazul cel mai ilustrativ îl constituie George Macovescu — membru de partid din 1936³² — care în 1941-42 a fost secretar general al presei române³³, membru al comisiei pentru acordarea permiselor pe C.F.R. scriitorilor și ziariștilor³⁴ și funcționar principal în Direcția presei (secretar de presă principal de la 25 septembrie 1942)³⁵. În „Asociația generală a presei române” mai activau comuniști, social-democrați socialiști, radicali burghezo-democrați ca Gheorghe Dinu³⁶, Ion Pas, N. D. Cocea, Emil Serghie, Demostene Botez (președinte), Octav Livezeanu, Petre Pandrea, Tudor Teodorescu-Braniște, Eugen Jebeleanu, Const. Titel-Petrescu, Șerban Voinea și Ștefan Voitec alături de alți cunoscuți militanți în publicistica antifascistă interbelică : Leon Kalustian, Camil Petrescu, D. Lesnea, N. Carandino, Paul Teodorescu, Radu Tudoran (Nicolae Bogza), I. Vinea, N. Jianu, Radu Boureanu (funcționar principal în Direcția Presei), Cicerone Teodorescu (funcționar principal în Direcția Presei), Alex. Kirișescu, Tiron Albani ș.a.³⁷, cu bogate state în publicistica antifascistă interbelică³⁸.

Redacțiile ziarelor și revistelor oficiale — inclusiv cele subvenționate sau editate de Ministerul Propagandei Naționale — erau puternic încadrate cu ziariști de orientare democratică și antifascistă : comuniști sau simpatizanți, social-democrați, țărăniști sau liberali. La cotidianul „Timpul” lucra sau colabora o echipă masivă de ziariști democrați : George Macovescu, Gh. Dinu, Gh. Ivașcu, Zaharia Stancu, Demostene Botez, Mircea Grigorescu ; la „Evenimentul zilei” : Ștefan Voitec, Radu Tudoran, Ion Vinea, Miron Radu Paraschivescu, Șerban Cioculescu, N. Carandino, N. Jianu ; la „Ardealul” (București) — Vlaicu Birna, Emil Giurgiuca ; la „Curentul” — Romulus Dianu, Aurel Dragoș și Aurel Tita ; la „Vremea” și „Soldatul”

Ion Pas, Eugen Jebeleanu ; la „Știrea” (Arad) — Tiron Albani ; la „Vestul” (Timișoara) — Sever Bocu ; la revista lunară „Gîndul nostru” — Mihai Ralea, Constantin Suter ; mensualul „Societatea de mîine” era condus de Ion Clopoțel ; cotidianul „Viața” avea director pe Liviu Rebreanu ; Lucian Blaga conducea revista de filozofie „Saeculum” care apărea la Sibiu ; la „Informația” (București) — Tudor Arghezi ; la „Rampa” (revista teatrală și cinematografică) colaborau Zaharia Stancu, Tudor Mușatescu, N. Carandino ; la „Arta nouă” era director Vlaicu Birna ; „Magyar Néplap”, cotidianul maghiar care apărea la Timișoara, era condus de Franyo Zoltan ; „Cortina” (revistă teatrală suprimată în februarie 1942) era condusă de J. Beraru ; la „Țara” (Sibiu) colabora Sebastian Bornemisa etc. În „Direcția presei” lucra, cum am mai arătat, un contingent important de profesioniști cu profunde convingeri comuniste sau

³² George Macovescu, *Cuvtnt tnainte la Ștefan Voicu, Vremuri oameni...* Edit. Eminescu. București, 1980, p. 6.

³³ Arh. St., fond MPN-PI, dosar nr. 690, f. 2.

³⁴ *Loc. cit.*, dosarul nr. 761, f. 1. Comisia constituită pentru anii 1943—44 avea ca președinte pe Mircea Grigorescu, iar între membri pe George Macovescu, N. Carandino și Romulus Dianu.

³⁵ *Ibidem*, f. 159.

³⁶ Ștefan Voicu, *op. cit.*, p. 207.

³⁷ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 690, f. 2-14.

³⁸ *Ibidem*, *passim*.

democratice : George Macovescu, Radu Boureanu, Eugen Jebeleanu, Dragoș Vrânceanu, Cicerone Teodorescu, Gh. Zbârcea, Vlaicu Bârna, Oscar W. Cisek, Mihai Isbășescu (cenzura presei străine) ; în „plutoanele de propagandă ale Marelui Cartier General” își desfășura activitatea Octav Livezeanu ; la agenția de știri „Rador” lucra Șerban Voinea (Gaston Boeue)³⁹. Activitatea unora dintre acești oameni de cultură sau ziaristi democrați avea un dublu caracter : paralel cu cea desfășurată în presa legală, ei colaborau la tribunele de opinie clandestine conduse de partidul comunist, îndeosebi la ziarul „România liberă”⁴⁰. La acesta colabora, cu precădere, George Macovescu și Gheorghe Dinu (Ștefan Roll)⁴¹.

Un alt element favorizant al eficienței utilizării mijloacelor de propagandă oficială de către forțele politice democratice în frunte cu partidul comunist a fost prezența masivă în circuitul public a marilor nume ale culturii române, cunoscute pentru orientarea lor politică democratică, opusă ireductibil fascismului și dictaturii. Mari scriitori și poeți ca Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Cezar Petrescu, Mihail Sadoveanu, V. Eftimiu, Ionel Teodoreanu, Ion Pillat, I. Agârbiceanu ș.a. au fost prezenți în această perioadă fie prin reeditări, fie prin opere noi care continuau tradiția umanistă și democratică a culturii române. „Oficiul critic” exercitat de E. Lovinescu, George Călinescu, Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius ș.a. era implicit, prin încurajarea valorilor culturale autentice și refuzul „poluării” literaturii cu producții de comandă, o pavază redutabilă față de agresiunea fascistă asupra culturii românești. Paginile ziarelor și revistelor vremii sînt înțesate de referiri și citate din operele marilor cititori ai culturii românești, comemorările și rememorările vieții și operelor acestora constituind tot atîtea prilejuri pentru afirmarea răspicată a credinței în vocația democratică a societății românești. După cum absența luărilor de poziție în favoarea ideilor vehiculate de regim de către reprezentanții de frunte ai culturii române constituia pentru opinia publică un indiciu sigur de orientare, o confirmare implicită a propriilor sentimente și convingeri. Într-un articol — de altminteri cenzurat — intitulat „D. Liviu Rebreanu plenipotențiarul presei naționaliste?” — Ilie Rădulescu de la „Porunca Vremii” învinovăța pe marele romancier de a fi fost „scriitorul care s-a găsit pe baricada « Adevărului » și « Dimineații »”. Iar columnistul fascist se întreba în continuare : „Dar unde există un singur articol semnat de D. Rebreanu care să adere la noua ordine de lucruri, unde ați văzut scris și subscris de D. Rebreanu măcar o mărturisire de devotament pentru revoluția înnoitoare a mareșalului ?”⁴². Tudor Arghezi, care a publicat în 1942 romanul „Lina”, era cvasiabsent din coloanele presei oficiale, pentru ca o primă luare de poziție netedă a sa — la 30 septembrie 1943 — să declanșeze un adevărat scandal politic : pamfletul « Baroane » din „Informația zilei”.

³⁹ Ibidem, passim.

⁴⁰ George Ivașcu, *Propaganda by Legal Means in Romania of 1939—1945 years*, în *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, v. II, p. 81.

⁴¹ Mircea Bălănescu, *Quelques considérations sur la propagande du Parti Communiste Roumain pendant la deuxième guerre mondiale*, în *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, vol. II, p. 76 : cf. și „Manuscriptum”, nr. 3, 1980, p. 135 și urm.

⁴² Arh. St., fond MPN-PI, dosar 917, f. 179.

O notă a Siguranței generale din 22 iulie 1943 semnala faptul că în cercurile ziaristilor se vorbește de faptul că „momentan / Tudor Teodorescu / Braniște se abține de a scrie în presă”⁴³. Despre Franyo Zoltan se afirma într-un document oficial că „Este un comunist convins care n-a scris niciodată un articol împotriva lui Stalin, mărginindu-se a publica numai comunicatele Rador”. Ziarul pe care îl dirija cunoscutul intelectual maghiar traducător sensibil al poeziei românești „nu a scris și nu scrie nici un articol împotriva bolșevismului... În redacție și administrație lucrează comuniști notorii”⁴⁴. La 9 iunie 1942 „Porunca Vremii” ataca violent, sub semnătura lui Ilie Rădulescu, pe Mihail Sadoveanu, pe Dimitrie Gusti, pe Victor Eftimiu și Emil Serghie, „acuzându-i” de orientare democratică⁴⁵.

Simptomatic este faptul că pentru publicarea pasajelor tăiate din articol de cenzură, ziarul a fost suspendat pe timp de două zile⁴⁶.

Prin prezență activă sau prin absență, marile nume ale culturii române sînt în fapt „indicatorii” unei mult mai profunde realități: angajarea intelectualității românești pe baricada luptei pentru democrație, pentru independență și suveranitate națională⁴⁷. Au apărut în acest interval opere de căpătii ale culturii naționale. George Călinescu a publicat în 1941 monumentală *Istorie a literaturii române* care imediat a devenit în presa de dreapta ținta unei adevărate campanii de presă demolatoare. În apărarea acestei creații de excepție s-au ridicat tinerii grupați în jurul revistei „Albatros” — socotită, mai apoi, comunistă, va fi interzisă — care au publicat pagini intitulate „Documente pro Călinescu”, Mihail Ralea, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, E. Lovinescu, Șerban Cioculescu, Alex. Piru ș.a.⁴⁸. Lucian Blaga a reunit în „Trilogia culturii” (1944) roadele meditațiilor sale asupra specificului etern românesc. M. Radu Paraschivescu în „Cîntice țigănești” (1941) a ridicat un protest implicit la tendința de contaminare fascistă a culturii române. Debuturile „generației războiului” în proză și poezie au stat în general sub influențele lui Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, G. Bacovia, iar, pe o altă scară, sub sugestiile avangardiste ale lui Miron Radu Paraschivescu, Gh. Dinu (Ștefan Roll) continuînd firese contingentul generației anterioare: Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Cicerone Teodorescu ș.a.⁴⁹.

În acest mediu prielnic pentru propaganda antinazistă și democratică s-a exercitat, utilizîndu-se canale oficiale, înriurirea partidului comunist în opinia publică românească. Formele pe care le-a îmbrăcat au fost diverse. Poate cea mai frecventă a fost cea a cronicilor militare externe — cu deosebire la „Timpul” și „Ecoul”, datorate lui George Macovescu —

⁴³ *Loc. cit.*, dosar 542, f. 60.

⁴⁴ *Loc. cit.*, dosar 690, f. 18.

⁴⁵ „Porunca Vremii”, din 9 iunie 1942.

⁴⁶ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 917, f. 79.

⁴⁷ Gheorghe Zaharia, Nicolae Copoiu, *Propaganda rezistenței și a războiului antihitlerist în România*, în „Anale de istorie”, nr. 2, 1980, p. 104.

⁴⁸ Ileana Vrancea, *Între Aristarc și bietul Ioanide*, Cartea Românească, București, 1978, p. 21—23.

⁴⁹ Emil Manu, *Eseu despre generația războiului*, Cartea Românească, București, 1978, p. 8—13.

prin intermediul cărora publicul era informat veridic asupra evenimentelor pe pe teatrele de luptă⁵⁰.

O altă formă eficace a fost utilizarea campaniilor de presă oficiale pentru a sublinia situația social-economică grea a maselor populare. Un exemplu edificator îl constituie campania de presă împotriva speculei lansată de autorități în toamna anului 1941. Ea a prilejuit ziaristilor democrați scrierea unor articole în care era atacată indirect oficialitatea și se stigmatizau lipsurile de produse de primă necesitate.

Inserarea — ori încercarea de a insera — știri în presa oficială despre agitațiile muncitorești din diverse centre industriale din țară a fost o altă formă de „penetrare” a propagandei oficiale. În lunile februarie și martie 1941, de exemplu, cenzura interzicea publicarea în ziarul „Universul” a unei corespondențe de la Tirgoviște „în care se relevă că la întreprinderile industriale din județul Dimbovița s-au ivit 6 conflicte de muncă” și suprima din articolul „Reorganizarea muncii” pasajul: „Muncitorii au continuat să citească catehismul lui Marx și să învețe testamentul lui Engels”⁵¹.

Neglijarea sau răstălmăcirea „normativelor” zilnice s-a manifestat permanent în cadrul presei oficiale, rezultat al alergiei organice a ziaristilor de orientare democratică. Un referat al șefului Cenzurii militare din aprilie 1941 specifica, într-o sinteză asupra presei apărute în perioada anterioară, că „cu foarte rare excepțiuni acest normativ zilnic/ rămîne neluat în seamă”⁵².

„Scăpările” de tipar, „greșelile” de paginatie, „neglijențele” voite sau nu au abundat în presa acelor ani. Caracterul intenționat al unora nu poate fi pus la îndoială. În „Informația zilei” din 5 mai 1943, de pildă, sub articolul „Războiul total și poziția României”, în care se dădea un rezumat al unui discurs recent al lui M. von Killinger, a fost paginată vigneta oficială — destinată combaterii zvonurilor — „Dacă tăceai... înțelept rămînea”⁵³. Pentru această „greșeală” ziarul a fost suspendat 5 (cinci) zile⁵⁴. În „Buletinul Presei străine” din 11 decembrie 1941, în rezumatul unui articol intitulat „România mareșalului Antonescu și opera de redresare a conducătorului”, publicat într-un ziar croat, se putea citi „Încrederea României în victoria bolșevicilor nu a fost înșelată” în care absența unui singur cuvînt — victoria *asupra* bolșevicilor — schimba integral înțelesul⁵⁵. În august 1941, Mihai Antonescu și-a manifestat deschis nemulțumirea pentru faptul că un schimb al său de scrisori cu ministrul de externe al Reichului, J. von Ribbentrop, a apărut în pagina 7-a a ziarului „Timpul” în loc de pagina întâia, potrivit dispozițiilor (a hotărît, în consecință, destituirea funcționarului vinovat)⁵⁶.

O formă abilă utilizată în domeniul nostru de referință a fost „larghețea” practică în domeniul traducerilor din literatura universală

⁵⁰ Constantin Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964, p. 159.

⁵¹ Idem, dosar 917, f. 5.

⁵² Ibidem, f. 15.

⁵³ „Informația zilei”, nr. 482, din 5 mai 1943.

⁵⁴ Arh. St., fond MPN-PI, dosar nr. 917, f. 256.

⁵⁵ Loc. cit., dosar 508, f. 248 : Fraza nu a apărut în nici un ziar deoarece au fost sesizate toate la timp de cenzura militară.

⁵⁶ Loc. cit., dosar 530, f. 216 — 218. Ziarele „Curentul”, „Capitala” și „Universul” publicaseră scrisoarea lui Ribbentrop pe prima pagină.

și la pătrunderea și răspîndirea în țară a cărților străine (practic nesocotirea directivelor oficiale în acest domeniu). În plin război cu Națiunile Unite, în 1942, editura „Socec” publica traduceri din literaturile anglo-saxonă („Mama” de Pearl Buck, „Fructele minciiei” de John Steinbeck); la editura „Prometeu” apărea romanul lui Robert Graves „Eu, Claudius împărat”⁵⁷. În același an editura „Modernă” traducea romanul „Cristina” de Claude Houghton și și propunea să talmăcească o culegere din nuvelele lui Edgar Alan Poe, „Moby Dick” de H. Melville, „Înfumuratul” de Jack London și să tipărească „Ciulinii Bărăganului” de Panait Istrati. Tot la această editură vor apare lucrări de André Gide și James Joyce (Ulysse)⁵⁸. În domeniul cărților străine admise la difuzare în țară, un exemplu concludent îl constituie „permisul de intrare” acordat romanului „Cuceritorii”, de Andre Malraux, în ianuarie 1942⁵⁹. Concomitent, erau publicate recenzii ale unor lucrări de istorie generală a statelor cu care România se afla în război, traduse în limba română. Pentru a oferi un exemplu, revista „Gîndul nostru” publica, în februarie 1942, o recenzie la *Istoria Americii* de James T. Adams care constituia un îndemn nedisimulat la lectură : „Numai citind această carte, numai cunoscînd viața Americii, cunoaștem un popor care prin atîtea încercări și zbuciumări și-a făurit un destin pe care și l-au regăsit puțini creatori de istorie”⁶⁰.

În sfîrșit, fără a epuiza multitudinea de forme utilizate de partidul comunist, de celelalte forțe democratice antifasciste pentru a sădi în opinia publică, prin intermediul mijloacelor propagandei oficiale, sentimente și convingeri antifasciste și antitotalitare, mai semnalăm și schimbarea în mod abil a „destinației” unor publicații ale Ministerului Propagandei. Amintind de mai sus-pomenitul tehnică „bumerang” în domeniul campaniilor de presă oficiale, prin această formă se disemina profund în opinia publică, sub motivul oficial al „calmării” acesteia, o serie de știri, anecdote etc. cu circulație restrînsă. Un exemplu semnificativ îl constituie broșura „*Maidanul flecarilor — Din operele nescrise ale maestrului Tranca-Fleanca*”, scrisă de Cicerone Theodorescu și difuzată masiv în 1942—1943. Atacînd „balivernele”, zvonurile și știrile false, „avalanșele de minciuni, ignominii și nevolnicii din anul trecut 1941” broșura punea în mod abil în circulație de masă o serie de temeri, semne de întrebare, neliniști manifestate în opinia publică și chiar adevăruri de puțini știute : „Generalul Ciupercă n-a mai vrut să lupte peste Nistru. A avut o discuție violentă cu mareșalul”; „Lipsește alimentele nu din pricina greutăților de transport și a nevoilor războiului, ci pentru că le iau nemții”; „Curînd frontul puteilor Axei se va dezagrega”; „Führerul a cerut noi trupe române”; „Germania va pierde războiul” etc.⁶¹.

Temele mari de propagandă pe care le-au propulsat în mijloacele propagandistice oficiale forțele politice democratice în frunte cu partidul comunist corespund în linii generale celor urmărite cu perseverență în întreaga activitate în acest domeniu desfășurată de rezistența românească

⁵⁷ „Rampa”, din 14 iunie 1942; „Arta nouă”, din 16 iunie 1942.

⁵⁸ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 614, f. 1—5.

⁵⁹ Idem, dosar. 508, f. 246.

⁶⁰ „Gîndul nostru”, anul I, nr. 2-3 ianuarie—februarie 1942, f. 74—75.

⁶¹ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 614, f. 1—5.

și care au fost desprinse în istoriografia noastră⁶². Numai că, dat fiind specificul acțiunii de penetrare a propagandei oficiale — condițiile cenzurii vigilente a unui regim de dictatură totalitară — concretizarea acestor direcții de influențare a opiniei publice și-a avut, în acest caz, spre deosebire de mijloacele clandestine, o logică proprie. Evident că necesitatea alianței cu Națiunile Unite ori a întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste, pentru a da două exemple, nu se puteau propaga ex abrupto, ci trebuia făcută nuanțat, prin atacarea subtilă a unor teme de politică internațională la zi sau mai veche, prin informarea veridică a realităților politice și militare etc. Astfel că, în funcție de împrejurări, propaganda pe canale oficiale desfășurată de P.C.R. a avut propria sa ierarhie de importanță tematică. Dar, și acesta este lucrul cardinal care o reliefează, și prin prisma activității desfășurate în acest domeniu rolul esențial al partidului comunist în rezistența antifascistă din România, au fost concretizate toate marile direcții ale propagandei inițiate de P.C.R. în acea perioadă.

Constant a fost în propaganda oficială protestul hotărât împotriva imperialismului hitlerist cotropitor, socotit responsabil pentru sfșișierea teritorială a țării, pentru aventura militară în adâncimea teritoriului Uniunii Sovietice. Ziarul „Strălucitorul” din Constanța a fost suprimat în martie 1942 „pentru atitudinea politică, evident ostilă intereselor țării, prin aprecieri nepermise față de puterile Axei”, cum consemna referatul Cenzurii⁶³. Într-un raport al șefului Cenzurii militare din 4 aprilie 1941 se făcea o apreciere de ansamblu asupra presei românești, subliniindu-se că „În ce privește politica externă trebuie să remarc din capul locului că în cadrul actualelor alianțe ale României ziarele nu înțeleg care pot fi limitele firești de discuție”⁶⁴. În septembrie 1943 cotidianul „Evenimentul” a publicat editorialul „Politica noastră externă”, făcînd un rechizitoriu voalat orientării oficiale spre alianța cu Germania⁶⁵.

Expresia cea mai notorie în acest cadru a fost publicarea pamfletului lui Tudor Arghezi, „Baroane”, în ziarul „Informația zilei” din 30 septembrie 1943. Acesta a corespuns pe deplin stării de spirit antihitleriste a întregului popor român și s-a bucurat de un uriaș ecou. Autorul rememora în 1964: „Din zorii zilei rotativa trăgea zeci și sute de mii de exemplare din ziar. La prînz, un exemplar se vindea pe un pol. Mii și mii de copii dactilografiate dovedeau că articolul cristaliza așteptarea unanimă în toată țara. Tot cititorul, muncitorul, soldatul, ofițerul purta o copie în sîn”⁶⁶.

În afară de aceste cazuri — limită — depistate în stadiul actual al cercetării — orientarea antinazistă era vădită în prezentarea realistă a situației de pe fronturi (cu deosebire la „Timpul”) în refuzul de a „călca” pe urmele propagandei goebbelsiene, evident în ziarele vremii și chiar în interiorul... cenzurii. Într-un articol intitulat „Date pentru o renaștere și culturii europene”, publicat la începutul anului 1942, Mihail Ralea se ridica cu fermitate și curaj împotriva cultului supraomului. El afirma că „Exagerînd valoarea acestuia / a omului / dintr-un romantism ultra-

⁶² Gheorghe Zaharia, Nicolae Copoiu, *art. cit.*

⁶³ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 622, f. 2.

⁶⁴ Loc. cit., dosar 917, f. 15.

⁶⁵ Loc. cit., dosar 774, f. 28.

⁶⁶ „Scinteia” din 22 august 1964.

individualist s-a ajuns la delirările sublime despre supra-om”⁶⁷. Cultului fascist al supra-omului, al „trăirii eroice” (vivere periculosamente) a vieții, militantul antifascist îi opune concepția echilibrată, rațională a societății armonioase: „Dar cel mai grav inconvenient al concepției eroice despre viață e că neglijează, lasă părăginit sufletul celor mulți, cultivând numai spețe rare care, fatal, nu pot fi masive. Ea e o soluție pentru prea puțini. O societate nu poate trăi echilibrat atunci când e alcătuită ori din sfinți ori din brute”⁶⁸.

Omnisciența „conducătorului”, a „führerului”, derivată din sloganul fascist al „supra-omului”, determina remarci pline de ironie în presa timpului. În „Universul” din 19 mai 1942 a apărut articolul „Condiții de vremuri mari”, al cărui autor, în pofida discretei anchete a Siguranței, n-a putut fi depistat. În articol se face procesul „omni-competenței”, ironizându-se concepția că „oricine se pricepe la orice”, ținta antidictatorială fiind evidentă: „Nu e nici o rușine să nu te pricepi la toate, să nu faci nici un bine țării oricât de bine intenționat ai fi dacă te amesteci în toate când ai putea fi de atit bun folos într-o singură direcție” (acest pasaj a fost cenzurat)⁶⁹.

Afirmarea abilă a valorilor fundamentale ale democrației — prezentate ca singurele viabile în societate — a fost o altă direcție a „propagandei oficiale” rezistenței antinaziste. Într-un articol intitulat „Prin liberalism social la socialism liberal”, apărut în 1942, Constantin Suter sublinia neted că viabilitatea organizării sociale este dată de armonizarea tendințelor „cele mai adinci ale ființei umane, care sînt și rămîn « setea de libertate » și « nevoia de justiție socială »”. Libertatea va trebui să fie „respectul omului; libera determinare și exprimare a credințelor religioase și politice și libertatea gândirii”⁷⁰.

Pe aceeași linie a respectului datorat valorilor democratice se detașează atitudinea urmată în propaganda oficială față de așa-numita „problemă evreiască”. Cenzura observa în aprilie 1941 că un ziar ca „Timpul” — în redacția căruia lucrau ziaristi comuniști sau simpatizanți ori de orientare democratică — „formulează chiar critici” la atitudinea guvernului în această „problemă”⁷¹.

O direcție majoră de acțiune în interiorul propagandei oficiale întreprinsă de partidul comunist, de celelalte forțe politice democratice a fost sublinierea caracterului nociv, antinațional al războiului în răsărit, în contextul afirmării neechivoce a necesității luptei pentru refacerea integrității teritoriale a patriei sfîșiate în august 1940 prin Dictatul de la Viena. „Gazeta Transilvaniei” din 14 septembrie 1941 publica articolul „România întregită” în care ținta antihitleristă era limpede. Criticîndu-se „propaganda interesată care / stăruie... că noi am avea revendicări teritoriale în adîncurile pămînturilor rusești”, se sublinia răspicat: „Dar drumurile acestea îndepărtate n-au fost niciodată bătute de români; să le revendice, de vor, cei ce au mai trecut pe ele și sînt în măsură să sufere de nostalgia”

⁶⁷ „Gîndul nostru”, an 1, nr 2—3, din ianuarie—februarie 1942, p. 2.

⁶⁸ Ibidem, p. 3.

⁶⁹ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 917, f. 105.

⁷⁰ „Gîndul nostru”, nr. 2—3, ianuarie—februarie, 1942, p. 51—52.

⁷¹ Arh. St., fond MPN-PI, dosar 917, f. 105.

lor". Idealul nostru — se continua — „dirzele noastre idealuri de totdeauna" îl constituia soarta altor „frați ingenucheați sub stăpînire străină"⁷². Aluzia la Transilvania de nord, ocupată de Ungaria, era ușor depistabilă.

Referirile la imperativul eliberării părții nord-vestice a țării și readucerii ei în vatra strămoșească au abundat în propaganda oficială a vremii, numeroase ziare și reviste fiind în repetate rînduri „pedepsite" pentru a fi călcat „armistițiul de presă" cu Ungaria, normativele oficiale etc.

În șirul temelor abordate în propaganda oficială de forțele politice democratice, în frunte cu partidul comunist, prin asidua activitate a ziariștilor democrați, au fost cele care au vizat diverse aniversări din istoria națională — Unirea din 1859, victoriile armatei române în primul război mondial etc. — cu vădită tentă antihitleristă, precum și comemorările unor oameni de cultură și politici cunoscuți pentru orientarea lor democratică, patriotică — N. Iorga, N. Titulescu ș.a. Abundența lor se revendică ca un subiect de-sine-stătător.

Pe un fond tradițional democratic, antifascist existent în opinia publică românească, partidul comunist în fruntea celorlalte forțe politice democratice, naționale, antifasciste, a putut desfășura o intensă activitate de modelare a acestora utilizînd canalele oficiale de propagandă. Oamenii de cultură, ziariștii comuniști, alți democrați și antifasciști au fost „pîrghiile" principale ale propagandei rezistenței antifasciste prin mijloacele legale, activitatea lor — în atît de grele condiții — constituind un glorios capitol al luptei antifasciste românești în anii 1940—1944.

L'UTILISATION PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN
DES MOYENS LÉGAUX DE PROPAGANDE POUR
L'ÉDUCATION ANTIFASCISTE DE L'OPINION PUBLIQUE
(1940—1944)

RÉSUMÉ

La propagande antihitlérienne déployée en Roumanie sous le régime d'Antonescu a été développée par les forces politiques du mouvement de résistance, en tête avec le P.C.R. suivant des coordonnées thématiques majeures. Les appels à la lutte de libération nationale — à l'issue de la guerre contre la coalition antihitlérienne — à l'abolition du régime d'Antonescu, à la réintégration du nord de la Transylvanie au corps du pays ont occupé une place de premier plan dans la propagande clandestine du mouvement de résistance. L'utilisation par le P.C.R. et

⁷² „Gazeta Transilvaniei", din 14 septembrie 1941.

par d'autres forces politiques de la résistance des moyens légaux de propagande a représenté une forme efficace d'influence à contenu anti-hitlérien et antidictatorial sur l'opinion publique nationale.

L'investigation effectuée a puissamment relevé qu'un très grand nombre d'écrivains, journalistes et publicistes ont participé activement à cette forme de résistance qui a contribué directement à stopper „le cours” de „l'hitlérisme” de l'opinion publique. Dans son ensemble, la culture nationale de vocation démocratique et humaniste a représenté une partie intégrante du mouvement de résistance antifasciste du peuple roumain, a contribué essentiellement à la victoire de la lutte de libération du peuple roumain.

ADVERSARUL DE PE ARCUL SUDVESTIC AL OPERAȚIEI ROMÂNE DE ACOPERIRE DIN RĂZBOIUL ANTIFASCIST (SEPTEMBRIE 1944)

DE

EUGEN BANTEA

I. CONSIDERAȚII ISTORIOGRAFICE

Reevaluându-se piesele operative românești ale vremii și dându-se desfășurare unor aprecieri implicite ale lor, în tratarea istorică a războiului început de România la 23 august 1944 s-a calificat, începînd cu prima monografie propriu-zisă consacrată perioadei, drept operație de acoperire a doua etapă a aceluși efort militar, executată în septembrie 1944¹. Anume, riposta dată de forțele armate române, bătîndu-se încă sub comandament suprem național, ofensivei trupelor germane și ungare care, după victoria insurecției române, au încercat să-i șteargă măcar parțial efectele militare țintind să împingă pe coronamentul Carpaților noul front creat de români împotriva Wehrmachtului, să cucerească deci dincolo de aliniamentul dictatului de la Viena spațiul intracarpatic românesc și bordura lui vestică. Întreprindere care, reușită, ar fi furnizat celor două puteri fasciste — Ungaria și Germania — avantaje strategice în prelungirea războiului, de o amploare considerabilă. A fost de asemenea fundamentat punctată semnificația și consecințele prestației armatei române, care a zădărnicit tentativa nazistă, a păstrat, în primul rînd în beneficiul forțelor sovietice ce străbăteau în marș în acest răstimp zonele sudice și centrale ale României, un vast cap de pod la nord de Carpații Meridionali și, mai ales, în cîmpia vestică a țării, la apus de Carpații Occidentali, performanța depășind prin importanță desfășurările din spațiul strict al României și constituind, după insurecție, a doua contribuție românească de valoare strategică europeană în favoarea coaliției anti-hitleriste.

Frontul operației române de acoperire a fost, geometric vorbind și schematizînd, o transversală prin podișul Transilvaniei, de la curbura Carpaților pînă la jumătatea Apusenilor, după care debușînd în cîmpia Tisei (deci grosso modo, de la est la vest) pentru a se îndoi pe la nord de Arad și a atinge colțul nordic al Banatului românesc, apoi arcuindu-se pe frontiera convențională româno-iugoslavă, în continuare pe traseul ei da-

¹ Cf. *România în războiul antihitlerist*, Edit. Militară, București, 1966, p. 171 — 203.

nubian, pînă la Porțile de Fier, inclusiv (deci, în ansamblu, dinspre nord spre sud și sud-est). Recompensarea istorică a precizat că celor două segmente geografic distincte ale aliniamentului de contact între părțile opuse (circa 800 de kilometri)² le-a corespuns în mare și o diferență în apartenența organică a forțelor atacatoare: subordonate grupului de armate denumit „Ucraina de Sud” (mari unități ungare și germane integrate) în podișul Transilvaniei și apoi pe frontiera româno-ungară (mica sa porțiune rămasă neviolată de dictatul de la Viena); subordonate grupului de armate „F” (mari unități exclusiv germane) în Banat și la Porțile de Fier, pînă la triconfiniul româno-iugoslavo-bulgar.

De remarcat că în monografia citată, printre ai cărei autori se numără și semnatarul rîndurilor de față, se dădea articularea primară a forțelor inamice lansate asupra României, pe baza, practic unică a izvoarelor de arhivă autohtone (cîteva referiri episodice la surse străine erau constituite de lucrări de interpretare ori memorialistice, singurele pe atunci la îndemina cercetătorilor români în materie).

În ce privește segmentul sudvestic al operației, care face separat obiectul studiului de față, tratarea românească inițială a specificat că din spațiul limitrof, ocupat, al Iugoslaviei ar fi trecut la ofensivă împotriva unităților române trei divizii motorizate germane, în speță „divizia moto Hindenburg” ori „divizia 46 moto Hindenburg”, în sudul Banatului; „divizia moto Langemarck” și „divizia SS Prinz Eugen” (semnalată pe alocuri ca „divizia 4-a SS Prinz Eugen” ori „divizia 4-a SS de poliție”) înspre Timișoara³.

Mai mult de un deceniu și jumătate scrierile ulterioare de la noi, inclusiv cele care au lărgit și adîncit judicios efortul de cercetare, au re-luat însă întocmai prezentarea inamicului dată în *România în războiul antihitlerist* (unele doar cu adăușul că ar mai fi fost implicată și armata a 2-a

² În literatura istorică românească se arată că dispozitivul de acoperire constituit împotriva forțelor fasciste din exterior odată cu insurecția a avut o lungime de front de circa 1400 de kilometri. Acest calcul cuprinde și frontiera sudică a României. Însă, după insurecția română, Bulgaria s-a desprins treptat din alianța cu Germania hitleristă, cele cîteva unități germane aflate în Bulgaria au părăsit-o și astfel, în linii mari dispozitivul român de acoperire spre sud și sud-est n-a mai fost pus la încercare, de pe la 6-7 septembrie nu s-a mai înscris în orbita operației de acoperire. Totodată este corectă considerarea operației de acoperire ca desfășurată în prelungirea insurecției, l intrucit unele încercări mai recente de a o data ca începînd odată cu insurecția și suprapunîndu-se parțial cu ea confundă crearea dispozitivului strategic de acoperire (care a demarat într-adevăr ca parte a acțiunii militare a insurecției) cu desfășurarea operației de acoperire. Doar se cunosc în istoria militară și cazuri cînd n-au avut loc operații de acoperire deși se constituiseră dispozitive de acest gen (anume dacă inamicul nu a întreprins ofensiva scontată). În situația din 1944 forțele germane și ungare nu au reușit să treacă la o ofensivă de amploare împotriva României încă în timpul desfășurării rapide a insurecției, adică ceea ce să dea loc unei confruntări ample care să întrunească trăsăturile unei operații (pe zeci și sute de kilometri și cu o durată de multe zile sau săptămîni.) În intervalul dat încercările trupelor fasciste de a pătrunde din afara ariei aflate sub control statal român au fost punctuale și au generat angajamente, ciocniri locale — marile înfruntări (bătăliile) din perioada 23-31 august au avut loc în spațiul interior românesc. Pentru definirea generică a unei operații de acoperire cf.: Colonelul Popescu B. Dumitru, *Acoperirea frontierelor și tactica trupelor de acoperire*, ediția II-a, Tip. Liceului „Carol I” Craiova, 1929, p. 12, 53, 65; *Diccionario Enciclopedico de la guerra*, tomo 4, Editorial Gesta, Madrid/fără an, dar după al doilea război mondial, p. 204-205, 206-207; *Enciclopedia italiana*, Istituto della Enciclopedia italiana, Roma, 1951, 23. p. 498; *Grand Larousse encyclopedique*, tome troisieme, Librairie Larousse, Paris, 1980, p. 610.

³ Cf. *România în război*, www.dacoromania.ro, 196, 195, 196, 197, 198-199.

blindată), circumscriindu-și, ca și ea, informația la documente de arhivă emenate de foruri militare proprii, îndeosebi armata 1-a, corpul 7 teritorial, divizia 19 infanterie⁴.

Considerabila masă de documente ale Wehrmachtului achiziționate între timp la noi, mai ales din S.U.A., prin strădaniile Direcției Generale a Arhivelor Statului, permite acum, în măsura în care e despuțată și valorificată, să se cunoască nemijlocit structurile, intențiile și reprezentările părții germane, să se realizeze dezideratul elementar al unei tratări științifice a proceselor conflictuale, acela de a cunoaște pe cit posibil egal izvoarele documentare ale ambilor protagoniști ce s-au confruntat, să se procedeze la comparările, revizuirile și corectivele de rigoare. Servesc pentru aceasta îndeosebi fondurile „Oberbefehlshaber Südost” (Comandamentul superior al teatrului de război Sudest) și „Gruppenkommando Schneckenburger” (Detășamentul de corp de armată Schneckenburger)⁵. Evident, ele pot și trebuie să fie confruntate cu alte izvoare de proveniență germană — arhivistice publicate ori intrate anterior în circuitul științific, lucrări de interpretare, memorialistice etc. —, ținând însă seama că, pentru subiectul avut în vedere, ultimile dau date egnerice, avînd altă cuprindere, furnizează elemente faptice inexacte (anume scrierile întocmite înainte de deschiderea surselor documentare valabile), ori, cele memorialistice, conțin prezentări afectate mai mult sau mai puțin de o abordare „apologetică”⁶.

II. COMPUNEREA ȘI STRUCTURA FORTELOR GERMANE

Spre deosebire de majoritatea operațiilor „clasice” ale celui de-al doilea război mondial, compunerea forțelor germane aruncate în ofensivă asupra României dinspre sudvest s-a realizat nu în faza pregătirii (care

⁴ Colonel Eugen Bantea, colonel Constantin Nicolae, general-maior în rezervă Gheorghe Zaharia, *August 1944 — mai 1945*, Edit. militară, București, 1969, p. 147; colonel Gheorghe Romanescu, colonel Leonida Loghin, *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1971, pp. 61, 71, 75; General-maior dr. Ion Cupșa, *Armata română pe frontul antihitlerist Studiu operativ-tactic*, Edit. militară București, 1973, pp. 37, 70, 72 — 73; Colonel dr. Florian Tucă, *Factori ai succeselor trupelor române în războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1979, pp. 219, 277; Colonel Antone Marinescu, colonel Gheorghe Romanescu, *Armata română în războiul antihitlerist — Album de schițe* —, Edit. militară, București, 1980, pp. 74, 76, 82; general-locotenent Ion Șuta, *Infanteria română*, vol. II, Editura militară, București, 1982, p. 239. Dintre numeroasele piese operative care au stat la baza numerării cf. Arhivele Ministerului Apărării Naționale/instituția e citată în continuare prin sigla : AMAN, fond 948, dosar 923, f. 146 — 147.

⁵ Arhivele Statului București, fond microfilme S.U.A., rola 652 (National Archives of the United States, Microcopy T311 Roll 190) sursa e citată în continuare prin sigla : ASB 652/; ibid., rola 115 (National Archives of the United States, Microcopy T311 Roll 191) /sursa e citată în continuare prin sigla ASB115; ibid., rola 116 (National Archives of the United States, Microcopy T311 Roll 193) /sursa e citată în continuare prin sigla : ASB116/; ibid., rola 226 (National Archives of the United States, Microcopy T314 Roll 332) sursa e citată în continuare prin sigla : ASB226/.

⁶ După chiar caracterizarea pertinentă și obiectivă făcută altui fragment al literaturii de istorie militară din R. F. Germania, din perioada imediat postbelică, de către cercetătorul vestgerman Manfred Kehrig (*Stalingrad Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1974, p. 13).

a fost bruscată datorită surprinderii strategice create pentru Wehrmacht prin întoarcerea de arme săvârșită de România), ci pe parcursul vastei acțiuni, a cunoscut așadar o acumulare și cristalizare evolutivă.

Desigur, la cel mai înalt nivel al conducerii forțelor lansate împotriva României dinspre sudvest s-a aflat, așa cum specificaseră scrierile anterioare de la noi, grupul de armate F. Dar însăși această confirmare este susceptibilă de nuanțare și precizare. Căci grupul de armate F nu era unul ca celelalte, ci îndeplinea concomitent, prin comandamentul său, același, atribuțiile de „Oberbefehlshaber Südost”, adică de „Comandament superior al teatrului de război Sudest”, instanță strategică înaltă subordonată direct conducerii supreme a Reichului. Acest comandament avea totalitatea împuternicirilor militare, politice, economice, administrative pentru Balcani, în speță exercita ocupația în Iugoslavia (mutilată teritorial și fărâmițată în diverse entități administrative, unele cu titlatura de „stat”), Albania, Grecia și întrefinea legăturile militare de cooperare cu Bulgaria. Postul de comandă al „Oberbefehlshaber Südost” era în acel timp la Belgrad, titularul fiind feldmareșalul Maximilian baron von Weichs, iar șef de stat major generalul-locotenent August Wier. Ca „Oberbefehlshaber Südost” (dar nu și în calitate de comandant al grupului de armate F) el avea în subordine și grupul de armate E, a cărui competență operațională și teritorială cuprindea spațiul Greciei (continentale și insulare), grupul de armate F avind aria de acțiune în celelalte țări menționate⁷.

În aceasta din urmă, intra, în pofida titlaturii care presupunea cel puțin două, o singură armată (a 2-a blindată, care, de altfel, în acea perioadă avea blindată doar denumirea), câteva corpuri de armată, alte mari unități, unități, comandamente, oficii (era un simptom al crizei crescînde a aparatului militar nazist păstrarea și acordarea unor denumiri de eşaloane ce nu corespundeau naturii și dimensiunii lor reale ci aveau doar o semnificație „mobilizatoare”, adică și de autoînșelare).

Printre acestea ființa, tot cu sediul la Belgrad, așa-numitul „Militärbefehlshaber Südost” — „Comandamentul militar principal pentru Sudest”. Remarcînd iarăși nebulozitatea intitulării, care în parte se confunda — mai apropiat în limba germană decît o redă traducerea — cu cea a eşalonului superior („Comandamentul teatrului de război Sudest”), „1 Militärbefehlshaber Südost” avea o îndoită atribuție: pe de o parte, el e a dublura „teritorială” a primului, se afla față de el aproximativ în poziția în care la noi se aflau corpurile teritoriale față de corpurile de armată, adică realiza acțiunile de completare, recrutare (în măsura în care e se efectua în zona ocupată), administrarea economică și generală, justiție militară, dar mai ales siguranța teritoriului (însă în zonă, mai

⁷ Cf. : *German Order of Battle 1944* [sursa e citată în continuare prin sigla : GOB/, Armes & Armour Press London — Hippocrene Books Inc., 1975, B38; Arhivele Statului București, fond microfilme S.U.A., rola 114 (National Archives of the United States, Microcopy, T311 Roll 189), introducerea explicativă americană nenumerotată; Earl F. Ziemke, *Stalingrad to Berlin: the German Defeat in the East*, Office of the Chief of Military History United States Army, Washington, D.C., 1968, p. 365; Erich Schmidt — Richberg, *Der Endkampf auf dem Balkan*, Kurt Wownckel Verlag, Heidelberg, 1955, p. 22; Eugen Bantea, *Possibilités d'un débarquement allié aux Balkans dans la vision du commandement allemand de la zone à l'été de 1944*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 4/1955, p. 107.

ales în Iugoslavia, aceasta căpăta atribute operaționale, ceea ce și făcea ca în Balcani misiunea să revină în principal trupelor de linie). În complicata structură militară a Germaniei hitleriste, pentru unele chestiuni „Comandamentul principal militar pentru Sudest” depinsese direct de comandamentul suprem al Wehrmachtului. Pe de altă parte, „Militärbefehlshaber Südost” avea și atribuții operative, dar circumscrie la spațiul Serbiei (în delimitarea mutilată ce i-o dăduseră invadatorii nazisti). Dat fiind că în estul Iugoslaviei ocupația era exercitată mai compact, pînă în vara lui 1944 luptele duse de germani în spațiul limitrof României vizau mai mult grupuri și formațiuni de partizani. Odată cu insurecția română acest comandament a fost trecut integral în subordinea lui „Oberbefehlshaber Südost” și a căpătat precumpănitor atribuții operative. Prin misiuni și articulare el a fost echivalat unui detașament de armată, adică o entitate depășind corpul de armată, dar neavînd toată structurarea și organica proprie unei armate, însă echivalată acesteia din punct de vedere operațional, disciplinar etc. În cursul ofensivei în acte apare și denumirea de „Militärbefehlshaber Serbien”, adică „Comandamentul militar principal Serbia”⁸. Ceva mai tîrziu, depășind deci cronologic operația română de acoperire, această modificare de atribuții a fost legalizată post factum, „Militärbefehlshaber Südost” a căpătat denumirea de „Armeeteilung Serbien”, adică „detașamentul de armată Serbia”⁹. Structura comandamentului a rămas aceeași, comandant-generalul de infanterie (de corp de armată)¹⁰ Hans Felber, șef de stat major — generalul-maior Curt cavaler von Geitner. Stabilirea naturii și misiunii acestui al doilea comandament german de înalt nivel de la Belgrad este utilă istoriografic pentru că el a fost întrucitva echivalentul advers al armatei I-a române, care a condus acoperirea spre vest și sud-vest, și pentru că lucrările de interpretare dela noi l-au omis din cauza absenței mențiunilor în piesele operative române ale epocii.

Afectat pînă atunci unor însărcinări „centripete” (combaterea puterii armate iugoslave — presărate sub diverse forme în zona de acțiune a grupării germane), „Comandamentul principal militar pentru Sudest” a căpătat după insurecția română, din cauza ei și a perspectivei afluirii unor forțe sovietice, misiunea principală de a constitui, de a crea un front înspre est, un „Ostfront” (întii spre România, ceva mai tîrziu și spre Bulgaria). Ca eșalon de linie „Militärbefehlshaber Südost” a fost dispus aproximativ de la jumătatea frontierei iugoslavo-bulgare pînă la colțul de nord al Banatului românesc. La dreapta gruparea germană a căpătat drept vecin grupul de armate E (cărui în aceeași perioadă i s-au

⁸ Cf. : Arhivele Statului București, fond microfilme S.U.A., rola 126 (National Archives of the United States Microcopy T311 Roll 285), cc. 754 — 756; ASB115, cc. 106, 595 — 596; ASB116, cc.49, 154, 190, 219 — 221, 460; ASB 652, cc. 663, 689; Ziemke, *op. cit.*, p. 367; GOB, B 39; Schmidt-Richberg, *op. cit.*, p. 22.

⁹ Cf. : ASB 115 ;, cc. 151, 165, 167, 187, 237, 238, 255 ; ASB652, cc. 389, 689 ; ASB116, c. 424 ; *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, Band IV : 1. Januar 1944 — 22. Mai 1945, Erster Halbband/sursa e citată în continuare prin sigla : KTBOOKW/, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1961, p. 718 ; Ziemke, *op. cit.*, p. 375.

¹⁰ Cf. observația terminologică din Eugen Bantea, *Generalul Gerstenberg pierde bătălia*, în „Magazin istoric”, nr. 6/1974

extins competențele și asupra sudului Iugoslaviei), iar la stînga, grupul de armate Ucraina de sud, (cel care în august se aflate în nord-vestul României și ale cărui rămășițe, înfrînte convergent de sovietici și de români, se retrăseseră în nordvestul țării noastre). Linile de despărțire erau spre dreapta Vlajra (inclusiv) — Klisura (exclusiv) — Breznik (exclusiv — 50 km sudest Pirot) — Pristina, iar spre stînga frontiera de nord a Iugoslaviei (a Banatului iugoslav). De pe la jumătatea lui septembrie, din motive ce vor fi arătate mai departe, frontul lui „Militärbefehlshaber Südost” a fost restrîns, delimitarea la stînga coborîtă mai spre sud, în speță pe linia Jimbolia — nordvest Cacova (azi Grădinari) — Steierdorf — Baia de Aramă (toate inclusiv)¹¹, adică tăind oarecum capușonul septentrional al munților Semenicului, iar apoi munții Cernei și Mehedinți.

Care a fost articularea „Comandamentului militar principal pentru Sudest” sub raportul frontului său de est (adică făcînd abstracție de unitățile și formațiunile presărate în adîncimea zonei de competență — adică Serbia ca entitate sub ocupația nazistă)?

Implicarea externă a grupării de forțe date a început în timpul însureșirii române, în virtutea ei. La ordinul eșalonului superior, „Oberbefehlshaber Südost”, „Militärbefehlshaber Südost” a încercat să intervină în România în zilele de după 23 august 1944 cu trupe aflate anterior în fișa limitrofă. Aceasta a avut loc aproape exclusiv în sectorul danubian al frontierei româno-iugoslave, unde partea germană a angajat ce a găsit la îndemînă — unități și subunități de siguranță a teritoriului, pionieri de asalt (în special la Porțile de Fier — Cazane), unități și formațiuni ale marinei (în special terestre) — în acțiuni punctuale vizînd în special interceptarea fluviului și asigurarea lui ca ax de comunicație pentru forțele proprii din sudetul european supuse acum loviturilor concentrice ale sovieticilor și românilor¹².

0)* Prima constituire a unui eșalon subordonat destinat special combaterii forțelor armate române a avut loc la 30 august, deci încă în timpul însureșirii, spre sfîrșitul ei — anume a așa-numitului comandament special Bazing („Sonderstab¹³ Bazing”). Acestuia „Teatrul de război Sudest” și „Comandamentul militar principal pentru Sudest” i. a. u ordonat două operații (Unternehmen — acțiuni, ofensive — termenul a fost inițial mai frecvent folosit pentru întreprinderi de anvergură din cadrul antiguerilei): „Donauelfe” („Silfida Dunării”), la nord de Timișoara, și „Wassernixe” („Nimfa apalor”), la sud de marele curs de apă,

¹¹ Cf. : ASB115, cc. 63, 86 — 87, 633 — 635; ASB116, cc. 44, 64, 264, 302, 327, 358, 424, 645, 745, 901, 917, 1024, ASB226, cc. 42, 56.

¹² Cf. : Arhivele Statului București, fond microfilme S.U.A., rola 130 (National Archives of the United States, Microcopy, T311, Roll 298), c. 241; ASB652, cc. 992, 994, 995, 998 — 999, 1002; ASB 115, cc. 4, 5, 10, 16.

¹³ Sensul numcrotării insolite cu cifra zero va rezulta mai departe cînd se va menționa provizoriul prezentei grupului dat în dispozitivul german de ansamblu.

¹⁴ Cu toată înalta dezvoltare a practicii și teoriei militare germane, terminologia de specialitate din epocă amalgama uncori concepte care în sfera țărilor latine erau diferențiate. Astfel cuvîntul „Stab” își găsea în vocabularul militar românesc corespondentul atît în termenul de „stat major” cît și de „comandament”, între care se făcea un distinguo funcțional. Ținînd seama de caracterul și misiunile structurii militare în cauză, am considerat mai potrivit să traduc prin cea de a doua posibilitate.

ambele debușind spre est și nord de pe aliniamentul frontierei româno-iugoslave (manifestările de lirism în codificarea operațiilor — existente și anterior când și când la comandamentele Reichului — sunau curios în această fază a războiului dificilă pentru ele). Misiunile fixate prin aceste acțiuni ofensive erau două, în mare parte suprapuse: a) „În aval de Porțile de Fier se găsesc circa 200 de cargouri cu încărcături de mare preț și un mare număr de unități navale de luptă. Deoarece încercările de până acum de a înlătura barajul fluvial întins de forțele române la Gruia-Mehedinți în timpul insurecției¹⁴ au eșuat, marina de război (comandamentul naval Sudest) intenționează să forțeze străpungerea cu sprijinul armatei terestre și al Luftwaffeii. Pentru aceasta se constituie comandamentul special Bazing. El este subordonat Comandamentului militar principal pentru Sudest și cooperează nemijlocit cu Comandamentul Luftwaffeii pentru Sudest și cu ofițerul de legătură al marinei de pe lângă grupul de armate F” — se nota la 30 august în jurnalul de război (Kriegstagebuch — prescurtat KTB) al „Oberbefehlshaber Südost (Heeresgruppe F)¹⁵. b) Pe parcursul angajării, comandamentului Bazing i s-a lărgit scopul, cerîndu-i-se să întindă un fel de manșon de-a lungul Dunării bănățene, punînd stăpînire pe ambele maluri, astfel ca să cucerească și controleze integral punctul strategic de valoare continentală al Porților de Fier — Cazane¹⁶. Prin contrast, însă, cu minuția lucrului de stat major german, actele operative ale „Oberbefehlshaber Südost” nu indică pentru „Sonderstab Bazing” liniile de despărțire, aliniamente de desfășurare și nici compunera forțelor. Prin conjectură se poate afirma că aceste lacune s-au datorat pripei în care a fost înjghebat comandamentul și că el va fi întrunit acele unități, subunități și formațiuni dispersate împinse împotriva României încă anterior de la sud de Dunăre de „Militärbefehlshaber Südost” — în general este la neîndemînă pentru un eșalon de nivel înalt, cum era „Militärbefehlshaber Südost”, să conducă direct structuri mărunte, de aceea va fi și creat ca organ intermediar de coordonare „Sonderstab Bazing” (evident, o elucidare deplină s-ar putea căpăta pe baza jurnalului de război al comandamentului, dacă s-a ținut, și a altor documente, ele nu se afla însă în fondurile de arhivă avute la dispoziție).

Oricum, „Comandamentul special Bazing” a fost desființat pe la mijlocul operației române de acoperire (9-10 septembrie 1944)¹⁷ și de aceea enumerarea desfășurării complete a forțelor Wehrmachtului care au întreprins ofensiva dinspre sud-vest contra României va începe propriu-zis mai departe, conform regulei militare, de la dreapta spre stînga, deci, în cazul de față, dinspre sud spre nord.

1) La extrema dreaptă a fișiei comandamentului militar principal pentru Sudest a fost dispusă *divizia 1 munte*, scoasă din acțiune din Grecia în august, prin remanierele de forțe provocate în mare măsură de

¹⁴ Cf. Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară *Documente privind istoria militară a poporului român 23 — 31 august 1944*, III, Edit. militară, București, 1978, p. 43.

¹⁵ ASB115, cc. 31 — 32.

¹⁶ Cf. : ASB115, cc. 37, 61; ASB116, cc.14 — 15, 25, 27, 29, 44, 120, 317 — 318, 401.

¹⁷ Cf. ASB226, c. 4. Jurnalul de război — cam neorînduit întocmit în perioada respectivă — al „Comandamentului superior al teatrului de război Sudest”, care a creat acest „Sonderstab Bazing”, nu-i consemnează desființarea.

insurecția română, și trecută prin sudul Iugoslaviei. Fața ei a fost instalată pe Balcanii Occidentali, respectiv valea Timocului. Linia de despărțire la dreapta era cea a eșalonului superior, „Militärbefehlshaber Südost”, divizia asigurând joncțiunea cu grupul de armate E¹⁸. Linia de despărțire la stînga va fi indicată la elementul următor de dispozitiv. Întrucît această divizie nu s-a bătut cu trupele române, ea nu face mai departe obiectul vreunei considerații ori concluzii.

2) În continuare, de pe la 8-9 septembrie, a fost dispusă o mare unitate numită „Gruppenkommando Schneckenburger”, adică, într-o traducere exactă a terminologiei germane, *detașamentul de corp de armată Schneckenburger* (cf. ante remarca făcută asupra echivalării lui „Militärbefehlshaber Südost”). Trupele sale au fost întinse în estul Iugoslaviei de ambele părți ale Dunării. Comandamentul în cauză a înlocuit și absorbit în parte un alt eșalon de conducere, în frunte cu generalul-locotenent Auleb, adus în august din Croația în Serbia, în nevoia de a crea în subordinea lui „Militärbefehlshaber Südost” organe intermediare de dirijare, dar socotit insuficient atunci cînd luptei împotriva forțelor iugoslave i s-au adăugat și ostilitățile contra armatei române și apoi a forțelor sovietice și bulgare.

Detașamentul de corp de armată a avut spre dreapta (cu divizia 1 munte) linia de despărțire jalonată de punctele Debeja Planina-Podgorac (excl.) Zajecar (excl.) — Vidin (incl.), în estul Iugoslaviei și colțul nordvestic al Bulgariei. Spre stînga inițial „Gruppenkommando Schneckenburger” se afla la aripa dispozitivului nu numai a lui „Militärbefehlshaber Südost”, dar și a teritoriului de război Sudest (grupul de armate F), indicîndu-i-se ca linie de despărțire, cu zona de competență a grupului de armate Ucraina de Sud, marginea nordică a Banatului sîrbesc, deci, în fapt, frontiera legală ungaro-iugoslavă. S-a arătat anterior că în evoluția operațiilor fișa comandamentului militar principal pentru Sudest, și pînă aceasta detașamentul de corp de armată s-a restrîns, fiind fixată mai la sud, pe aliniamentul nordvest Cacova — Steiedorf — Baia de Aramă (inclusiv).

După cum rezultă, marea unitate germană angaja în întregime în față, la români, zona diviziei 19 infanterie (înlocuită pe parcurs de brigada cu același număr) și chiar dreapta corpului 1 teritorial, respectiv corpul 4 armată, care l-a înlocuit (la Porțile de Fier și ceva în aval). La început, detașamentul de corp de armată german a avut în față sa și o parte a forțelor corpului 7 teritorial român.

Cartierul detașamentului de corp de armată a fost implantat inițial la Kovin (în Iugoslavia, circa 35 km vest de frontiera română în punctul Baziaș).

Comandantul acestui „Gruppenkommando”, după cum îi arată denumirea, era generalul de infanterie (adică de corp de armată) Willi Schneckenburger; șeful statului major — colonelul de stat major Böhme¹⁹

¹⁸ Cf. : ASB652, c. 663; ASB116, cc. 15, 18, 110, 232; ASB226, c. 62.

¹⁹ Cf. : ASB226, introducerea nenumărată a rolei cc., 4, 5, 39, 42, 46, 189, 420—422; ASB115, c. 63; ASB116, cc.15, 242, 251, 258, 305, 318, 424, 485, 732, 744, 745. Piesele operative menționate nu conțin însă cifre ale execuțiilor de ansamblu ale acestei grupări de trupe.

La rindul său, detașamentul de corp de armată avea în compunere trei mari unități, ulterior două, după cum se va vedea :

2a) *Grupul de luptă Fischer* („Kampfgruppe Fischer”), de la linia de despărțire cu divizia 1 munte până la Dunăre la confluența Timocului și apoi, în situația inițială, de-a lungul fluviului până unde e intersectat de frontiera româno-iugoslavă. Această parte de trupe constituia deci, cu aproximație, jumătatea sudică, porțiunea de la sud de Dunăre, a detașamentului de corp de armată. Spre a se sesiza statutul acestei componente a dispozitivului german din estul Iugoslaviei este nevoie de a percepe exact semnificația termenului „Kampfgruppe”. Lui, comandamentele germane îi subsumau diverse înjghebări, de regulă provizorii, de unități, subunități sau formațiuni de origini diferite, rupte de subordonarea lor organică și asignate unor misiuni tactice. Ca echivalare cu entitățile organizatorice permanente, „grupurile de luptă” aveau nivel de divizie, brigadă ori regiment. Dacă crearea unor combinații organizatorice adhoc era un fapt întâlnit și în alte armate (la noi ele purtau, de obicei denumirea de „detașamente” sau de „grupări tactice”), caracteristic practicii militare germane din acea etapă a războiului mondial era proliferarea lor, tendința de a face excepție din unitățile și marile unități clasice (regiment, brigadă, divizie, corp de armată) și de a transforma în regulă structurarea forțelor în „grupuri de luptă”, labile și proteice²⁰.

„Grupul de luptă Fischer” a luat și el ființă la începutul lui septembrie, detașându-se de la cartierul comandamentului teatrului de război Sudest un comandament de brigadă vacant, în frunte cu generalul-maior Fischer. Acesta a întrunit sub conducerea sa unitățile, subunitățile și formațiunile aflate anterior în zonă, ca și forțe nou împinse pentru a constitui frontul spre est, în special regimentul 2 Brandenburg. Linia de despărțire la dreapta a „Kampfgruppe Fischer” cea arătată pentru stînga diviziei 1 munte; la stînga — Dunărea. Postul de comandă Požarevac (circa 50 km sudest Belgrad). Înregistrările eşaloanelor superioare (cel de la Kovin și cel de la Belgrad) conțin uneori neclarități, suprapuneri și contradicții referitor la compunerea acestui grup de luptă. De altfel incongruența denumirii se vedește și prin faptul că grupul de luptă Fischer avea în subordine în principal grupuri de luptă, iar unele din acestea cuprindeau și ele grupuri de luptă — deci aceeași denumire acoperea trei nivele diferite. Încercînd o recompunere, cu riscul aproximației, structura lui „Kampfgruppe Fischer” era aproximativ următoarea: către finalul operației de acoperire o agregare în două mari sectoare: unul sudic, al cărui nucleu l-a constituit regimentul 2 Brandenburg (comandant — colonelul von Pfeiffer), cuprinzînd în general linia Timocului și apoi Dunărea pînă pe la Prahovo — localitate în Iugoslavia

²⁰ Cf. *Hillars Lagebesprechungen*/sursa e citată în continuare prin sigla: HLB/, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1962, p. 784. Totuși tendința editorului, Helmut Feiber, de a vedea în frecvența exagerată a folosirii acestor „Kampfgruppen” doar o eroare a șefilor militari germani nu este pe deplin fondată. În fapt regula ocrotirii structurilor organizatorice mai stabile și eficiente și recurgerea sistematică la entități improvizate, ca „grupurile de luptă”, era o expresie a fenomenelor de criză a aparatului militar german, a imposibilității în care se aflau instanțele de conducere ale Wehrmachtului de a asigura unitățile organizatorice verificate de practica militară.

pe Dunăre, aproximativ de cealaltă parte a malului în fața comunei Izvoarele — Mehedinți; și unul nordic (comandant, la început, maiorul de stat major Rehe), în ansamblu în bucla Dunării (în esență la Porțile de Fier) pînă în dreptul liniei frontului de pe malul nordic dintre trupele germane și cele române (care a evoluat în cursul operației de acoperire). Întrucît forțele române au fost în contact îndeosebi cu componentele sectorului nordic, este interesant de reprodus alcătuirea sa mai de detaliu. În linii mari el era format: a) Dintr-un grup de luptă, comandat la început tot de maiorul Rehe²¹, care la rîndul lui însuma pînă la vreo 15 elemente (două batalioane de intervenție, din care unul motorizat integral și unul parțial; batalionul 214 motorizat de pionieri de trecere fluvii; batalionul 563 de siguranță a teritoriului; batalionul 3 din regimentul 3 al corpului de apărare rus²²; un batalion de asalt motorizat; un batalion terestru de marinari; o baterie de artilerie motorizată provenită de la școala de mici comandanți din Niș²³; o companie de tancuri din batalionul 468 blindat cu misiune specială; un alt pluton blindat; un pluton motorizat de pionieri de asalt; un tren blindat; o coloană motorizată de transport unități de intervenție etc. Grupul Rehe avea postul de comandă la Kladovo (în bucla Dunării, vizavi de Turnu Severin). După cea mai amănunțită situație, el avea un efectiv de 2897 de militari (deci echivalent cam unei brigăzi). b) „Comandatura tactică Porțile de Fier” („Kampfkommmandant Eisernes Tor”²⁴) — în fapt acoperind ceea ce în delimitările geografice poartă denumirea Cazane — constituită dintr-o componentă navală (8 nave de luptă plus 5 auxiliare); comandamentul siguranței Dunării; batalionul 923 de siguranță a teritoriului; divizionul 777 de artilerie antiaeriană ușoară; batalioanele 1 și 3 ale regimentului 2 al corpului de apărare rus²⁵ și totalizînd 1489 de militari. Comandant — locotenent-colonelul Hönike. În afară de aceasta „Kampfgruppe Fischer” mai cuprindea diverse alte grupuri, comandaturi, subunități în adîncimea teritoriului atribuit. Prin recuperarea masei de piese operative efectivele

²¹ Practica Wehrmachtului (existentă, îndeosebi mai de mult, și în alte armate) de a indica de regulă entitățile organizatorice prin numele comandantului lor creează dificultăți suplimentare recompunerii istorice: la un moment dat acest maior de stat major, care în timpul insurecției române organizase regruparea militarilor germani fugari din România pe la Porțile de Fier, a fost desărcinat de la comanda „grupului de luptă”, dar a rămas în fruntea sectorului nord, pe care uneori documentele îl desemnează tot ca „grup de luptă”. Apoi maiorul de stat major Rehe a fost înlocuit și din această ultimă calitate. Dar cînd, și după aceasta, jurnalele de război ori situațiile întocmite de statele majore folosesc tot expresiile „grupul de luptă Rehe”, ori „grupul de luptă Schelling fost Rehe”, ori „grupul Rehe-Weyle”, ori altele de acest fel, e greu să se discearnă exact despre ce mai e vorba.

²² În zona teatrului de război Sud-est se aflau o parte din marile unități și unitățile compuse din emigranți ruși și cetățeni sovietici trecuți de partea Wehrmachtului hitlerist.

²³ În diverse zone ocupate de Wehrmacht, îndeosebi acolo unde existau și etnici germani, fuseseră create și școli militare de ofițeri și subofițeri, de perfecționare pentru diverse arme și specialități. Ca și altele, cea de la Niș (Iugoslavia) era nu numai ceea ce li arăta denumirea, ci și o puternică grupare de luptă, angajată mereu în confruntările și acțiunile care abundau încă din 1941 în spațiul respectiv datorită marii dezvoltări a rezistenței iugoslave (cf.: ASB652, cc. 955, 997; ASB115, cc.15, 35, 45, 64 etc.).

²⁴ După procedeul valabil în Wehrmacht, multe instanțe de conducere aveau denumirea funcției șefului — deci în traducere literală aici „Comandant tactic Porțile de Fier”.

²⁵ Cf. nota 22.

totale ale grupării germane de la sud de Dunăre se pot estima la circa 8000. Așadar entitatea ar putea fi denumită drept de luptă divizionar — de altfel echivalarea ei oficială era făcută cu divizia²⁶.

2b) *Brigada 92 de grenadieri motorizată*, dispusă în sudul Banatului (iugoslav întâi, apoi, în cursul pătrunderii spre est, în cel românesc), găsită în mare parte în zonă de eşalonul superior, terminându-și concentrarea și intrată pe pachete în acțiune (din această cauză batalionul 1, angajat în sud, a fost câteva zile subordonat „comandamentului special Bazing”).

Linii de despărțire : la dreapta (cu „Kampfgruppe Fischer”) Dunărea ; la stînga Alibunar (incl.) — Vatin (excl.), ambele în Iugoslavia, — Cacova (incl.) — Steierdorf (incl.) — Baia de Aramă (incl.).

Postul de comandă al brigăzii inițial la Biserica Albă (Bela Crkva — Iugoslavia), apoi deplasat la Oravița, mai departe la Tișovița (circa 30 km sud-vest Orșova).

Nu există în piesele operative cifre ale efectivelor de ansamblu.

Comandantul marii unități — colonelul von Hillebrand²⁷.

2c) *Grupul de luptă Behrends* („Kampfgruppe Behrends”), desfășurat inițial în Banatul iugoslav, în zona Becicherecul Mare.

Linii de despărțire : spre dreapta cea din stînga brigăzii 92 motorizate ; spre stînga, prin deducție, linia de despărțire a „Comandamentului militar principal pentru Sudest”, cît și a teatrului de război Sudest. Dar, întrucît, așa cum se va arăta, această mare unitate nu era în măsură să asigure o joncțiune între două teatre de război, chiar între două grupuri de armate, piesele sale operative nu conțin o precizare a liniei de despărțire spre stînga pe teritoriul României. Ea avea să-și canalizeze acțiunea pe axul Timișoara.

Postul de comandă : Becicherecul Mare, (Iugoslavia circa 45km/ sud-vest Jimbolia), apoi Nova Crnja (tot pe teritoriul iugoslav, circa 15 km sud-vest Jimbolia).

Comandant, după cum arată numele grupării, gruppenfuhrerul SS (echivalent în trupele SS gradului de general de corp de armată, ori de general de divizie²⁸) Hermann Behrends. Pe schițele eşalonului superior grupul era reprezentat cu semnele convenționale ale unei divizii. Efectivele erau însă cam ale unei brigăzi — circa 2000²⁹.

După 15 septembrie, prin aducerea încă a unei mari unități în zona Timișoara, grupul de luptă SS a fost scos din subordinea detașamentului de corp de armată, astfel încît limita stîngă a acestuia a devenit cea a brigăzii 92 motorizate³⁰.

3) *Divizia 4 SS de granadieri blindati „Politia”*, adusă și ea pe pachete de pe la 8-9 septembrie, a fost la început dispusă la dreapta grupului de luptă SS, care i-a fost aproape imediat subordonat.

²⁶ Cf. : GOB, C 19 : W.S.K. Davies, *German Army Handbook 1939 — 1945* [sursa e citată în continuare prin sigla : GAH], Ian Allan, London, 1973, p. 29 — 30 ; ASB652, c. 689 ; ASB116, cc.98, 161, 202, 264, 266, 318, 340 — 342, 362, 401, 549, 973 ; ASB226, cc. 4, 5, 6, 8, 17, 40, 43, 57, 60, 78, 93, 100 — 103, 117, 215, 216, 217.

²⁷ Cf. : ASB652, c. 689 ; ASB115, cc.35, 61, 63, 279 ; ASB116, cc.26 — 27, 176, 202, 362 ; ASB226, cc. 4, 5, 56, 106, 208, 211.

²⁸ Cf. : GAH, p. 143 ; COB, K32, 34.

²⁹ Cf. : ASB226, cc. 4, 75, 76, 85 — 89, 133, 152, 202 ; ASB116, c. 263.

³⁰ Cf. : ASB652, c.689 ; ASB115, c. 119 ; ASB116, cc. 690, 780.

Concentrată în zona Virșeț (Iugoslavia — circa 75 km sud Timișoara) — Kikinda Mare (în Iugoslavia — circa 20 km vest Jimbolia), de unde elementele ei au fost împinse succesiv spre Timișoara, divizia a primit misiunea atât de a cuceri dinspre sud-vest și sud marele centru urban din vestul României, cât și de a înainta impetuos pe la est de el, spre Lugoj-Făget.

Potrivit tabelelor de organizare, marea unitate era compusă din regimentele 7 și 8 de grenadieri blindăți, un regiment de artilerie, un batalion de cercetare blindat, alte numeroase subunități de întărire, toate în întregime motorizate, și, în adâncimea zonei sale, 5 batalioane de siguranță a teritoriului. După cum se va arăta în tratarea desfășurărilor intervenite, divizia 4 SS a fost angajată în acțiunea împotriva trupelor române înainte de a-și fi putut concentra integral forțele și mijloacele. Diviziei, spre deosebire de grupul Behrends, i s-a fixat o linie de despărțire la dreapta, și anume : culoarul Carașului pînă la Carașova (circa 10 km sud Reșița) — Teregova (circa 30 km sud Caransebeș). La stînga însă, ca și grupului Behrends, nu s-a indicat la început limita zonei de acțiune, în schimb, la un moment dat, i s-a precizat un aliniament : Kikinda (incl.) — Becicherecul Mic (excl.) — Giarmata (excl.). Schimbarea de articulare intervenită prin intrarea în dispozitiv (către 10—15 septembrie) a diviziei 4 SS de grenadieri blindăți a constatat în faptul că ea era direct subordonată teatrului de război Sudest (grupul de armate F). Ca atare, linia de despărțire a diviziei cu brigada 92 motorizată a devenit și linia de despărțire cu comandamentul militar principal pentru Sudest, care și-a văzut astfel, cum s-a menționat, restrînsă la nord zona de acțiune, intersectînd aproximativ partea nordică a munților Semenic. La stînga divizia 4 SS a devenit, geografic, elementul de joncțiune al teatrului de război Sudest (respectiv grupul de armate F) cu teatrul de război din est (respectiv grupul de armate Ucraina de Sud).

Postul de comandă al diviziei 4 SS a fost fixat la Supljaja (în Iugoslavia, circa 40 km sud Jimbolia, iar mai tirziu, în timpul acțiunii, la Parța (14 km sud-vest Timișoara).

Comandant al diviziei 4 SS — brigadeführerul (echivalent gradului de general de brigadă ori general de divizie Schmedes³¹.

III. CE REPREZENTAU FORȚELE GERMANE CONTRACARATE PRIN OPERAȚIA ROMÂNĂ DE ACOPERIRE?

O sumară revenire asupra antecedentelor și trăsăturilor citorva din componentele dispozitivului creat de Wehrmacht împotriva României dinspre sudvest și asupra unor particularități ale carierei unora din comandanți este de natură să întregască imaginea anvergurii operației române de acoperire din septembrie 1944. Făcînd aceasta, nu se mai urmărește ordinea însușirii precedente, ci criteriul cronologic al angajării în luptă.

³¹ Cf. ASB115, cc.45, 102, 106, 118, 119, 635; ASB116, cc.264, 276, 279, 302, 359, 360, 424, 416, 607, 615, 617—618, 632, 690, 795, 980, 1055, 1075; ASB226, cc.44, 158, 173; GOB, C9, F3, G7; Georg Tessin. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939—1945* (sursa e citată în continuare prin sigla :: VUT), Zweiter Band, Verlag E. S. Mittler & Sohn G. m. b. H., 1975, p. 275.

1) Căpetenia „comandamentului special” mandatat inițial să execute „Wassernixe” și „Donauelfe”, generalul-maior Bazing, era comandantul genului teatrului de război Sudest (grupul de armate F). Respectivul, pe lângă înalta calificare presupusă de grad, era posesorul unei temeinice cunoașteri în special a sectorului fluvial al vastei arii a comandamentului german din Balcani. Reieșea aceasta și din statele de serviciu ale generalului: în aprilie 1941, când Wehrmachtul a pătruns în Iugoslavia, Bazing, pe atunci colonel, a fost pus în fruntea unui fel de grup de comando cu pronunțat profil genistic, însărcinat să pună stăpînire prin surprindere pe instalațiile de navigație de la Porțile de Fier Cazane, înainte ca iugoslavii să le fi putut dezafecta ori distruge. Iată deci că subunitățile române aflate ori aduse spre Dunăre între frontiera convențională cu Iugoslavia și Porțile de Fier au avut inițial de combătut o grupare condusă de un adversar de marcă³².

2) Comandantul detașamentului de corp de armată desfășurat de pe cursul inferior al Timocului cam pînă la Mureșul inferior, călare pe Dunăre, generalul de corp de armată Willi Schneckenburger, fusese timp îndelungat șeful Misiunii militare germane din Bulgaria, în care calitate avusese în subordine trupele și oficiile Wehrmachtului dispuse în această țară (foarte restrinse ca număr — vreo 7000), precum și școala de mici comandanți (Kampfschule) de la Niș (zonă aflată sub ocupație bulgară). Cînd Bulgaria, după terminarea victorioasă a insurecției române, s-a desprins treptat din alianța activă cu Reichul hitlerist, proclamîndu-și neutralitatea, șeful misiunii militare germane, ducînd concomitent pertractări cu oficialitățile bulgare, și-a regrupat detașamentele și serviciile risipite pe teritoriul și la 6 septembrie le-a pornit în marș, antrenînd și militarii Wehrmachtului fugiți din România, internați în parte în Bulgaria și care au putut evada în masă. Coloana comandată de generalul Schneckenburger a străbătut fără piedici teritoriul bulgar și la 7 septembrie a depășit frontiera cu Iugoslavia. Aceste facilități au favorizat planurile strategice ale naziștilor pentru spațiul balcanic. Șeful militar în cauză a fost chemat la Belgrad, unde „Militärbefehlshaber Südost” l-a mandatat să organizeze detașamentul de corp de armată menționat. Comandamentul acestei noi mari unități a fost constituit în mare parte tocmai din disponibilitățile de efective pe care a fost în situația să și le aducă intacte din Bulgaria³³.

3) Brigada 92 de grenadieri motorizată se bătuse pînă la insurecția română cu forțe iugoslave în ținuturi ale Bosniei — Herțegovinei. În noua situație strategică creată la sfîrșitul lui august 1944 în sudestul european, marea unitate a fost dezangajată și îndreptată urgent spre Belgrad, de unde a fost dirijată în continuare spre o zonă de desfășurare de lângă frontiera română. Fapt semnificativ pentru tăria pe care o reprezenta și „vizual” brigada pe de o parte, și, pe de altă parte, pentru procedeele psihologice la care se recurgea tot mai insistent în Wehrmacht ca să se palieze efectele negative ale crizei militare în care se afla Reichul,

³² Cf.: ASB652, c. 991; ASB115, c. 37; ASB116, cc.14, 44; Arhivele Statului București fond microfilme S.U.A., rola 92 (National Archives of the United States, Microcopy T501 Roll 273), cc. 12—13, 17—19, 187, 208, 273.

³³ Cf.: ASB652, cc.996, 997, 998; ASB115, cc.6, 17, 44, 45, 62; ASB115, cc.6, 17, 14, 45, 62; ASB116, cc.192, 251, 258, 263—264, 265, 276.

instanțele superioare au prescris ca trecerea lui 92 moto prin capitala iugoslavă ocupată să se facă cu un anume dichis: „Brigada 92 — dispunea la 3 septembrie 1944 generalul de artilerie (adică de corp de armată) Walter Warlimont, locțiitorul șefului statului major general din comandamentul suprem al Wehrmachtului, într-o convorbire telefonică cu generalul-locotenent August Winter, șeful statului major al „Oberbefehlshaber Südost” — trebuie pusă să mășăluiască cit mai demonstrativ prin Belgrad. Șeful statului major /Winter : S-au și luat măsuri³⁴.

Într-adevăr, motorizarea mării unități pare a fi avut o densitate crescută datorată, probabil, și faptului că ea fusese relativ recent, în iunie, desfășurată ca brigadă, dintr-un regiment cu același număr. În lipsa unei situații globale a acestei categorii de material din înzestrare, pledează în acest sens citeva fapte. Astfel la 25 septembrie, după trecerea trupelor germane la defensivă, detașamentul de corp de armată prescria brigăzii 92 : „Pozițiile lui I 92 vor fi menținute. Vehiculele batalionului vor fi redispuse înapoi la vest de bucla Dunării”³⁵. Așadar, ca să se ia măsuri de acest gen, era în joc o cantitate considerabilă de material auto. Și asta doar la unul din batalioanele mării unități. O anumită imagine se capătă și prin comparație. Pe celălalt mal al Dunării, la Cazane (la Tekija), unde, după cum s-a văzut, erau dispuse unități ce nu purtau titulatura de motorizate, comandatura tactică avea numai ca pare de transport la dispoziție „48 de autocamioane = 42 tone total (în afară de acestea, 17 autoturisme, 4 dube radio, 8 motociclete și 7 autoblindate de cercetare)”³⁶. Comparația este utilă și dacă e proiectată asupra adversarului — trupele române, ale căror subunități din sud-vestul Banatului erau practic lipsite de orice motorizare. Așadar, se compensa prin marea mobilitate ceea ce eventual lipsea brigăzii în putere de foc (nu avea artileria terestră obișnuită a unei mari unități de infanterie) — dar și această carență era relativă, dat fiind că subunitățile române din față nu aveau artileria organică.

Totodată, însă, brigada 92 a căpătat considerabile întăriri. În primul rînd, celor două batalioane proprii i s-a adăugat încă unul, anume un batalion de intervenție (Alarmbataillon) al Luftwaffeii, comandat de maiorul Sonntag. Dacă prin unul două locuri din piesele operative această subunitate e calificată drept „slabă”, o analiză mai apropiată nu ratifică aprecierea (erori de acest gen se puteau datora fie necunoașterii sau unei prejudecăți, îndeosebi cînd era vorba de trupe nou venite în componere, fie încercării de justificare a unor insuccese, cînd se raporta eșaloanelor superioare).

Pe plan general, nu era totdeauna valabilă tendința de a se socoti că aceste „Alarmeinheiten” — unități de alarmă, de intervenție — reprezentau elemente slab înarmate, cuprindeau exclusiv un personal de vîrstă mîntată, ori redus ca valoare militară din alte pricini. Dimpotrivă, în multe cazuri (dar chiar de la caz la caz) acestea erau adevărate unități de șoc, puternic înarmate, în general adaptate misiunilor de tip „comando”, de unde și o mai restrînsă înzestrare cu armament greu în comparație

³⁴ ASB116, c. 89.

³⁵ ASB226, c. 22.

³⁶ ASB 116, c. 315.

cu similarele etalon. De exemplu, în situația cuprinzând „puzzle”-ul de unități și subunități ale „grupului Rehe” (cf. mai sus), spre deosebire de alte aprecieri, la care nu se ezita a se aplica calificativul „rău” (schlecht), despre cele două care intrau în categoria dată se glăsuia : „Batalionul 1 de intervenție (batalion de asalt moto), 3 companii, bun”, „batalionul 2 (motorizat parțial), 4 companii, bun”³⁷. Sau, într-o convorbire prin teleimprimator de la 19 septembrie 1944 dintre generalul-locotenent Winter și generalul-maior Schmidt — Richberg, șeful de stat major al grupului de armate E, superiorul de la Belgrad arăta că două divizii de linie (a 22-a infanterie și a 117-a de vânători), care urmau să fie retrase din Grecia și împinse spre nordul Balcanilor, „nu trebuie să fie reținute ca unități de intervenție sau folosite la lucrări”³⁸. Așadar, chiar mari unități compacte, cu înzestrare completă, puteau fi structurate în unități de intervenție, în raport de misiunile episodice.

Există însă și mărturii directe care acoperă tăria unității de intervenție afectate Brigăzii 92. Începînd cu sfîrșitul. Cînd, după eșecul operației ofensive germane, brigada 92 motorizată a fost dezangajată din eșalonul 1, a încetat și afectarea unității de intervenție menționate. Cu acea ocazie KTB-ul detașamentului de corp de armată consemna : „De acord cu detașamentul de armată Felber, batalionul 1 de intervenție din Luftwaffe își va preda toate vehiculele auto spre înzestrare brigăzii 92 de grenadierii (moto)”³⁹. Pentru ca parcul auto al mării unități (desigu micșorat datorită luptelor de cîteva săptămîni) să necesite o completare pe seama unității ce ieșea din compunere, trebuie ca disponibilitățile de material moto ale ultimei să fi fost considerabile. Au rămas însă acte în care sînt stipulate efectivele și armamentul batalionului de intervenție, respectiv : 555 de militari (din care 12 ofițeri), 712 puști și carabine, 50 de pistoale-mitralieră, 46 de mitraliere și puști-mitraliere, 4 aruncătoare, 4 tunuri antitanc, 2 tunuri antiaeriene, și asta la 20 septembrie, deci după pierderile suferite în operație. Prin urmare efective supranumerare (ceea ce era rar, pe atunci dacă un batalion german avea vreo 300 de militari se considera că e bine completat), iar puști mai mult decît una de militar.

În afară de aceasta, brigada în ansamblu avea o cantitate substanțială de armament automat și greu : 249 de mitraliere și puști-mitraliere, 237 de pistoale-mitralieră, 15 aruncătoare de calibru mijlociu, 24 tunuri antitanc, 4 tunuri antiaeriene etc.

În plus, marea unitate mai avea dat ca întărire un divizion de artilerie antiaeriană (12 piese calibru 88 mm), pentru care s-a precizat că e destinat luptei terestre, o baterie de munte de 75 mm și o companie de vânători de munte (a 7-a din regimentul 99 al diviziei 1 munte ; diminuarea diviziei fusese interzisă prin ordine exprese, unica excepție fiind această subunitate ce avea să fie întrebuințată în pîntenii muntoși din sudul Banatului, care surplombează Dunărea), alte subunități.

³⁷ Ibid., c. 341.

³⁸ Ibid., c. 764.

³⁹ ASB226, c. 28.

Suplimentarea considerabilă a forțelor și mijloacelor la dispoziția brigăzii 92 de grenadieri motorizată a făcut ca în mare parte din documentele ce îi înregistrau prestația ea să fie sistematică indicată prin numele „brigada 92 moto întărită” — „die verstärkte Gren. Brig. 92 (mot.)”.

Această completare sporită și înzestrare abundentă cu unce categorii de material a și fost unul din factorii ce au permis întinderea marii unități pe un front larg de circa 60 de kilometri, și încă în ofensivă.

Totodată a fost semnificativă scoaterea și din eșalonul 1 la începutul lui octombrie 1944 : ea era transformată, după cum se arată textual, în „rezerva mobilă” ori „rezerva motorizată” a „Militärbefehlshaber Südost” în șesul Tisei din sudul Banatului iugoslav, ceea ce atesta valoarea combativă, chiar după efortul ofensiv și defensiv din septembrie, care-i provocase diminuări — și asta când în față se inseraseră masiv un număr mare de divizii sovietice în frontul creat odată cu insurecția de români și menținut de ei în cursul operației de acoperire⁴⁰.

4) Elementul de dispozitiv de la flancul stîng al detașamentului de corp de armată — „grupul de luptă Behrends” — era alcătuit din două batalioane de poliție SS (pe 4 companii), o companie detașată din armata de uscat, un escadron de poliție călare, compania 163 motorizată de transmisiuni poliție, o echipă de acțiune SD (Sicherheitsdienst) cu o stație radio motorizată proprie. În ansamblu „grupul Behrends” apare articulat în două eșaloane — unul propriu-zis de luptă, altul de siguranță acesta avînd în compunere alte batalioane de poliție, companii SS și diverse formațiuni SS teritoriale, alcătuite mai ales din etnici germani nerecrutați în unitățile și marile unități SS de linie). Comandanții principalelor componente, în special ai celor două batalioane de poliție SS, erau ofițeri ai Wehrmachtului (maiorul Edelmann și, respectiv, căpitanul Gärtner). La subunitățile de siguranță predominau deținători ai rangurilor SS-iste. Principala întărire dată grupului de luptă SS a fost compania 2-a blindată din batalionul 202 blindat⁴¹ — 10 tancuri, a căror repartizare a fost disputată un timp cu brigada 92.

Într-o fază a cercetării istorice cînd documentele de arhivă germane erau în majoritate în S.U.A, editorii și adnotatorul stenogramelor consfătuirilor zilnice de la Cartierul general al Făhrerului, Helmut Heiber, puneau la îndoială existența unui grup de luptă SS comandat de gruppentăhrerul Behrends și lansat în ofensivă împotriva armatei române. Astfel la consfătuirea din 17 septembrie, după ce ofițerul de la operații, expunînd situația, raporta : „Desfășurarea luptelor date pentru Timișoara : ... Grupul de luptă Behrends, care atacă dinspre nord-vest, a (pătruns) în oraș, dar a fost aruncat înapoi printr-un contraatac” — se dă o trimitere care glăsuiește : „Nu trebuie luat cu certitudine”. „Se poate

⁴⁰ Pentru ansamblul relatărilor privind brigada 92 de grenadieri motorizată cf. : ASB652, cc. 8, 9, 500, 922 ; ASB115, c. 635 ; ASB116, cc. 17, 26, 27, 68 — 69, 110, 153, 202, 263, 290, 341, 343, 401, 561, 764, 971, 980, 995 ; ASB226, cc. 28, 48, 57, 186, 187, 206, 207, 211, 216, 218, 221, 310, 318 ; VUT, Sechster Band, Biblio Verlag, Osnabrück, 1972, p. 121 — 122.

⁴¹ În armata germană batalionul blindat independent era desemnat, ca în cavalerie și artilerie, cu denumirea de divizion (Abteilung). Ca și înainte, pentru favorizarea fondului aperi-

presupune că B., în calitate de comandant de rezervă al trupelor SS, cu o unitate de alarmă încropită din apartenenți ai serviciilor SS, a participat la apărarea Serbiei și Banatului (iugoslav)⁴².

Dar pentru a fixa exact ce reprezenta prima grupare germană lansată asupra Timișoarei este necesar de precizat că denumirea „poliție” nu trebuie percepută în sensul generic, ci raportată în cunoștință de cauză la structura puterii armate a celui de-al treilea Reich. Într-adevăr, unitățile militarizate de poliție nu erau nicidecum elemente de ordine publică, administrativă și nici măcar de represiune politică obișnuită etc., ci o forță militară în toată regula. Îndeosebi în Iugoslavia dezvoltarea trupelor de poliție a fost determinată de amploarea crescândă a rezistenței patriotice autohtone. Mai mult, pe nesimțite natura forțelor de acest gen s-a adaptat adversarului, caracterizat prin transformarea crescândă a unei părți a formațiunilor și detașamentelor de partizani în unități și mari unități regulate. Ca atare, unitățile Wehrmachtului zise de poliție au ajuns să cuprindă structuri dotate cu armament variat, chiar dacă cel greu, artileria erau prezente în înzestrare în cantități mai reduse decât la unitățile de infanterie ori blindate etalon. În speță, batalioanele de poliție de campanie erau, de regulă, complet motorizate, aveau un efectiv de circa 550 de militari și erau înzestrate, pe lângă puști, cu mitraliere, tunuri antitanc și chiar autoblindate de transport și luptă⁴³.

Comandamentele române din zonă au fost îndeosebi sensibile la motorizarea accentuată a acestei grupări (pe care n-au indentificat-o ca atare, după cum se va arăta mai departe). Astfel încă la 27 august corpul 7 teritorial sesiza că în nordul Banatului iugoslav, pe direcția Timișoara, se concentra ceea ce se aprecia a fi un regiment motorizat cu 130 de vehicule și aproape 1300 de militari⁴⁴.

Totodată, însă, firește că apartenența la SS își punea amprenta asupra mării unități. Atrage astfel atenția existența în organică a aceluși „Einsatzkommando” — denumirea echipelor SS folosite pentru execuții și alte atrocități. Această prezență vădea, desigur, și natura unor intenții nutrite pentru cazul în care Timișoara va fi fost cucerită.

Dar semnificativă era și persoana comandantului grupului SS german: gruppенführerul Hermann Behrends. Funcția sa la Belgrad, în momentul insurecției române, era de șef superior al SS și poliției din Serbia (Höherer SS — und Polizeiführer Serbien). Poziția sa de acolo reiese și din faptul că era printre participanții la cele mai restrinse consfătuiri ale comandamentului superior al teatrului de război Sudest prezidate de mareșalul von Weichs, de exemplu cea din 5 septembrie. Polițist prin excelență, doctor în drept (ca mulți alți șefi ai SS), Herman Behrends nu pare a fi avut, ca alți generali ai trupelor SS, o experiență militară de comandă propriu-zisă. Dar, după cum s-a menționat, el era flancat și de ofițeri de carieră, care dădeau unităților și subunităților din compunere calificarea militară necesară.

⁴² HLB, p. 654.

⁴³ GOB, G7 — G8.

⁴⁴ Cf. Arhiva Ministerului Apărării Naționale /sursa e citată în continuare prin sigla: AMAN/, fond 353, dosarul 22, f. 8.

Mai frapează și un alt aspect al carierei comandantului grupului de trupe al Wehrmachtului lansat în septembrie 1944 asupra Timișoarei : În anii de imediat după 1933 el funcționase în aparatul central al SS, în Reichssicherheitshauptamt — direcția generală a siguranței Reichului, anume în secțiunea sa numită Sicherheitsdienst (SD). În această calitate la începutul lui 1937 a jucat un rol de seamă în marea provocare de spionaj care a strecurat serviciilor sovietice acte ticluite din care reieșea că mareșalul Uniunii Sovietice Tuhacevski ar fi complotat, chipurile, în legătură cu generali germani împotriva conducerii politice a țării sale. Behrends, pe atunci Standartenführer SS, similar gradului de colonel, a selecționat un gravor falsificator deținut, i-a conceput textul scrisorilor așa-zise ale mareșalului sovietic, care au fost executate și apoi manipulate conform planului special întocmit de conducerea SS...⁴⁵

5) Divizia 4 SS a fost dezangajată din Grecia (partea de est, Tesalia) în timpul insurecției române și pornită prin sudul Iugoslaviei, spre a i se fixa la începutul lui septembrie noua misiune : împotriva armatei române, spre Timișoara, unde a fost lansată treptat după 8—10 septembrie.

Elucidarea naturii și posibilităților pe care le avea această mare unitate trebuie începută de la titulatura ei, pe care am menționat-o : die 4.SS „Polizei” Panzergrenadier Division. Interpretându-se sau traducându-se greșit cuvântul „Polizei”, ori abrevierea sub care e deseori indicată în documentele epocii (4.SS-Pol.Pz.Gr.Div.), divizia a fost prezentată în unele lucrări — inclusiv în memoriile comandantului grupului de armate Ucraina de Sud — drept una de poliție. Dar, în fapt, a 4-a SS nu era „de poliție” nici măcar în sensul limitat în care erau batalioanele grupului Behrends. Ea reprezenta o mare unitate de „grenadieri blindati”, denumirea prin care în terminologia militară germană de atunci erau desemnate unitățile cuprinzând o integrare de infanterie complet motorizată (ca pondere principală) cu tancuri. În plus, infanteria motorizată de acest gen avea în înzestrare nu numai vehicule de transport, ci unele care integrau funcția transportului cu cea a luptei, adică prima generație a mașinilor numite azi la noi transportoare blindate. Cu alte cuvinte, a 4-a SS era pe deplin ceea ce azi desemnăm drept mare unitate mecanizată.

Atunci, de unde denumirea „Poliția”? Pur și simplu în virtutea istoricului formării diviziei. Anume ea s-a constituit — în 1939 — din polițiști voluntari, probabil printr-o operație psihologică, spre a demonstra opiniei publice, cu starea de spirit caracteristică începutului unui mare război, că nu toți polițiștii sînt niște ambușcați etc. Dar, întrucît structura diviziei, ca apartenență de „Waffen-SS”, era cea a unei mari unități regulate, doar cu îmbunătățirile ce erau la îndemîna atotputernicului „SS”, voluntarii nu vor fi fost încadrați în virtutea funcțiilor deținute în poliție, ci a gradelor și calificărilor avute în rezerva forțelor armate. De altfel, din 1939, în mod firesc, efectivele diviziei se schimbaseră aproape total, ea nu mai prea avea ceva din voluntarii inițiali, ci se com-

⁴⁵ Pentru ansamblul relatărilor privind grupul de luptă SS Behrends cf. : ASB652, cc. 431, 689, 690 ; ASB115, cc. 24, 102, 118, 119, 138, 139, 150 ; ASB116, cc. 189, 279, 404, 491, 588, 617, 747, 756 ; ASB226, cc. 4, 6, 8, 61, 75, 82, 91, 133, 416 ; „Historia”, Librairie Jules Tallandier, Paris, no. 365, avril 1977, pp. 25, 26, 27.

pleta și structura după normele generale valabile pentru trupele „Waffen-SS”. Marea unitate se numea deci „Poliția” așa cum una alcătuită inițial din cadre didactice s-ar fi numit „Școala” fără a fi școală militară.

Așadar, divizia 4 SS de grenadierii blindată era o mare unitate mecanizată clasică. Forța ei reieșea și din faptul că în vara lui 1944, când instanțele de conducere ale Wehrmachtului își făceau calculele asupra dificultăților pe care le anticipau venind, divizia 4 SS era socotită, împreună cu alte 3-4 mari unități, ca făcând parte din rezerva strategică de șoc a comandamentului german din Balcani ⁴⁶.

6) Regimentul 2 Brandenburg a fost implicat împotriva trupelor române într-o fază tirzie a acoperirii și doar parțial. El se afla în organica faimoasei divizii cu același nume (de fapt regimentele ei purtau numele mării unități), care își trăgea titulatura nu de la cunoscuta provincie germană, ci de la localitatea Brandenburg de pe Havel, unde fusese format nucleul inițial al mării unități. Aceasta era destinată acțiunilor de comando și șoc și depindea direct de Abwehr, adică de departamentul de cercetare (spionaj și contraspionaj militar) și operații speciale al comandamentului suprem al Wehrmachtului. Citeva luni în urmă subunități ale diviziei Brandenburg formaseră elementul principal al forțelor ce fuseseră angajate într-o acțiune de anvergură — încercarea de a captura printr-o operație aeropurtată și terestră cartierului general al armatei naționale iugoslave, în frunte cu mareșalul Tito, după ce Abwehrul și alte organe de cercetare germane îi indentificaseră localizarea.

În august—septembrie 1944 divizia Brandenburg nu opera întrunită, ci își avea unitățile (divizate chiar pe batalioane și companii) angajate în diverse focare de luptă, îndeosebi împotriva rezistenței iugoslave. Ca mecanism de comandă, OKW (comandamentul suprem al Wehrmachtului), care amplasase divizia pe teatrul de război din Balcani, o pusese la dispoziția comandamentului strategic de acolo, iar acesta o putea întrebuița după cum credea de cuviință, evident eșalonul organic (Abwehrul din OKW) putînd să o scoată oricînd din subordonarea provizorie.

Celelalte regimente Brandenburg (4 și 1) prezente în aria Balcanilor sau fuseseră sau urmau să fie implicate și ele în războiul contra României: regimentului 4 i se angajaseră o mare parte din subunități, ca trupe aeropurtate, în încercarea Berlinului de a înăbuși insurecția; regimentul 1 Brandenburg avea să fie adus în Banat în primele zile ale lui octombrie 1944 și introdus în luptă în încercarea de a stăvili ofensiva forțelor sovietice și române începută practic imediat după succesul operației de acoperire.

Regimentul 2 Brandenburg, complet motorizat ca și întreaga divizie, a fost, la începutul lui septembrie, dezangajat pe batalioane din luptele pe care le ducea împotriva iugoslavilor în Sangiac și Muntenegru și virat spre est, spre a fi introdus în front, așa cum s-a arătat, pe Timocul inferior, spre frontiera cu Bulgaria. Dar la un moment dat, către 18—20 septembrie, i-a fost desprins din organică batalionul 1 al unității, comandat de căpitanul

⁴⁶ Cf.: ASB115, cc. 2, 3, 8; ASB116, cc. 17, 22, 27, 29, 48, 100, 151, 153, 154, 165; KTBOOKW, IV, Erster Halbband, p. 815; GOB, C9, F3: VUT, Zweiter Band, p. 275; GAIU, pp. 24, 40; Schmidt-Richberg, op. cit., p. 24, 40; Hans Griessner, Verratene Schlachten. Hols-ten Verlag, Hamburg, 1956, p. www.dacoromanica.ro

Steigl, și trecut peste Dunăre pe la Donji Milanovac (aproximativ vizavi de Șvinița) în Banatul românesc, ca să întărească ofensiva germană spre Orșova (operația denuită anterior „Donaulfe”).

În piesele operative ale detașamentului de corp de armată nu se găsesc date complete asupra efectivelor și armamentului regimentului 2 Brandenburg. La 19 septembrie el avea 1436 de militari, fără a fi însă clar dacă cifra cuprindea și batalionul 1 detașat peste Dunăre în România. Cantitatea mare de vehicule moto ale unității rezultă și din următoarea prevedere a ordinului dat de „Gruppenkommando Schneckenburger” către „Kampfgruppe Fischer” prin care o parte a regimentului 2 Brandenburg trebuia să treacă în România: „Pe malul nordic al Dunării să se ia numai vehiculele necesare (camioane ușoare, autoturisme și motocicletele)”. „Vehiculele moto netrecute peste fluviu să fie virate înapoi la Negotin”⁴⁷.

Însă această angajare a unui batalion din 2 Brandenburg a fost tardivă, între timp operația română de acoperire atingându-și țelul⁴⁸. Chiar dacă comandamentele militare române parțial nu au sesizat exact denumirea, articularea și subordonarea organică a forțelor germane ce au lovit arcul sud-vestic al acoperirii, aceste minusuri au privit mai mult o latură formală, mai importantă pentru istoric decât pentru protagoniștii operațiilor, căci, în fond, cercetarea română a înregistrat destul de apropiat de realitate efectivele pe care forțele române le-au avut în față și înzestrarea lor, mai ales în materie de motorizare. În acest fel, lipsa de date de amănunt asupra rangului și denumirii unităților și marilor unități adverse, necunoașterea unor verigi intermediare de comandă n-au jucat un rol esențial în desfășurarea evenimentelor. Dovadă — forțele române din Banat au fost în măsură, prin operația de acoperire, să facă să eșueze complet țelul strategic ce și l-a propus Wehrmachtul în septembrie 1944, ba chiar și o mare parte a obiectivelor lui tactice.

L'ADVERSAIRE DE L'ARC SUD-OUEST DE L'OPÉRATION ROUMAINE DE COUVERTURE DE LA GUERRE ANTIFASCISTE (SEPTEMBRE 1944)

RÉSUMÉ

La masse des documents de la Wehrmacht acquise en Roumanie ces derniers temps permet de reconsidérer la structure et les intentions des forces allemandes dont l'offensive de septembre 1944 a été contrée par l'opération de couverture de l'armée roumaine ce qui a valu à cette dernière de maintenir les chaînes des Alpes de Transylvanie et la portion méridionale des Carpates Occidentales à l'abri de toute main mise de l'adversaire.

⁴⁷ ASB226, c. 147.

⁴⁸ Pentru ansamblul datelor referitoare la regimentul 2 Brandenburg și divizia organică cf. : ASB 115, cc. 44, 66, 68, 74 ; ASB116, cc. 14, 201, 264, 274, 278, 292, 304, 305, 358, 362, 404, 460, 485, 487 ; ASB226, cc. 57, 100 – 101, 129, 147, 205 ; *Lexikon des Zweiten Weltkrieges*, Südwest Verlag, München, 1977, p. 36 ; ILLB, p. 242 ; GOB, E7, G6.

On a retenu à part ce que l'on a appelé l'arc sud-ouest parce que les troupes allemandes lancées de cette direction (de la Yougoslavie occupée) étaient coiffées par un autre commandement stratégique que celui qui se trouvait depuis longtemps établi en Roumanie et était en train d'en être délogé après l'insurrection nationale roumaine d'août 1944.

C'est donc vers le Banat roumain et le défilé d'importance stratégique continentale des Portes de Fer-Cazane que se ruèrent les unités et grandes unités du groupe d'armées F, qui était en même temps commandement supérieur du Théâtre de guerre SudEst („oberbefehlshaber Südost"). Celui-ci assigna le nouveau front de l'est (vers la Roumanie) à un échelon assez insolite, le „Militärbefehlshaber Südost" (approximativement : commandement militaire principal pour le SudEst), dont le p. c. était lui-aussi à Belgrade.

A son tour, ce dernier était articulé en deux grands éléments : la 1re division de montagne sur le Balkan Occidental et depuis la proximité des Portes de Fer, le détachement de corps d'armée commandé par le général Willi Schneckenburger. Ce „Gruppenkommando", dont les forces enjambaient le Danube et les compétences s'étendaient jusqu'à la jonction avec la Heeresgruppe Südukraine, était structuré en : un „groupe de combat" de la valeur d'une division au sud du Danube ; la 92e brigade de grenadiers motorisée dans la portion méridionale du Banat roumain ; un „groupe de combat" des Waffen SS vers Timișoara. Au comble de l'offensive allemande, vu l'échec de la tentative de prendre le grand centre urbain de l'ouest de la Roumanie, y fut déployée la 4e division SS mécanisée des SS, à laquelle fut subordonné le groupe de combat SS. Mais cela engendra un remaniement de commandement, étant donné que la 4e SS était directement sous les ordres de l'Oberbefehlshaber Südost.

Hormis les capacités et les antécédents de ces grandes unités de la Wehrmacht, les pièces opérationnelles allemandes fournissent des nouvelles lumières sur l'évolution de l'offensive, respectivement de l'opération roumaine de couverture, qui le remporta.

ASEDIUL VIENEI DIN 1683 ȘI IMPLICAȚIILE SALE EUROPENE

DE

NICOLAE CIACHIR

Se împlinesc 300 de ani, de când oștile otomane, sub conducerea marelui vizir Kara Mustafa (Merzinfonlu), încercau să ia cu asalt Viena, capitala Imperiului habsburgic. Oare sultanul Mehmed IV (1648 — 1687), dorea să învie gloria marelui său înaintaș, Soliman Magnificul (1520 — 1566), care construise un edificiu măreț întins pe trei continente, de la Buda, pînă la fluviul Euftrat și din munții Atlas pînă în Caucaz și Iran? Intrau atunci în componența Imperiului otoman: Cartagena, Memfis, Tyr, Ninive, Alexandria, Ierusalimul, Smyrna, Damasc, Atena, Sparta, Filipopoli, Adrianopol, Troia, Medina, Mecca etc., deci toate marile orașe ale antichității, numai Roma și Syracuza, rămînînd în afara orbitei sale¹. Erau în stare otomanii să ocupe, să transforme în pașalic și să mențină capitala Imperiului habsburgic?

Pe ce mizau otomanii cînd au încercat în 1683, cucerirea Vienei? Erau îmbătați de succesele repurtate împotriva Poloniei prin pacea de la Buczacz (octombrie 1672) și a armistițiului încheiat cu Rusia la Baccisarai (1681)? Mizau pe fidelitatea celor trei principii români (Țara Românească, Moldova, Transilvania) și a magnatului Thököly, uns de către ei rege al Ungariei? Erau siguri că hanul Crimeii, care avea probleme de rezolvat cu Rusia și Polonia, îi va urma cu credință în campania împotriva Vienei, fără să ridice pretenții? Popoarele balcanice, care se răscu-

¹ Vezi pentru amănunte: Dimitrie Cantemir, *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului otoman* (trad. rom. de I. Hodosiu), 2 vol., București, 1876; N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. I—III, Gotha, 1908—1909; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, București, 1976; N. Ciachir, *Soliman Magnificul. Sultanul și epoca sa*, București, 1972; Joseph von Hammer-Purgstall, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, 5, vol., Paris, 1836; De la Jonquière, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'au traité de Berlin*, Paris, 1897; Lamouche (colonel), *Histoire de la Turquie*, Paris, 1934; Miller W., *The history of the Ottoman Empire and the successors*, Oxford-Cambridge, 1919; R. Mantran, *Histoire de la Turquie*, Paris, 1952; Novikov A. D., *Istoria Turșii*, 2 vol., Moscova, 1961—1963; H. Inalcik, *The Ottoman Empire. Classical Age. 1300—1600*, New York—Washington, 1973; Stanford H. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, 1280—1808*, Cambridge University press, 1976; Suat Sinanoğlu, *Visage de la Turquie*, Ankara, 1979; İsmail Hakki Uzuncarşili, *Osmanlı tarihi*, vol. I—IV, Ankara, 1961; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Istanbul, 1967; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, vol. V, Ankara, 1961.

laseră de atâtea ori și erau în spatele frontului turco-austriac ar fi rămas pasive? Dar ienicerii, spahii, feudaalii otomani în general, erau dispuși să-și părăsească viața tihnită din garnizoane stabile și conace confortabile, pentru a participa într-o campanie care nu părea deloc ușoară? De altfel numai în perioada de 16 ani, adică de la asediul Vienei (1683) și pînă la încheierea tratativilor de pace de la Karlovitz (1699), s-au schimbat 13 viziri și 4 sultani². Chiar marele vizir, Kara Mustafa care inițiasse asediul Vienei, din cauza insuccesului a fost ucis (25 decembrie 1683), iar sultanul, Mehmed al IV-lea, după o domnie de 39 ani (1648 — 1687), detronat. Restul marilor viziri, cu foarte mici excepții, au fost ori uciși de către trupele în subordine, ori maziliți, cu excepția lui Fazıl Mustafa Köprülü, și a lui Elmas Mehmed pașa, care au căzut pe cîmpul de luptă în 1691 și respectiv 1697. Se curvine să mai facem o remarcă. S-a încetățenit ideea, că primul Köprülü, care devenise mare vizir în 1656, și care pornise să regenereze Imperiul, a reușit să mențină în familia sa, funcția de mare vizir, dorind prin ocuparea Vienei, să reinvie gloria de altă dată a otomanilor. Dar în perioada 1683 — 1699, din cei 13 mari viziri, 8 au fost turci, 3 albanezi, 1 bosniac, 1 abaza și doar unul singur Köprülü, iar cel care inițiasse asediul Vienei, Kara Mustafa pașa, era turc. Se cunoaște rezultatul campaniei inițiate de otomani în 1683 și rezultatele militare și politice din perioada 1683 — 1699. În legătură cu aceasta, unii istorici consideră că insuccesul oștilor otomane sub zidurile Vienei (1683) ar fi fost semnalul declinului puterii otomane. În realitate, semnele decăderii Imperiului otoman preced insuccesele militare, lucru sesizat la vremea sa de Dimitrie Cantemir, în cunoscuta sa lucrare *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului otoman*³. Ideea a fost formulată clar de Marx, acesta arătînd că „... nu există nici un temei pentru a afirma că decăderea Turciei a început din momentul în care Sobieski a venit să dea ajutor capitalei Austriei. Cercetările întreprinse de Hammer dovedesc, fără putință de tăgadă, că organizarea Imperiului turcesc intrase încă de pe atunci în stare de descompunere și că de cîtva timp se observa că epoca de forță și măreție a otomanilor se apropie de sfîrșitul ei”⁴. De altfel, după Soliman Magnificul (mort în 1566), imperiul a intrat într-o fază staționară, și începe să cedeze pasul în fața progresului multilateral care se constată în Europa apuseană și centrală. Dacă Hammer socoate anul 1579 (moartea marelui vizir Sokollu), ca premisa descompunerii otomane, socotim că primele semne de decădere reversibilă, apar în jurul anului 1595, după cum socoate istoricul turec Yilmaz Öztuna : o mare criză economică, dezordinile din Anatolia, insuccesele războiului cu Imperiul german și mai ales anul Călugărenilor și al Giurgiului, semnificația excepțională a lui Mihai Viteazul⁵.

² Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, București, 1976 (vezi tabelul cronologic cu sultanii și marii viziri, p. 381 și urm.).

³ Traducere românească de I. Hodoș, 2 vol., București, 1876.

⁴ Marx-Engels, *Opere*, vol. X, București, 1961, p. 282.

⁵ Yilmaz Öztuna, *Başlangıçından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi* (Istoria Turciei de la începuturi pînă în vremea noastră), vol. VIII, Istanbul, 1965, p. 53 și urm.; vezi și Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1996, p. 228 — 229.

În timp ce la mijlocul secolului al XVII-lea, revoluția instaura în Anglia orînduirea burgheză, în timp ce în Țările de Jos ea triumfase mai demult, iar capitalismul începea să se dezvolte tot mai puternic în cea mai mare parte a Europei, Imperiul otoman rămînea, în ciuda mării sale întinderi și a puterii sale politice, același stat medieval bazat pe un sistem feudalo-militar închisat, cu o economie naturală, cu o slabă producție de mărfuri și cu un comerț dependent de capriciile marilor feudali⁶. Deși otomanii au excelat în arta războiului—arată istoricul Suat Sinanoğlu—semnele decăderii încep să se întrevadă vizibil în secolul al XVII-lea, în ciuda faptului că marele vizir Mehmet Köprülü, a semnat 30.000 de condamnări la moarte⁷.

Care era situația în general în Europa și dacă otomanii puteau miza pe divergențele între marile puteri?

Este drept că Europa fusese sfîșiată de lupte, în timpul războiului de 30 de ani, dar pacea Westfalică, reducînd rolul Imperiului și Papalității⁸, a adoptat un principiu de echilibru, care să se opună tendințelor de hegemonie din partea marilor puteri, care într-o serie de cazuri a funcționat neeficient. Trecuseră 35 ani (1648 — 1683), încît rănile războaielor fuseseră vindecate, totuși Europa era frămîntată de o serie de contradicții pe care le putem grupa astfel:

1. În apus, războaiele Franței cu Spania, Olanda, Anglia și Austria pentru hegemonia continentală.

2. La nord încercarea Suediei de a-și impune hegemonia în bazinul baltic.

3. În centrul și sud-estul Europei, lupta între Imperiul otoman pe de o parte, Austria și Polonia pe de alta, de a cuceri noi poziții.

4. Pe mări și oceane, confruntarea dintre Anglia și Olanda, pentru supremație navală, unde Spania și Portugalia, joacă un rol tot mai palid.

Pacea westfalică și tratatul Pirineilor (1659), asigurau Franței o poziție importantă în Europa, prin care puteau la momentul oportun să revedice și moștenirea spaniolă; iar tratatele de la Oliva (1660) și Copenhaga, îi asigurau alianța Suediei și Poloniei împotriva Imperiului habsburgic. Păcile încheiate la Nimègue (1678) deși restituiau Olandei, cuceririle făcute de Franța, prin teritoriile obținute de la spanioli (Franche-Comté, Artois, părți din Flandra etc.), marcau apogeul puterii continentale franceze. Se cuvine să precizăm: Franța care întreținuse relații cordiale cu Imperiul otoman încă din timpul lui Francisc I, contemporan cu Soliman Magnificul, continuate cu consecvență de către Richelieu și Mazarin, la un moment părea să-și schimbe optica; regele Ludovic XIV, este tentat să se abată de la această politică tradițională, încît la 1661 trimite nave în apărarea Cretei, asediată de otomani, iar la 1664 un corp francez participă alături de habsburgi în bătălia de la St. Gotthard, monarhul proiectînd chiar o cruciadă antiotomană.

După pacea de la Nimègue (1678), Ludovic XIV, anexează o serie de teritorii profitînd de faptul că Imperiul era amenințat cu invazia oto-

⁶ N. Ciachir, *Soliman Magnificul. Sullanul si epoca sa*, București, 1972, p. 179.

⁷ Suat Sinanoğlu, *Visage de la Turquie*, Ankara, 1979, p. 102.

⁸ Jean Chagniot, *Les temps modernes de 1661 à 1789*, Paris, 1973; R. Mousnier, *Les XVIe et XVIIe siècles*, Paris, 1967; D. Ogilby, *L'Europe du XVIIe siècle*, Paris, 1932; M. Venard, *Les débuts du monde moderne (XVIe et XVIIe siècles)*, VI, Paris, 1967.

mană, astfel încât localități din Flandra, din Luxemburg, Alsacia și Strassbourgul, sînt alipite Franței. Împotriva politicii agresive franceze, Olanda, Spania, Suedia și Casa de Austria se coalizează, însă doar Spania începe ostilitățile militare (1683), dar suferă înfrîngerii, pierzînd întregul Luxemburg. Împăratul care era și șeful casei de Habsburg, n-are cam să intervină, deoarece era atacat de către otomani, care înaintau spre Viena și amenințat și de marele ducat de Brandenburg, ce-și mobilizase forțele, așteptînd un moment prielnic. Însă revocarea Edictului de la Nantes (1685) și persecutarea protestanților, îl face pe Electorul de Brandenburg să renunțe la alianța lui Ludovic al XIV-lea și să se alieze cu Habsburgii. Politica agresivă și de sfidare a lui Ludovic al XIV-lea, care atacase și Genova (mai 1684), va duce la încheierea „Lugii de la Augsburg” (iulie 1686), prin care Habsburgii reușesc să încheie o alianță secretă defensivă cu Spania, Suedia, Olanda, Savoia și o serie de principii germani și italieni, alianță care le va servi nu numai împotriva francezilor dar și împotriva otomanilor. Raporturile dintre Polonia, ca mare putere, și Imperiul otoman ca element de bază al sistemului european, au influențat efectiv relațiile internaționale pînă la sfîșitul secolului XVII, ambele state, din cauze diferite, dau semne de decădere încă de la sfîșitul secolului XVI⁹.

Deși hanatul Crimeii recunoscuse încă din 1475 suzeranitatea otomană, afinitatea de limbă, religie, și tradiție istorică, îi conferea o situație privilegiată, în sensul că hanii nu plăteau tribut Porții, ba dimpotrivă erau beneficiarii unor subsidii permanente¹⁰. Dar chiar în asemenea condițiuni, mai ales în faza de decădere a Imperiului otoman, hanii tătari au manifestat o politică proprie, ajungîndu-se la conflicte armate între suzeran și vasal. Am făcut această precizare pentru a arăta că otomanii nu puteau conta cu certitudine pe ajutorul hanatului Crimeii, în campania începută în anul 1683, mai ales că hanii tătari cochetau atît cu cazacii zaporojeni cît și cu Rusia, Polonia și chiar cu Austria, cînd interesele o cereau.

Desigur, cele trei țări române, jucau un rol important pentru centrul și sud-estul Europei, căci o ridicare de proporția celeia lui Mihai Viteazul, sau chiar mult mai modestă, ar fi provocat o lovitură puternică, spatelui trupelor turcești, care luptau în Ucraina, Polonia, Ungaria, sau Austria. Tahsin Gemil, analizînd numeroase izvoare turcești, ajunge la concluzia justă că „Poarta nu fusese niciodată interesată să izoleze cele trei țări române între ele, dar legătura organică pe care o constatase între Moldova, Transilvania și Țara Românească ea înțelesese s-o subordoneze liniei politicii sale europene. Un bloc al celor trei țări române, constituit însă sub asemenea auspicii, ar fi reprezentat desigur un element de însemnătate majoră în sistemul defensiv otoman din Europa”¹¹. Acest lucru, îl îngrijora în 1661, pe ambasadorul Venetiei acreditat la Viena,

⁹ Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional. 1621–1672*, București, 1979, p. 7–8; vezi și Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîșitul secolului XVII*, Cluj, 1933.

¹⁰ Pentru epocă vezi *Le Khanat de Crimée (dans les Archives du Musée du Palais de Topkapuy)*, Paris, 1978.

¹¹ Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional*, 1977.

căci cele trei provincii românești, puteau forma un regat, sub autoritate otomană, care să le furnizeze acestora o puternică armată¹².

Venirea în funcția de mare vizir, a lui Fazil Ahmed Köprülü (1661), fiul marelui vizir Mehmed Köprülü, a accentuat politica antihabsburgică otomană, care viza să reabiliteze gloria de altădată, cucerind în plus, în Europa, cele două mari capitale, Viena și apoi Roma, după cum afirmă istoricul turc Osman Turan¹³. Tot atunci, eminentul jurist musulman, de origine albaneză, reprezentantul curentului reformator de pe timpul administrației marilor viziri Köprülü, Koci bey, a sesizat racilele care subminau Imperiul, cerind revenirea la vechile tradiții și virtuți străbune. Dealtfel, în ajunul campaniei împotriva Vienei, otomanii mai stăpîneau încă un imens teritoriu în Asia-Anatolia, o parte a Transcaucaziei, Siria, Palestina, Irakul, o mare parte din Arabia, Kurdistanul, în Africa—Egiptul, Tripolitania, Tunisul și Algeria (ultimele două teritorii vasale se bucurau de o largă autonomie), iar în Europa—întreaga Peninsulă Balcanică (Grecia, Macedonia, Bulgaria, Serbia, Muntenegrul, Bosnia, Herțegovina, Albania), o mare parte a Ungariei, o zonă din Slovacia, Banatul, avînd sub suzeranitatea sa cele trei țări române, Hanatul Crimeei, o serie de teritorii din sudul Rusiei și o serie de insule din care amintim în primul rînd Creta, Cipru, Rhodos. Operațiunile militare au început în 1662, în ciuda rugămintilor hanatului Crimeei, care era interesat ca otomanii să-i oprească pe ruși în înaintarea lor spre sud, iar după insuccesul de la St. Gothard (1664), turcii simțîndu-se insuficient pregătiți, consimt încheierea păcii, care va avea loc la Vásvár (1664)¹⁴.

Trecerea oficială a cazacilor zaporogeni sub jurisdicție otomană (1668), terminarea îndelungatului război din Creta (1669)¹⁵ și în special victoriile obținute împotriva Poloniei (ocuparea cetății Camenița în august 1672), au dus la încheierea păcii de la Buczacz (octombrie 1672), favorabilă otomanilor. Condițiile păcii erau grele pentru polonezi: plata unui tribut de 22.000 ducate, pierderea Podoliei și recunoașterea suzeranității otomane în Ucraina¹⁶. Totuși această victorie otomană, i-a lipsit de sprijinul polonezilor, cu care în trecut au colaborat blocîndu-i pe Habsburgi și Romanovi, primind o lovitură de grație din partea lui Jan Sobieski în 1683, căci asediul eșuat al Vienei, a însemnat începutul declinului militar ireversibil al Imperiului otoman, în ciuda unor rare excepții.

Această umilire, arată istoriografia poloneză, a scos din toropeală întreaga națiune, lăsînd la o parte disensiunile și punînd la punct o armată a cărei conducere fusese preluată de Jan Sobieski. Polonezii redeschid operațiunile militare în 1673, repurtînd o victorie la Hotin, crescînd cu această ocazie popularitatea lui Sobieski, care este ales rege în 1674,

¹² Hurmuzaki, *Documente*, IX—1, p. 185; vezi și Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 187

¹³ Osman Turan, *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi*, 2 vol., Istanbul, 1969.

¹⁴ Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1618 à 1919*, Paris, 1972, p. 23.

¹⁵ Ismail Hanî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, III, Istanbul, 1961, p. 437—438; vezi și Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 231.

¹⁶ A. Gieysztor, St. Kleniewicz, E. Rostvorowski, J. Tazbir, H. Wereszycki, *Histoire de Pologne*, Warszawa, 1972, p. 274.

căci tronul devenise vacant cu un an înainte în urma morții lui Mihał Wisniowiecki ¹⁷.

Devenit rege Sobieski reia operațiunile militare, dar acestea sînt oprite la insistențele Franței (1676). Dealtfel, căsătorit cu o franțuzoaică, Marie Casimire, marchiză d'Arquien, alegerea lui ca suveran al Poloniei a fost un succes al lui Ludovic XIV. În 1675, are loc o alianță secretă polono-franceză, prin care polonezii urmau să atace Brandenburgul său chiar și Austria, urmînd ca teritoriile ocupate prin pacea de la Buczacz de către turci să le fie restituite la insistențele Franței. În același timp magnații polonezi finanțați de Berlin și Viena, doreau să-l detroneze și să ofere coroana unui Habsburg. Diplomația papală, la insistențele căreia s-a raliat clerul polonez, dorea prelungirea conflictului polono-turc, deoarece în acest caz, otomanii n-ar fi îndrăznit să-i atace pe Habsburgi în Ungaria, iar Austria ar fi continuat războiul împotriva Franței. Nobilimea nu sesiza interesele vitale pe care le avea de apărut statul polonez în bazinul Mării Baltice, fluturîndu-i-se de către Papalitate, rolul ce avea de jucat pentru apărarea cauzei creștinătății. În plus otomanii, în ciuda insistențelor franceze, nefiind dispuși să cedeze teritoriile cîștigate în 1672, prelungesc conflictul cu polonezii și astfel în această conjunctură Jan Sobieski în fruntea unei armate de 25.000 oameni, vine în ajutorul Vienei. După surse poloneze, Sobieski preia întreaga comandă a forțelor reunite polono-austro-germane (circa 70.000 oameni), unde victoria a fost decisă de către husarii săi, cu acțiunea conjugată a artileriei și infanteriei austro-germane. Europa întreagă a admirat curajul polonezilor și despresurarea Vienei, dar urmărirea inamicului a fost mai puțin reușită, polonezii suferind o înfrîngere la Parkany, unde regele era cît pe ce să-și piardă viața. Cedînd presiunii diplomației pontificale, intrînd în „Liga Sfîntă” (1684), alături de Austria, Veneția și Roma, polonezii s-au angajat într-un război lung de uzură, împotriva otomanilor și tătarilor, în care roadele au revenit în special Austriei. În 1683 izvoarele turcești consemnează cifra enormă de 500.000 ostași pe care marele vizir a dizlocat-o pentru a cuceri Viena. Participau alături de marele vizir 8 pașale, 10.000 de sangeacbey, tătarii hanatului Crimeii, trupele lui Thököly, proaspătul „rege” al Ungariei, Șerban Cantacuzin, cu 4000 de ostași și Gheorghe Duca, cu 2000. Trupele românești, au sosit în tabăra otomană la Alba regală ¹⁸ (Ungaria), iar asediul Vienei a început la 14 iulie 1683 ¹⁹.

A. D. Xenopol, face precizarea, că la 17 iulie 1683, marele vizir își dispusese corturile în fața Vienei, avînd circa 200.000 de luptători ²⁰. În schimb n-au putut să-i opună decît 22.000 de ostași adunați în grabă printre care erau circa 700 studenți. Garnizoana austriacă a pierdut 6000 de oameni, din care unii au fost secerăți de bolile ce izbucniseră în oraș, iar alții de gloanțele otomanilor. În urma celor două puternice asalturi turcești între 4—6 septembrie 1683, se aștepta din clipă în clipă ca asediații să capituleze.

¹⁷ *Ibidem*, p. 274.

¹⁸ Stolnibelgrad (în sîrbă), Székes-Fehérvár (în maghiară), Stuhlweissenburg (în germană)

¹⁹ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 1, București, 1944, p. 160.

²⁰ A. D. Xenopol, *Istoria...*, București, 1929, p. 205—206

Izvoarele contemporane sînt unanime în a recunoaște că românii „au ținut în ascuns cu asediații, cu creștinii. Del Chiaro arată că „Șahban Vodă încărcă tunurile sale cu ghiulele de paie”, gest pe care împăratul nu-l uitase și îl reamintea, în februarie 1688, domnitorului Țării Românești că „auzise de mult frumoasele fapte ale Măriei Tale în vremea încunjurării Vienei”²¹.

Cronicarul Ion Neculce, după ce arată itinerariul pe care l-a urmat armata moldoveană, condusă de Duca Vodă, prin Țara Românească — Lugoș—Timișoara—Szolnok—Buda etc., cum turcii „tăbăriseră” asupra Vienei, cu forțe importante, în timp ce „împăratul nemțesc era cu oști atunce într-altă parte, de să se bată cu alți megieși ai săi, iar în Beci era numai un ghinăral, anume Sterimbeg, cu 25.000 de nemți”²². Asediații, arată cronicarul „era în cumpănă de peire, neviindu-le agiutor nice de o parte, pân-ce au vinit Sobețchi, craiul leșesc, cu oaste și au bătut pe turci și au mîntuit cetatea Beciului de năvala turcilor”²³.

Este îndeobște cunoscut rolul lui Sobieski la despresurarea Vienei, dar ni se pare semnificativă remarcă făcută de A. D. Xenopol, privind aportul românesc „Ajutorul dat de români nemților fusese ascuns și nu strălucia la lumina zilei ca acel adus de regele polon. Dacă însă el nu ar fi susținut în timpul asediului moralul încunjuraților, nu știm dacă regele Sobieski, ar fi avut ce despresura, atunci cînd tirziu sosi cu armata”²⁴.

Împăratul Leopold I (1657 — 1705), cît și diplomația austriacă au declanșat o vastă acțiune în vederea încheierii unor alianțe, beneficiind de tot concursul Vaticanului. Astfel, a fost contracarată acțiunea Franței și încheiat un tratat de alianță ofensivă și defensivă cu Polonia (1 aprilie 1683). Tratatul prevedea ajutor militar reciproc, pe toată durata războiului, împăratul să acționeze cu o armată de cel puțin 60.000 de oameni în Ungaria, iar regele Poloniei, cu 40.000 în Polonia și Ucraina. În plus urma să se acorde Poloniei un ajutor financiar de 1.200.000 de florini, urmînd ca cele două părți, să atragă în alianță și alte state²⁵.

În virtutea acestei alianțe, capitala Austriei aflată în mare pericol, a fost salvată de trupele poloneze. În zilele ce-au premers unei capitulări iminente, a sosit Sobieski în fruntea unei cavalerii de circa 25.000 ostași, preluînd comanda trupelor reunite, care erau de circa 70.000. Acest atac a izbit din afară pe otomani, care au fost nevoiți să-și păărăsească pozițiile, iar amănuntele acestei acțiuni le găsim în scrisoarea lui Sobieski adresată soției sale.

„Victoria—seria regele— a fost rapidă și neașteptată, încît întregă tabără, inclusiv artileria și celălalt armament a fost capturat. Numai corturile marelui vizir ocupau un spațiu egal cu al orașului Varșovia sau

²¹ Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, Venezia*, 1718, p. 136 (îi suoi canoni mai si sparavano con le palle).

²² Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și o Samă de Cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959, p. 72—73.

²³ *Ibidem*, p. 73.

²⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, VII, p. 207.

²⁵ N. A. Salvandy, *Histoire du roi Jean Sobieski et du royaume de Pologne*, tom II, Paris, 1863, p. 141; vezi și N. Ciachir, Gh. Bercan, *Istoria diplomației europene în epoca modernă (1565—1919)*, p. 313 și urm. (lucrare sub tipar).

Lvov. Prada capturată era atit de numeroasă, încit chiar și cei din orașul asediat au venit să se infrupte. Dealtfel, două nopți și o zi, fiecare a luat tot ce și-a poftit din tabăra dușmanului”²⁶. Totuși regele polon este nevoit să recunoască curajul cu care au luptat otomanii: „... dealtfel turcii fugind, se apărau cu inversunare. În această privință, ei au realizat cea mai frumoasă retragere din lume”²⁷. În legătură cu vitejia turcilor, sintem nevoiți să intercalăm un pasaj din Ion Neculce, care descriind urmărirea turcilor de către polonezi, pe Dunăre la sud de Buda, scrie: „... iar turcii s-au simțit și s-au întors înapoi și-au lovit pe leși, și leșii, fiind netocmiți, nu i-au putut sprejini și-au îndreptat înapoi a fugi. Atunce au perit feciorul hatmanului polnie și alții mulți, și aproape era să piară și craii Sobetchi. Numai nărocirea lui au fost că l-au timpinat niște polcruri de husari, de l-au mai rătuit, pân-au agiunso și pedestrimea. Nemții dece iar i-au înfrint pe turci, și-au rămas izbînda la creștini, iar cu mare scădere oștii leșești”²⁸.

Revenind la scrisoarea lui Sobieski, el face referiri că Viena ar fi putut să reziste încă maximum 5 zile, că toate trupele și-au făcut datoria deosebit de conștiincios, au fost mulți morți și răniți și s-a întilnit cu Maximilian Emmanuel de Wittelsbach, Elector de Bavaria, cu prințul de Waldeck, mareșal al Imperiului, cu prințul de Lorena, Carol Leopold Sixt, cu ducele elector de Saxa, Johann-Georg, cu Ernest Rüdiger von Stahremberg, comandantul orașului Viena și alte personalități politice și militare cu care a cooperat la înfringerea și urmărirea turcilor²⁹.

Unii l-au acuzat pe marele vizir Kara Mustafa, că n-a dus asediul cu destulă energie, n-a vrut să facă pagube mai mari clădirilor și podurilor, deoarece avea de gînd să-și stabilească viitoarea reședință la Viena. Pașa de la Buda, nu l-a sprijinit cu eficacitate deoarece se temea că după cucerirea Vienei va scădea însemnătatea pašalicului său³⁰.

D. Cantemir consemna părerea care circula că din grandoarea de-al depăși pe Soliman Magnificul și de a lua cu orice preț Viena, Marele vizir n-a pregătit campania cu toată rigurozitatea, iar divergențele cu tătarii s-au manifestat din plin³¹.

Domnii români, — arată A. D. Xenopol — au fost tot timpul de partea creștinilor, dar n-au îndrăznit să treacă imediat după dezastrul de la Viena de partea lor, căci marele vizir, deși bătut, poseda încă o imensă armată. Șerban Cantacuzino pe locul unde a stat, a ridicat o mare cruce de lemn, pe care o inscripție latină amintește momentul cînd a fost nevoit să participe la impresurarea cetății³².

Deși Duca-Vodă, cu sufletul era de partea creștinilor, înfringerea otomană din fața Vienei și fuga oștilor otomane s-au repercutat negativ asupra Moldovei și a domnitorului. Astfel, cazacii puseseră un hatman dintre ei și se închinaseră polonezilor, aliatul său, pașa de Bender, fusese

²⁶ *Lettres du roi de Pologne Jean Sobieski à la reine Marie Casimire*, publiées par N. A. de Salvandy, Paris, 1826. p. 59–60.

²⁷ *Ibidem*, p. 61.

²⁸ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei* ..., p. 73.

²⁹ *Lettres du roi de Pologne* ..., p. 61–68.

³⁰ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, p. I-a, p. 160.

³¹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 474.

³² A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, VII, p. 207; pentru inscripție vezi și Engel, *Geschichte der Walachei* ..., p. 326.

bătut în fața cetății, tătarii retrăgându-se prin Moldova, au prădat-o cumplit și însuși domnitorul va fi luat prizonier de polonezi (1684) și își va pierde tronul ³³.

În orice caz, după înfringerea turcilor sub zidurile Vienei Austria a dezlănțuit o serie de acțiuni militare ofensive, dublate de o vastă campanie diplomatică pentru realizarea proiectelor sale de expansiune teritorială în sud-estul Europei. Consecința va fi schimbarea radicală a raportului de forțe în această parte a Europei, în detrimentul otomanilor. Polonia nefiind în stare să rivalizeze cu Suedia și Brandenburgul pentru hegemonie în Marea Baltică, profitând de victoria de la Viena, va încerca să ajungă la Marea Neagră, să înglobeze Moldova și Țara Românească, sau cel puțin să le atragă în sfera influenței sale ³⁴.

În ciuda rivalității austro-poloneze, pentru teritoriile pe care otomanii începeau să le piardă, în martie 1684, delegații Poloniei, Austriei și Veneției, intrunindu-se la Linz, au alcătuit *Liga sfântă*, îndreptată în exclusivitate împotriva Imperiului otoman. Alianța era pusă sub patronajul Papei și nici una din părțile contractante nu puteau să încheie pace separată cu sultanul. În Ligă urmau să fie atrase Rusia și țările române, sarcină revenită în mod special Poloniei, care în aprilie 1686, va semna la Moscova o pace perpetuă cu Rusia, cedind țarului „pentru totdeauna drepturile suverane asupra capitalei ucrainene, iar ortodocșilor din Polonia și Lituania libertatea cultului sub garanția statului moscovit” ³⁵. Diplomația poloneză a încercat să atragă de partea Ligii și pe Mihail Apafi, principele Transilvaniei, însă acesta urmărea sub scutul suzeranității otomane să-și asigure succesiunea la tronul Principatului în familie, se temea de otomani, atâta timp cât stăpîneau cetățile Belgrad și Timișoara, dar în același timp intuia pericolul care se întrezărea din partea Austriei ³⁶.

Diplomația austriacă a căutat să elimine concurența Poloniei din Principatele dunărene, ale cărei intenții au fost dezvăluite în întregime după bătălia de la Igló, cînd toată corespondența dintre Sobieski și Thököly a căzut în minile împăratului ³⁷. Ca să contrabalanseze ofensiva diplomației austriece, Sobieski a încercat să reia vechile legături cu Franța, dar Ludovic al XIV-lea a evitat să-și asume vreun angajament față de Polonia ³⁸.

Pierderea Budei în septembrie 1686, sediul pašalicului cu același nume, care domina întreaga Ungarie centrală, răsăriteană și Slovacia și în special zdrobirea turcilor la Mohács (august 1687), s-au percutat puternic asupra întregului edificiu otoman din această parte a Europei, cu

³³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor* . . . , VII, p. 261; vezi și N. Iorga, *Sobieski et les Roumains. 1683 – 1696*, în „Rev. Hist. Sud-Est”, X, (1933), p. 287 și urm.

³⁴ Gh. Duzinchevici, *Ceva nou asupra legăturilor lui Sobieski cu Moldova*, București, 1937, p. 2–3; vezi și Virgil Zaborovschi, *Politica externă a celor trei Principate, Țara Românească, Transilvania și Moldova, de la asediul Vienei (1683), pînă la moartea lui Șerban Cantacuzino și suirea pe tron a lui C-tin Brâncoveanu (1688)*, București, 1925.

³⁵ C. Grünwald, *Trois siècles de diplomatie russe*, Paris, 1945, p. 21.

³⁶ N. Ciachir, Gh. Bercan, *op. cit.*, p. 317 (mss); vezi și Ioan Lupas, *Sfîrșitul suveranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania*, București, 1943, p. 5–7.

³⁷ I. Moga, *op. cit.*, p. 123 și urm.

³⁸ Vezi pentru amănunte: Kurt Koehler, *Die orientalische Politik Ludwigs XIV*, Leipzig 1907; vezi și Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes*, Paris, 1955; vezi și C. C. Giurescu, *La politique des Grandes Puissances dans le Sud-Est Européen aux XVIIIe et XVIIIe siècles*, în „Revue Roumaine de Études Orientales” no. 6,

consecințe deosebit de grave asupra întregii stăpîniri în peninsula Balcanică. Pe bună dreptate istoricul turc Ebu-l-Faruk comenta aceste înfringeri militare care „... erau, de fapt, experiențe amare care constituiau începuturile decăderii și nenorocirii căzute asupra statului”³⁹.

Istoriografia iugoslavă arată că victoria din 1683, a umplut de bucurie inimile creștinilor din Europa, iar lupta între Imperiul otoman și cel habsburgic, era de fapt lupta împotriva răsăritului islamic⁴⁰. În înaintarea Habsburgilor spre Balcani, aceștia s-au folosit de ajutorul eficace al republicii venețiene, care a atacat garnizoanele turcești din Moreea, din Dalmația și din zona litoralului muntețegrean.

Habsburgii împingîndu-i spre sud pe otomani, au folosit sprijinul răsculașilor croați, ai celor sirbi, al uscocilor din Dalmația și a cetelor numeroase de haiduci din Slavonia, Bosnia și Herțegovina. Pînă în 1687, trupele austriece au ocupat întreaga Ungarie, Bacica și o mare parte din Slovenia. Populația musulmană părăsea în masă orașele din teritoriul respectiv, urmată de armată care se retrăgea în dezordine. Atunci, ienicerii din Belgrad s-au răscolit și au pornit spre Istanbul pentru a detrona sultanul, considerîndu-l incapabil de a opri dezagregarea posesiunilor otomane din centrul și sud-estul Europei. Profitînd de aceasta, austrieceii ocupă cetatea Belgradului, partea nordică a Serbiei și pînă în Bosnia. Concomitent, forțele venețiene ocupă Dalmația nordică, fortificîndu-se spre sud la Herceg — Novi și Boka Kotor. În același timp, emisarii venețieni îndemnau la răscoală pe cei din Herțegovina, Muntenegru și Albania. Însă înaintarea trupelor austriece spre sud după ocuparea Belgradului, îngrijorează Veneția, care își trimite un detașament la Cetinje și își impune guvernatorul său. Habsburgii, sub comanda lui Ludovic de Baden, ocupa Vidinul, Nișul, iar generalul său, Piccolomini, pătrunde în Macedonia și ocupă Skoplje. Diplomația austriacă a încercat să se fîl sească de George Branković, care a făcut numeroase servicii de ordin diplomatic domnilor români și în special principelui Transilvaniei. Ca pretins ultim descendent al familiei domnitoare sirbe prin patentă confirmată de către patriarhia ortodoxa de la Peć, el primește titlul de conte din partea împăratului și se proclamă „Despot al tuturor provinciilor ilire”. Populația slavă din zonă i se alătură, se crează și o armată, a cărui nucleu era „miliția sîrbă”, formată dintr-un regiment care se împărțea în 10 companii. Habsburgii însă speriați de autoritatea tot mai mare de care începe să se bucure în Balcani George Branković și mai ales de legăturile acestuia cu românii și Rusia, îl înlătură⁴¹.

Nu dorim să intrăm în amănunte, ci doar să consemnăm faptul că înfringerile otomane, au provocat o puternică ridicare în masă a balcanicilor, dar acest război de uzură care a dispersat forțele austriece, ce erau nevoite să ducă concomitent operațiuni militare împotriva lui Ludovic al XIV-lea, au permis turcilor să reocupe unele teritorii.

Între timp, Șerban Cantacuzino, amina angajamentul formal de a se lega de au triei din trei considerente: politica catolicizantă a Vienei; nesiguranța înfringerii definitive a Imperiului otoman; atitudinea Vienei,

³⁹ *Istoria otomană*, VII, Istanbul. 1911, p. 144; apud Mustafa Ali Mehmed, p. 232.

⁴⁰ I. Bozić, S. Cirković, M. Ekmečić, VI. Dedićer, *Istoriја Jugoslavije*, Beograd, 1973, p. 162—163.

⁴¹ *Ibidem*, p. 164—165. www.dacoromanica.ro

care revendica Țara Românească în virtutea faptului că fusese „provincie” a regatului maghiar⁴². Moartea subită a lui Șerban Cantacuzino (oct. 1688), a fost cea mai bună soluție a adversarilor unei politici filohabsburgice. Alegerea lui Constantin Brâncoveanu, a nemulțumit în egală măsură atât curtea de la Viena cât și cea de la Versailles, ambele puteri urmărind interese proprii. Astfel, Ludovic al XIV-lea, prin intermediul ambasadorului său de la Poartă, de Girardin, dorea să-l înscăuneze pe Thököly, în vreme ce împăratul Leopold, urmărea să impună pe fiul domnitorului defunct, mai ales că mama nevirstnicului principe era „o aprigă partizană a politicii germane”⁴³.

Diplomat prin excelență, noul domnitor român a fost nevoit să m. nevreze între Istanbul și Viena, încît să adoarmă în primul rînd vigilența turcilor, dar fără să se angajeze prea mult față de imperiali⁴⁴. În 1689 se retrage din calea armatei imperiale, chemînd în ajutor pe tătari. În anul următor, profitînd de faptul că turcii l-au însărcinat cu ridicarea lui Thököly pe tronul Transilvaniei, Brâncoveanu pătrunde în țara vecină, în fruntea unei armate româno-turco-tătare, și-i zdrobește pe imperiali. Zărnești (august 1690), Thököly fiind încoronat ca principe al Transilvaniei, dar pentru o scurtă perioadă. Brâncoveanu va fi nevoit să practice o politică abilă, în funcție de raportul de forțe militare, turcilor oferindu-le mari sume de bani, iar imperialilor făcîndu-le diferite servicii de ordin diplomatic.

Cu excepția citorva succese otomane (recuperarea Belgradului în 1690 și victoria de la Zărnești), campaniile împotriva Porții în perioada 1683-1699, au fost încununate de izbindă, în schimb acțiunile militare ale Poloniei (în Ucraina și Moldova), au eșuat. Supărat, Sobieski, transmitea Austriei în mai 1693 un ultimatum, în care solicita alungarea tît rilor din Bugeac și încorporarea Moldovei, altfel amenința cu ieșirea din Liga antiotomană⁴⁵. Răspunsul a fost caustic, transmițîndu-i-se să-și satisfacă cele două dorințe cu arma în mînă⁴⁶. În urma acestui răspuns, Sobieski s-a angajat în negocieri separate cu Poarta și la insistențele diplomației franceze și-a limitat pretențiile la retrocedarea Căminitei și Podolici și ocuparea Moldovei de nord⁴⁷. Sultanul nu era dispus să accepte nici chiar aceste condiții moderate, raportate la efortul polon începînd din 1683, atîta vreme cît Sobieski mai făcea parte din Ligă. În această conjunctură, habsburgii doreau o luptă decisivă cu otomanii care să ducă la terminarea războiului, mai ales că erau angajați în apus cu francezii, iar divergențele cu cei doi aliați, Polonia și Veneția, deveneau tot mai vizibile.

Zdrobirea armatei turcești la Zenta (septembrie 1697), de către Eugeniu de Savoia (în tabăra otomană s-a aflat Dimitrie Cantemir), l-a

⁴² *Istoria României*, III, p. 202; vezi și N. Ciachir, Gh. Bercan, *op. cit.*, p. 324; vezi și I. Radonić, *Situația internațională a Principatului Țării Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino* (1678-1688), în *Anal. Acad. Rom. Mem. Secț. ist. s. 2, t. XXXVI* (1913-1914).

⁴³ C. V. Obedeauu, *Grecii în Țara Românească ... pînă la 1717*, București, 1900, p. 182.

⁴⁴ Pentru amănunte, vezi Ștefan Ionescu, Panait Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu, Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969; Ștefan Ionescu, *Epoca brâncoveană*, Cluj-Napoca, 1981.

⁴⁵ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, V, p. 1, București, 1885, p. 423-424.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 425 și urm.

⁴⁷ N. Ciachir, Gh. Bercan, *op. cit.*, p. 334.

decis pe sultanul Mustafa IV (1695—1703), să încheie pacea, mai ales că și Franța încheiase pacea în apus (Ryswick, 1697). A.D. Xenopol, referindu-se la insuccesele otomane, face remarcă deosebit de judicioasă: „Nu se gîndiseră ei că virtutea trebuitoare pentru o întreprindere așa de măreață pierise de mult din sînul lor, și că ceea ce nu izbutise marelui Soliman, trebuia să reușească cu atît mai puțin lui Mohamed al IV-lea și Mustafa al IV-lea. Se vede că turcii nu aveau conștiința decăderii lor”⁴⁸. Astfel — arată A. Oțetea — Imperiul otoman încetează, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, de a mai fi un motiv de teamă pentru creștinătate și devine un obiect de litigiu european⁴⁹.

Pe de altă parte și Leopold I era grăbit să încheie pace cu otomanii, întrucît problema succesiunii la tronul Spaniei, devenise iminentă⁵⁰, plus divergențele cu aliații (Polonia, Veneția, Rusia). Aceștia, cu toate că nu erau de acord cu decizia lui Leopold I, nu au îndrăznit să continue războiul de teama încheierii unui tratat separat austro-turc, care le-ar fi lăsat singure în fața Imperiului otoman, care deși în decădere, mai avea încă resurse umane, materiale și mai poseda un imens teritoriu.

Negocierile s-au desfășurat la Karlovitz (1 noiembrie 1698—26 ianuarie 1699), între plenipotențiarii otomani, pe de o parte și cei austrieci, venețieni, polonezi și ruși, pe de altă parte, asistînd la dorința turcilor și reprezentanții puterilor mediatoare, lordul William Paget (Anglia) și Jacob Colyer (Olanda)⁵¹. Dorim să facem o precizare, că Brâncoveanu, datorită relațiilor cu ambasadorii Angliei și Olandei, a reușit ca în cadrul tratativelor statu-quo-ul Țării Românești să nu sufere nici o modificare⁵². De asemenea în cadrul tratatelor iscălite să nu se facă referiri la statutul juridic al Țării Românești, ca nu cumva în viitor marile puteri să interpreteze greșit documentele aducînd prejudicii românilor.

Nu ne propunem să intrăm în amănuntele tratativelor, ci doar să consemnăm faptul că Imperiul otoman a pierdut numeroase teritorii cheie pentru pozițiile sale strategice și politice în Europa. Prin tratatul austro-turc el ceda Ungaria, Transilvania și ținutul Băcska (dintre Tisa și Dunăre (art. 1 și 3) deși Banatul Timișoarei rămînea în posesia sultanului, iar pentru siguranța granițelor habsburgice erau distruse fortificațiile de la Lugoj, Caransebeș, Lipova, Cenad și Becicherek⁵³.

Prin tratatul polono-turc ***, otomanii renunțau la toate cuceririle făcute în 1672 și anume la Camenița, Podolia și regiunile din Ucraina apuseană⁵⁴.

⁴⁸ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, VII, p. 206.

⁴⁹ Andrei Oțetea, *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 70.

⁵⁰ Rafael Ballester, *Histoire d'Espagne. Des origines a nos jours*, Paris, 1938, p. 225; vezi și *Introduccion a la Historia de Espana*, Barcelona, 1971, p. 401; vezi și Nestor Camariano, *Alexandre Maurocordato, le Grand Dragman. Son activité diplomatique (1673—1709)*, Thessaloniki, 1970, p. 44.

⁵¹ Hurmuzaki, vol. XVI, București, 1912, p. 371 și urm.

⁵² Paul Cernovodeanu, *Arhiva diplomatică a lordului William Paget (1637—1713)*, în „Revista arhivelor”, nr. 1 (1975), p. 75, și urm.

⁵³ Hurmuzaki, V, p. II, București, p. 329—335.

*** La sfîrșitul războiului cu Turcia (1683—1699), statul era dator armatei circa 33-milioane de zloti (J. Wimmer, *Wojsko, polskie w drugiej polowine XVII w*, Varșovia, 1965, p. 14).

⁵⁴ Hurmuzaki, vol. V, www.dacoromanica.ro 28.

Prin tratatul turco-venețian, republica Dogilor conserva peninsula Moreea și ocupă insula Lefkas și o serie de orașe (Knin, Risan, Vergorac) puncte strategice din Dalmația⁵⁵.

Rusia a refuzat să încheie un tratat de pace, manifestându-se astfel independent ca mare putere, atât în raport cu Imperiul otoman, cât și cu celelalte state europene, de altfel delegații ruși au insistat ca negocierile să se desfășoare fără intervenția mediatorilor (Anglia, Olanda), previzionând inițiativa acțiunilor de amploare pentru viitor.

În general, istoriografia a interpretat pacea de la Carlowitz numai ca o consfințire a achizițiilor teritoriale mai ales ale Austriei, fără să se insiste în suficientă măsură într-o formă categorică asupra decăderii puterii otomane. Ea a marcat răsturnarea raportului de forțe dintre Imperiul otoman și puterile creștine, în favoarea acestora din urmă. Pentru sud-estul european această pace a avut consecințe profunde și pe multiple planuri, în special faptul că Imperiul habsburgic a ajuns vecin cu Țara Românească și Moldova, iar relațiile sale cu cele două Principate vor cunoaște o continuă intensificare.

Carlowitz a înlăturat pentru totdeauna umilitoarea obligație de plată a tributului pentru Austria, Transilvania, Veneția și Polonia. Sub forma medierii diplomatice, Poarta a recunoscut, pentru prima oară, principiul dreptului de intervenție, ceea ce va permite ulterior imixtiunea puterilor europene în afacerile interne ale Imperiului otoman⁵⁶. Imperiul otoman a fost silit să tolereze cultul romano-catolic pe teritoriile islamice și să se oblige să apere pe slujitorii acestei religii⁵⁷. Prin obligațiile pe care și le-a asumat față de puterile creștine în privința tătarilor, Poarta va trebui să facă față răscoalelor repetate ale acestora, încă la începutul secolului al XVIII-lea⁵⁸. Se poate trage concluzia deci, că pacea de la Carlowitz a însemnat practic legiferarea pe scară internațională a uneia din primele mari lovituri date puterii otomane⁵⁹, ceea ce Theophile Lavallée denumea, la mijlocul secolului al XIX-lea „... o proclamare a decadenței Imperiului otoman”⁶⁰.

Pacea de la Carlowitz mai semnifică încă o chestiune importantă și anume că pentru prima dată s-a pus problema moștenirii Imperiului otoman, fapt cunoscut în istoria diplomației sub numele de „Problema orientală”.

Dorim să precizăm că, din punctul nostru de vedere, întreaga istorie a Imperiului otoman — penetrația în Europa, ocuparea unor poziții-cheie în Peninsula Balcanică, încercarea nereușită a Apusului de a stăvili la Nicopole (1396) ofensiva Porții, lichidarea Imperiului bizantin (1453), succesele militare răsunătoare din veacul al XVI-lea, ce au generat ostilitatea lumii creștine față de pericolul islamic⁶¹ — poate fi înscrisă în „problema orientală” și nu trebuie uitat că interesele politice și rațiunea de stat au primat, chiar în momentul marilor victorii otomane

⁵⁵ Hurmuzaki, vol. IX, p. I, București, 1897, p. 549–554.

⁵⁶ Hammer, Joseph von, *op. cit.*, vol. II, p. 473–474.

⁵⁷ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 244.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 244.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 244; vezi și Rifaat Abou-El-Haj, *Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, în „Journal of the American Oriental Society”, nr. 4 (1967), p. 498 și urm.

⁶⁰ Lavallée Th., *Histoire de la Turquie*, Paris, 1859, vol. II, p. 153.

⁶¹ Paul Coles, *The Ottoman Empire*, Londra, 1968, p. 145–149.

de sub Soliman Magnificul, față de confruntările religioase, ajungându-se la alianța dintre Franța și Poartă îndreptată împotriva Casei de Austria.

Cu timpul, marile state europene — Franța, Austria, Anglia, Rusia — profitând de faptul că Imperiul otoman nu a reușit adaptarea la noile condiții intervenite în secolele XVII — XVIII în domeniile centralizării politice, tehnicii, artei militare au început să se amestece tot mai mult în treburile acestuia, existența sa depinzând, în ultimă instanță, de dărețele combinații ale marilor puteri, Emile Bourgeois⁶² afirmând, pe bună dreptate, că „problema orientală” s-a desfășurat diferențiat în timp și spațiu, cuprinzând întreaga evoluție politică, economică, socială, și teritorială, de la Marea Baltică până la Marea Mediterană și Istanbul.

LE SIÈGE DE VIENNE DE 1683 ET SES IMPLICATIONS EUROPÉENNES

RÉSUMÉ

L'étude fondée sur des sources et de nombreux ouvrages roumains, turcs, polonais, allemands, français et yougoslaves présente la situation d'Europe au moment où le grand vizir, Kara Mustapha, assiégeait à l'été 1683 Vienne, capitale de l'Empire des Habsbourg.

Après l'échec des Ottomans de 1683, jusqu'à la conclusion des traités de Karlovitz (1699), l'on vit se succéder 4 sultans et 13 grands vizirs. Certains historiens considèrent que l'insuccès essuyé par les Turcs sous les murailles de Vienne aurait été le signal du déclin du pouvoir ottoman. On démontre que les indices de cette décadence se firent jour plus tôt; particulièrement intéressante est la thèse de l'historien turc Yilmaz Öztuna qui les placent aux environs de l'année 1595: une grande crise économique, les désordres d'Anatolie, les insuccès de la guerre avec les Impériaux et surtout l'année des batailles de Călugăreni et Giurgiu, le soulèvement spectaculaire de Michel le Brave.

Bien que les Ottomans aient excellé dans l'art de la guerre relève un autre historien turc, Suat Sinanoglu — les indices de la décadence commencent à apparaître de manière toujours plus évidente au cours du XVIIe siècle.

En dépit de l'existence de graves divergences entre les puissances européennes, la diplomatie des Habsbourg a réussi à constituer la „Sainte Ligue” qui réunissait la Pologne, Venise et Rome papale. La Russie fut attirée également à action contre la Porte Ottomane. L'essai de Sobieski de conclure une paix séparée avec les Turcs, ayant pour intermédiaire la France de Louis XIV, fut contracarré par les magnats polonais appuyés et financés par Rome, l'Autriche et le Brandebourg.

Les sources contemporaines des événements sont unanimes quant à reconnaître que les Roumains ont soutenu dans le passé les assiégés. La remarque de A. D. Xenopol nous semble particulièrement significative: „L'appui prêté par les Roumains aux Allemands avait été caché et ne brillait pas comme celui du roi de Pologne. Mais s'il n'avait pas soutenu pendant le siège le moral des assiégés, nous ne savons pas si le roi Sobieski aurait trouvé quelqu'un à libérer lorsqu'il s'amena sur le tard avec son armée”.

⁶² Emile Bourgeois, *Histoire diplomatique au XVIIe siècle ...*, Paris, 1911, p. 11.

GÎNDIREA POLITICĂ A LUI SIMÓN BOLÍVAR

DE

EUGEN DENIZE

Sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea a fost o perioadă de profunde mutaţii şi transformări, o adevărată epocă revoluţionară la nivel mondial care şi-a pus amprenta în cel mai înalt grad asupra evoluţiei ulterioare a întregii umanităţi. Acum s-a desfăşurat revoluţia burgheză din cele treisprezece colonii engleze din America de Nord care a luat forma unui război de eliberare naţională, a avut loc marea revoluţie burgheză din Franţa care prin propria ei forţă de propagare, dar şi ca urmare a războaielor napoleoniene şi-a implantat adânc idealurile în întreaga Europă şi dincolo de hotarele ei, s-a declanşat lupta revoluţionară a popoarelor latinoamericane care a luat de asemenea forma unui război de eliberare naţională.

Începînd din 1808 şi pînă în 1825 lupta de eliberare a popoarelor latinoamericane a fost favorizată de mai mulţi factori printre care putem aminti revoluţiile şi mişcările revoluţionare din Europa, independenţa Statelor Unite şi a Haiti-ului, politica Angliei, excesele absolutismului spaniol, dezvoltarea forţelor de producţie şi a burgheziei, ambiţiile politice ale aristocraţiei creole, răspîndirea ideilor lui Montesquieu, Rousseau şi ale enciclopediştilor, decadenţa tot mai evidentă a Spaniei şi ura pe care toate clasele şi categoriile sociale din America o aveau faţă de Spania şi de instrumentele ei de dominaţie. În aceste condiţii revoluţia hispano-americană a fost una dintre cele mai mari revoluţii sociale din istoria omenirii, care prin puterea sa transformatoare a accelerat dezvoltarea societăţii omenеşti pe calea progresului. Ea a eliberat de patru ori mai mulţi oameni şi un teritoriu de şapte ori mai mare decît acela cedat Statelor Unite de către Anglia prin tratatul de pace din 1783¹.

Revoluţia hispanoamericană, ca orice perioadă de profunde transformări structurale, a avut nevoie şi a ştiut să-şi găsească acele personalităţi, politice şi militare, capabile să întrevadă mai devreme tendinţele dezvoltării istorice şi să antreneze masele la transformarea lor în realitate. Incontestabil, personalitatea cea mai pregnantă, personalitatea simbol a revoluţiei, a fost Simón Bolívar, supranumit „el Liber-

¹ William Z. Foster, *Schiţă a istoriei politice a celor două Americi*, Edit. pentru literatură politică, Bucureşti, 1954, p. 142.

tador”, care a reușit să întruchipeze cel mai fidel aspirațiile și năzuințele revoluționare ale popoarelor din America de Sud.

Simón Bolívar a fost o personalitate istorică epocală în care s-au unit spiritul cult al epocii, geniul militar și capacitatea politică a omului de stat și a cărui operă se proiectează dincolo de momentul istoric în care se trăiește pentru a condiționa viața istorică a viitorului; el a fost principalul reprezentant al unei generații de oameni care au încercat să dea Americii spaniole o fizionomie proprie, autentică și avansată, în câteva aspecte, chiar față de realitatea europeană.

Concepția politică a lui Bolívar s-a format la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când în Europa și America au avut loc revoluții burgheze iar în America spaniolă contradicțiile de clasă s-au ascuțit fără precedent, și s-a amplificat permanent pe măsură ce experiența sa personală devenea tot mai bogată. Asupra formării personalității lui Bolívar și-a pus amprenta educația pe care a primit-o, mai ales prin intermediul lui Simón Rodríguez, înflăcărât luptător pentru progres, care i-a insuflat ideile iluminismului francez și despre care însuși Bolívar spune: „Robinson (Simón Rodríguez)... a fost profesorul meu de iluminism...”². La formarea concepțiilor sale au contribuit și călătoriile în Europa (Spania, Franța, Italia, Austria), unde a luat contact cu alți patrioți latinoamericani și a putut cunoaște direct marile schimbări care se petreceau ca urmare a revoluției franceze. Toți acești factori ca și studiul plin de pasiune al operelor unor mari filosofi moderni, cum ar fi Locke, Condillac, Helvetius, Montesquieu, Rousseau, Voltaire etc.³, l-au condus, treptat, pe Bolívar la înțelegerea faptului că sensul întregii sale vieți nu poate fi altul decît angajarea deplină în lupta pentru eliberarea patriei de sub dominația spaniolă. În august 1805, aflat pe Muntele Sacru de lângă Roma în prezența lui Rodríguez, profesorul din copilărie, el jură că va nu cunoaște liniștea pînă cînd nu va face să triumfe libertatea și pe pămîntul american : „Jur înaintea dumitale; jur pe numele lui Dumnezeu și al părinților mei; jur pe ei, jur pe onoarea și pe patria mea, că nu-mi voi odihni brațele și nici sufletul pînă cînd nu voi fi sfărîmat lanțurile care ne oprimă din voința puterii spaniole”⁴. Indiferent dacă aceste cuvinte au fost rostite în realitate sau sînt doar o legendă, putem considera că anul 1805 marchează încheierea primei etape în ceea ce privește formarea gândirii politice a eliberatorului Americii spaniole și în același timp, deschide o a doua etapă care, în linii mari, se sfîrșește o dată cu prăbușirea primei republici venezuelene în 1812.

Această a doua etapă are o mare importanță în ceea ce privește formarea gândirii bolivariene. Acum ideile sale devin mai ample și mai complexe, ideea de bază fiind aceea a obținerii independenței naționale și a distrugerii regimului colonial.

În 1806, pe cînd se afla încă în Europa, Bolívar a aflat de eșecul tentativei lui Francisco Miranda care încercase, cu ajutorul Angliei, să debarce în Venezuela și să declanșeze lupta de eliberare. Acest eșec

² Simón Bolívar, *Escritos políticos*, Selección e introducción, de Graciela Soriano, Madrid, 1971, p. 19.

³ *Ibidem*.

⁴ Cornelio Hispano, *El libertador Bolívar*, 1965, p. 54.

l-a convins că numai cu sprijinul extern și fără ajutorul forțelor interne nu se va putea obține eliberarea patriei și de aceea, la începutul lui 1807, se reîntoarce în țară și trece, împreună cu alți patrioți, la pregătirea declanșării luptei antispaniole desfășurând o intensă activitate în cadrul Societății Patriotice⁵.

După declanșarea revoluției la începutul anului 1810, Bolívar este trimis într-o misiune diplomatică pe lângă guvernul englez. În Anglia, fiind obligat să susțină punctul de vedere moderat al noilor autorități de la Caracas care continuau să-l recunoască ca suveran pe regele Spaniei, Ferdinand al VII-lea, el își susține însă și propriul punct de vedere care viza ruperea legăturilor cu Spania și proclamarea independenței. Astfel, el publică un articol în coloanele ziarului londonez „Morning Chronicle” arătând că :„Ziua, care nu este prea departe, în care venezelenii se vor convinge că moderația, dorința pe care o au de a menține relații pașnice cu metropola și sacrificiile lor materiale nu le-au adus respectul și mulțumirea la care cred că au dreptul, ei vor înălța pentru totdeauna steagul independenței și vor declara război Spaniei”⁶.

Reîntors în patrie, Bolívar este pus în fața nehotăririi și a oscilațiilor Congresului Național convocat la 2 martie 1811, care ezită să adopte o poziție fermă la adresa Spaniei și amenința, astfel, să compromită întreaga revoluție. În fața acestei situații el adoptă o atitudine hotărâtă cerind, în discursul pe care-l rostește la 4 iulie în fața Societății Patriotice, proclamarea independenței ca unică soluție pentru rezolvarea gravelor probleme cu care era confruntată țara :„Să punem fără teamă piatra de temelie a libertății sudamericane : a ezita înseamnă a ne pierde”⁷. Sub presiunea Societății Patriotice și a maselor, Congresul a fost obligat să adopte un proiect de constituție și să proclame republica.

Hotărîrea lui Bolívar de a apăra cu orice preț independența abia obținută, a devenit tot mai mare pe măsură ce autoritățile republicane dădeau dovadă de tot mai multă slăbiciune, iar forțele reacționare, externe și din interior, deveneau tot mai amenințătoare. După cutremurul catastrofal din 26 martie 1812, care a provocat moartea a 20.000 de oameni și a distrus, în mare parte, Caracas-ul, el nu a ezitat să declare :„Dacă natura se opune dorințelor noastre, vom lupta împotriva ei și o vom supune”⁸. Dar, în ciuda acestei hotăriri, el nu s-a putut opune lichidării primei republici venezuelene, greșelile guvernanților și armele spaniole ale generalului Monteverde fiind, pentru moment, mai puternice.

Înfringerea, temporară, a revoluției în 1812 a însemnat pentru Bolívar încheierea unei perioade de maximă importanță în formarea gândirii sale politice și, în același timp, momentul de a alcătui un prim bilanț, al propriei sale experiențe, dar și al revoluției în ansamblu. Refugiat la Cartagena unde aștepta să obțină ajutorul guvernului revoluționar din Noua Granadă, el a redactat la 15 decem-

⁵ Sa Na, *Sobre: Simón Bolívar y sus ideas políticas*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. LXV, nr. 258, 1982, p. 474.

⁶ Rafael Gómez Hoyos, *Bolívar, primer diplomático de la libertad americana*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. LIII, nr. 210, p. 244.

⁷ Miguel Acosta Saignes, *Acción y utopía del hombre de las dificultades*, La Habana, 1977, p. 384.

⁸ C. Hispano, *op. cit.*, p. 66.

brie 1812 primul dintre documentele sale politice fundamentale, așa-numitul „Manifest de la Cartagena”. Acest document marchează cristalizarea definitivă și unitatea gândirii sale politice. El se împarte în două părți care conțin chintesența ideilor pe care Bolívar le va relua și amplifica în alte documente și pe care va încerca permanent să le realizeze în practică. În prima parte a Manifestului este făcută o riguroasă analiză a cauzelor care au dus la înfringerea primei republici, cauze ierarhizate de Bolívar în felul următor: „...pe primul loc trebuie pusă natura constituției sale; care, o mai spun o dată, era atît de vrăjmașă intereselor sale, după cît de favorabilă era dușmanilor săi. În al doilea rînd, spiritul mizantrop care a pus stăpînire pe cîrmuitoarii noștri. În al treilea, împotrivirea la crearea unui corp militar care să salveze Republica și să respingă loviturile pe care le dădeau spaniolii. În al patrulea, cutremurul însoțit de fanatismul care a reușit să scoată din acest fenomen cele mai importante rezultate; și, în sfîrșit, sfîșierile interne care au fost în realitate veninul de moarte care a dus patria în mormînt”⁹.

În partea a doua, pe baza acestei analize, se face apel la ajutorul revoluționar al Noii Granade, arătîndu-se că ceea ce a însemnat orașul Coro (unul din principalele nuclee contrarevoluționare) pentru Caracas, în viitor ar putea să însemne Venezuela pentru întreaga Americă, dacă forțele revoluționare nu vor trage consecințele corespunzătoare din experiența trecutului și nu vor lua măsurile necesare pentru zdrobirea forțelor spaniole și a reacțiunii interne¹⁰.

Principalele idei care se desprind din analiza acestui document sînt critica dură făcută sistemului federal care a divizat forțele revoluționare și a obligat guvernul să comită un lanț întreg de greșeli, necesitatea scoaterii maselor din ignoranța lor care le-a transformat într-o pradă ușoară pentru reacțiune, importanța factorului economic care trebuie să fie un sprijin de bază al revoluției¹¹ și imperativul luptei unite a tuturor forțelor revoluționare din America spaniolă.

Analizînd cauzele care au dus la capitularea lui Miranda, comandantul suprem al armatei revoluționare, Bolívar și-a dat seama că aceasta s-a datorat faptului că revoluția a fost incompletă, căci colonialismul social rămăsese întreg, iar rezultatele primei republici venezuelene au fost vizibile mai mult pe plan politic, unde puterea a fost preluată de la spanioli de către marii proprietari de pămînt creoli, decît pe plan social unde practic nu se schimbaseră nimic¹². Această concluzie l-a făcut să întrevadă necesitatea ridicării la luptă a maselor, idee care se va cristaliza definitiv în timpul celei de-a doua republici, dar va fi pusă în practică abia din 1816, atunci cînd el va relua pentru a treia oară lupta împotriva dominației spaniole și va reuși astfel să obțină, în sfîrșit, victoria.

⁹ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, Síntesis biográfica y selección de documentos por Manuel Pérez Vila, Caracas, 1980, p. 43.

¹⁰ *Ibidem*, p. 45.

¹¹ Printre numeroasele cauze ale înfrîngerii Bolívar amintește și de: „Împrăștierea veniturilor publice în fleacuri și lucruri de prisos” ceea ce a obligat Republica să „recurgă la periculoasa soluție de a scoate monedă hirtie”, fără acoperire, fapt care „a pus vîrf neumțămîrii buimăcitorilor populații din interior” (*Ibidem*, p. 38—39).

¹² José Toro Hardy, *Ideario político-social de Bolívar desde su juramento en Roma hasta el Manifiesto de Cartagena*, Caracas, 1964, p. 64.

Începînd din 1812 și pînă în 1824, cînd armatele spaniole au fost definitiv înfrînte la Junín și Ayacucho, Bolívar a formulat o serie de probleme politice esențiale și a adoptat mai multe măsuri revoluționare care pot fi grupate în două aspecte principale¹³.

Primul se referă la necesitatea unirii tuturor forțelor revoluționare, proclamarea Americii spaniole ca patrie a tuturor hispanoamericanilor și stabilirea unei linii de demarcație clare între prieteni și dușmani, ceea ce va transforma lupta anticolonială într-un război de eliberare națională, iar al doilea privește eliberarea sclavilor, anularea impozitelor și a celorlalte obligații ale indienilor, confiscarea averilor celor care au rămas leali Spaniei și promisiunea împărțirii de pămînt participanților la război. Datorită acestor măsuri s-a putut realiza mobilizarea la scară națională a maselor populare, transformarea războiului de independență într-o amplă mișcare populară și înfrîngerea definitivă a Spaniei.

Ideea luptei unite a forțelor revoluționare a fost exprimată cu multă putere de Bolívar în cursul campaniei din 1813 cînd, sprijinit fiind de forțele Noii Granade, a reușit, numai în cîteva luni să elibereze aproape întregul teritoriu al Venezuelei și să intre în Caracas. În fața atrocităților tot mai numeroase comise de trupele spaniole, care îi considerau pe revoluționari ca rebeli, vinovați de delictul de les-majestate și nicidecum ca parte beligerantă, Bolívar și-a dat seama că victoria nu poate fi obținută decît printr-o luptă hotărîtă și unită a tuturor forțelor patriotice. Astfel, el a lansat la 15 iunie 1813, proclamația de la Trujillo prin care a declarat război „pe viață și pe moarte” spaniolilor. În proclamație se arată: „Venezueleni, luptăm pentru a-i anihila pe spanioli, pentru a-i apăra pe *americani* (subl.n.), pentru a ne restabili republica” iar mai departe se spune că: „Pentru noi, *America este patria noastră* (subl.n.), spaniolii sînt dușmanii noștri, steagul nostru pentru care luptăm este independența și libertatea”¹⁴. Dînd această proclamație, care în esență reprezintă un răspuns al fermității revoluționare în fața violenței contra-revoluționare, Bolívar urmărea atingerea cîtorva obiective, indispensabile obținerii victoriei, și anume: să facă imposibilă orice reconciliere cu inamicul, să atragă de partea revoluției pe acei compatrioți care mai oscilau încă sau erau de partea Spaniei, să contracareze acțiunea propagandistică a Spaniei, care căuta să impună opiniei publice internaționale ideea că atrocitățile din coloniile sale erau comise numai de americani și să realizeze unitatea de luptă a forțelor revoluționare nu numai la nivelul Venezuelei și al Noii Granade ci și la acela al întregii Americi spaniole.

Realizarea, în linii mari, a acestor obiective la care s-au adăugat stabilirea unei adevărate democrații sociale în cadrul armatei¹⁵ și marele său talent militar, i-au permis lui Bolívar să obțină o victorie rapidă în campania din 1813 și să pună bazele celei de-a doua republici venezueleze. Dar și această a doua republică a fost la fel de efemeră ca prima, victoria repede obținută transformîndu-se la fel de repede într-o mare înfrîngere. Cauza înfrîngerii, inexplicabilă la prima vedere, a fost aceea

¹³ Sa Na, *art. cit.*, p. 476.

¹⁴ S. Bolívar, *Documentos*, La Habana, 1964, p. 29, apud Sa Na, *art. cit.*, p. 178.

¹⁵ Guillerino Morón, *Historia de Venezuela*, vol. V, Caracas, 1971, p. 175.

că Bolívar, în ciuda marilor și numeroaselor sale victorii, a pierdut însă bătălia cea mai importantă, bătălia pentru atragerea maselor de partea revoluției. Înfrițgerea suferită de el pe acest plan a permis taberei reacționare să atragă de partea sa, printr-o propagandă demagogică abil dirijată, mase însemnate de sclavi, de indieni și de elaneros¹⁶ care au contribuit factorul principal în înfringerea revoluției nu numai în Venezuela, ci și în Noua Granadă. În același timp, înfringerea a contribuit al cristalizarea definitivă, în concepția sa politică, a ideii că revoluția nu va putea fi niciodată victorioasă dacă masele populare nu se vor situa de partea ei.

Obligat din nou să-și părăsească patria și să apuce drumul amar al exilului, Bolívar se stabilește în Jamaica unde împrejurările vitrege îl obligă să ducă o viață plină de privațiuni materiale, dar nu-l pot împiedica să desfășoare o intensă activitate intelectuală, de analiză a cauzelor înfringerii și a măsurilor care se impuneau a fi adoptate pe viitor pentru victoria revoluției, precum și de propagandă, în vederea atragerii simpatiilor opiniei publice mondiale pentru cauza dreaptă a luptei hispanoamericanilor. Aici el elaborează câteva dintre documentele politice fundamentale ale sale, printre care cel mai celebru este așa-numita „scrisoare din Jamaica” pe care o adresează la 6 septembrie 1815 lui Henry Cullen¹⁷. Acest document conține, în rezumat, întreaga filozofie bolivariană în proiecțiile sale istorice sociologice și politice și a fost considerat, de mulți istorici sudamericani, ca avind un caracter profetic datorită precizărilor pe care le conține despre evoluția viitoare a națiunilor hispanoamericane.

Dintre numeroasele idei pe care le conține scrisoarea ne va reține atenția, în contextul de față, acea care subliniază cu toată puterea necesitatea unității în luptă a tuturor forțelor patriotice, unitate imposibil de realizat fără atragerea maselor de partea revoluției prin măsuri concrete și eficiente. Astfel, Bolívar este ferm convins că „...poporul care își iubește independența o obține pină la urmă...”¹⁸ dar, analizind situația concretă a Americii spaniole arată că : „...ceea ce ne lipsește pentru a completa opera refacerii noastre este unirea...” și că „...această unire nu ne va veni de pe urma unor minunății dumnezeiești, ci ca urmare a unor acțiuni pline de sensibilitate și a unor strădanii bine îndreptate”¹⁹. Aceste idei vor căpăta viață cu adevărat din momentul în care „Eliberatorul” va reveni pe pământul patriei și vor contribui decisiv la victoria finală împotriva Spaniei.

În martie 1816, avind ajutorul pus la dispoziție de tinăra republică haitiană, Bolívar debarcă în Venezuela și reia lupta de eliberare națională. Printre măsurile de maximă importanță adoptate în acest an s-a aflat și decretul de la 2 iunie prin care toți sclavii erau declarați liberi. În expunerea de motive care îl însoțea se arătau următoarele : „Consi-

¹⁶ Locuitori din zonele de șes ale Venezuelei care trăiau în condiții, sociale și naturale, foarte grele.

¹⁷ Nicolás E. Navarro, *El destinatario de la „Carta de Jamaica”*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. XLV111, 1965, nr. 191, p. 354.

¹⁸ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 55.

¹⁹ *Ibidem*, p. 84.

derind că dreptatea, politica și patria reclamă impericis drepturile imprescriptibile ale naturii, am decretat libertatea absolută a sclavilor care au gemut sub jugul spaniol timp de trei secole”²⁰. Articolele 1 și 3 prevedeau obligația tuturor celor eliberați de a se înrola în armata revoluționară, în caz contrar fiind pasibili de a-și pierde, ei și familiile lor, dreptul la libertate: „Noul cetățean care refuză să ia armele pentru a-și îndeplini sacra datorie de a-și apăra libertatea, va rămîne supus servituii nu numai el, ci și copiii, soția și părinții lui”²¹. Bolívar ajunge astfel la concluzia că libertatea, ca drept natural al omului, nu poate fi dobîndită decît prin lupta unită a tuturor, fără excepție, astfel rămî-nînd doar o simplă himeră, frumoasă dar irealizabilă. La puțin timp de la eliberarea sclavilor, adresîndu-se printr-o proclamație locuitorilor din Caracas, el arată că: „de acum înainte, în Venezuela nu va mai fi decît o singură categorie de oameni, toți vor fi cetățeni”²². Deci, independența nu putea fi cucerită cu sclavi, libertatea națională fiind incompatibilă cu sclavia din interior.

Continuînd cu fermitate politica de atragere a maselor populare de partea revoluției, Bolívar a trecut la începutul anului 1817 la confiscarea pămînturilor și bunurilor spaniolilor, aristocrației și marilor latifundiari reacționari, cu scopul de a le împărți soldaților patrioți, foștilor sclavi și țărănilor. La 10 octombrie această acțiune a căpătât și un suport legal prin elaborarea unui decret cu privire la repartizarea bunurilor naționale, care prevedea, în esență, ca toate proprietățile confiscate de la spanioli sau de la dușmanii republicii să fie împărțite celor care luptaseră, și mai luptau încă, în armatele republicane²³.

Aceste măsuri, adoptate în focul luptei revoluționare, au fost consacrate de congresul de la Angostura, care a aprobat decretele cu privire la abolirea sclaviei și la împărțirea pămînturilor confiscate, precum și de constituția Marii Columbii, adoptată la Cúcuta în 1821²⁴. Beneficiînd de sprijinul decisiv al maselor, Bolívar a putut obține victoria definitivă împotriva spaniolilor în Venezuela și în Noua Granadă, pe care le-a unit într-o singură țară cu numele sugestiv de Marea Columbie și, mai mult decît atît, a continuat lupta revoluționară în Ecuador, Perú și Bolivia, pînă la zdrobirea tuturor forțelor spaniole. În Perú, el a continuat politica de satisfacere a unora dintre revendicările de bază ale maselor, considerîndu-i pe indigeni ca cei mai vechi și cei mai îndreptățiți stăpîni ai pămîntului. Decretele din 8 aprilie 1824 și 4 iulie 1825—ultimul emis la Cuzco îi declarau pe incași proprietari ai pămînturilor pe care erau stabiliți și le lucrau²⁵.

Poziția lui Bolívar în problema sclaviei și a drepturilor fundamentale ale poporului constituie o dovadă elocventă a maturității democratice a gîndirii sale politice și îl situează, în ciuda unor inevitabile limite

²⁰ G. Morón, *op. cit.*, p. 185.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 186.

²³ Francisco Pívidal, *Bolívar: pensamiento precursor del antiimperialismo*, La Habana, 1977, p. 100.

²⁴ Sa Na, *art. cit.*, p. 480.

²⁵ Angel Francisco Brice, *Bolívar, libertador y estadista*, Caracas, 1953, p. 274—275; Viorel Sârbru, *Revoluția hispanoamericană* București, 1970, p. 323.

izvorite din poziția sa de clasă, în rîndul oamenilor politici cu ideile cele mai avansate din epocă.

Începînd mai ales din 1819, preocupările politice ale lui Bolívar s-au îndreptat către punerea bazelor unui regim republican și democratic puternic. El urmărea să apere interesele burgheziei progresiste, comerciale și proprietare de pămînt dar, în același timp, să satisfacă într-o anumită măsură și principalele revendicări populare, ceea ce constituie esența ideologiei sale democratice.

Simultan cu declanșarea luptei împotriva dominației spaniole a apărut și necesitatea imperioasă de a se realiza cadrul constituțional capabil să asigure stabilitatea internă și externă a tinerelor state născute pe ruinele fostului imperiu colonial. Această necesitate istorică s-a reflectat de la început în gîndirea politică a lui Bolívar și a devenit una din principalele sale preocupări pînă la sfîrșitul vieții. Ideile sale în acest domeniu, la fel ca și în celelalte, au fost influențate de formația sa intelectuală, de propria experiență politică și revoluționară, de modelele oferite de alte state pe care el a încercat să le adapteze condițiilor concrete ale Americii Latine.

Aflat într-o luptă permanentă între tradițiile politice ale aristocrației creole și teoriile enciclopediste ale vremii, el a încercat să pună de acord ideile republicane cu acelea ale unui regim centralizat.

Din momentul începerii luptei revoluționare, Bolívar s-a pronunțat cu toată hotărîrea, atît în articolul publicat în ziarul englez „Morning Chronicle” în 1810, cit și în discursul rostit la 4 iulie 1811 în fața Societății Patriotice, pentru ruperea oricărui legături cu Spania și proclamarea independenței, situîndu-se astfel, implicit, pe poziții republicane deoarece lupta se dădea împotriva monarhiei spaniole și nu putea fi cîștigată recurgîndu-se la o formă monarhică de guvernare internă, gata oricînd să ajungă la un compromis dăunător intereselor revoluției. Pe această poziție el se va afla în permanență, respingînd mereu orice tentativă de instaurare a unei monarhii, chiar atunci cînd coroana îi va fi oferită lui. În scrisoarea din Jamaica el arată că proiectul instaurării unei monarhii în America „fără să fie folositor, este, în același timp, imposibil,”²⁶ iar în discursul rostit la 15 februarie 1819 în fața congresului de la Angostura subliniază cu toată tăria că: „Un guvern republican a fost, este și trebuie să fie cel al Venezuelei...”,²⁷ În 1826, atunci cînd puterea și prestigiul său ajunseseră la apogeu dar, în același timp, începuseră să se manifeste tot mai puternic și factorii care vor duce la prăbușirea operei sale interne, Bolívar, refuzînd să abandoneze principiile republicane și democratice cărora le închinase întreaga viață, a respins, plin de demnitate, ofertele insistente ale generalului Páez de a deveni rege. Într-o scrisoare pe care i-o adresează la 6 martie el îi spune: „Nu sînt Napoleon și nici nu vreau să fiu; nu vreau să-l imit pe Cezar și cu atît mai puțin pe Iturbide. Asemenea exemple îmi par nedemne de gloria mea. Titlul de Eliberator este superior tuturor titlurilor care ar putea să fleteze orgoliul uman și nu pot să-l degradez... Republica a dus țara la glorie și pros-

²⁶ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 73.

²⁷ *Ibidem*, p. 105.

peritate, i-a dat legi și libertăți... Columbia n-a fost niciodată regat. Un tron înspăimîntă atît prin grandoarea cît și prin strălucirea sa; egalitatea va dispărea și columbieni iși vor pierde drepturile, căci se va naște o nouă aristocrație”²⁸.

Fiind un adept convins al sistemului republican, Bolívar considera că acesta trebuie să aibă un caracter democratic și centralizat, singurul în stare să asigure stabilitatea internă și externă a tinerilor state hispano-americane. Experiența tristă a primei republici venezuelene, l-a convins definitiv că sistemul federal adoptat de aceasta a fost cauza principală a înfrîngerii. În manifestul de la Cartagena el arată că: „Sistemul federal, chiar dacă este cel mai perfect și în stare să asigure fericirea omenească în societate, este, cu toate acestea, cel mai opus intereselor statelor noastre în proces de formare» și se întrebă în mod justificat: „... care țară din lume, oricît de civilizată și de republicană ar fi ea, ar putea, în prezența unor grupări interne și a unui război din afară, să se conducă după un guvern atît de complicat și de șubred cum este cel federal”²⁹. Combătînd cu fermitate federalismul, el arată că orice formă de guvernare, indiferent de natura ei, nu poate fi viabilă dacă nu răspunde condițiilor concrete din țara în care se aplică, iar aceste condiții, în împrejurările istorice de atunci, impuneau adoptarea unui sistem puternic, centralizat: „... sînt de credință că atîta vreme cît nu vom centraliza guvernele noastre americane, dușmanii vor trage cele mai depline foloase”³⁰.

Cauza principală care impunea adoptarea acestui sistem era, în concepția sa, incapacitatea locuitorilor Americii spaniole de a susține un regim absolut democratic, incapacitate care era rezultatul ignoranței perpetuate timp de mai bine de trei secole de dominație spaniolă: „În general vorbind, concetățenii noștri n-au încă aptitudinea de a-și exercita singuri și fără îngrădire drepturile lor; aceasta pentru că le lipsesc virtuțile politice care-l caracterizează pe adevăratul republican; virtuți care nu se dobîndesc sub guverne absolute care nu recunosc drepturile și datoriile cetățeanului,”³¹. Astfel, pentru Bolívar democrația era posibilă și de dorit, la fel ca și participarea maselor la conducere, dar în cadrul unor limite bine stabilite care, în ultimă instanță, apărau interesele clasei sociale din care și el făcea parte. Influențat de concepțiile iluministe, el considera că lărgirea democrației și obținerea fericirii generale nu se pot realiza decît treptat, pe măsură ce masele vor fi scoase din starea lor de ignoranță și vor deveni capabile să aprecieze și să folosească instituțiile democratice. Concepția sa democratică, mai limitată la începuturile activității sale revoluționare, va cunoaște, așa cum vom vedea, o permanentă lărgire dar nu va putea să depășească limitele impuse de condiția sa de clasă și de momentul istoric în care a trăit. Apreciînd-o în cadrul acestor limite, putem afirma cu toată convingerea că Bolívar a fost un mare democrat și un prieten sincer al poporului.

În celebra scrisoare din Jamaica concepția sa despre forma de organizare internă a statului se lărgeste, pe lîngă ideile expuse deja în mani-

²⁸ G. Lafond, G. Tarsane, *Bolívar et la libération de l'Amérique du Sud*, Paris, 1931. p. 311, apud V. Sârbu, *op. cit.*, p. 319.

²⁹ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 39-40.

³⁰ *Ibidem*, p. 41.

³¹ *Ibidem*, p. 39-40.

festul de la Cartagena el oferind un model, foarte general, al unei posibile constituții a viitorului stat Columbia, pe care îl vedea format prin unirea Venezuelei cu Noua Granadă. Inspirindu-se din constituția engleză, Bolívar considera că „Guvernul său îl va putea imita pe cel englez, cu deosebirea că în loc de un rege va fi o putere executivă electivă, cel mult pe viață, dar niciodată ereditară, dacă vrea să fie republică; o cameră sau senat legislativ ereditar care în vremurile de furtuni politice să se așeze între valurile populare și fulgerele cirmuirii și un corp legislativ, liber ales, fără alte restricții decât cele ale Camerei Inferioare din Anglia”³². Ideea principală care se desprinde din acest sumar proiect este aceea de a se evita, cu orice preț, atât tirania cât și anarhia care îl înspăimântau cel mai mult pe Eliberator. De aceea, principalul element al guvernării urma să fie senatul ereditar, care trebuia să oprească abuzurile guvernanților dar și posibile asalturi ale celor guvernați și să păstreze întotdeauna o linie de mijloc.

Ideile republicane, și democratice ale lui Bolívar au cunoscut maxima lor dezvoltare în intervalul 1819 — 1826, când el a elaborat proiectele de constituție pentru Venezuela și Bolivia pe care a și reușit, parțial, să le pună în aplicare.

În discursul de la Angostura, din 1819, Bolívar arată că „Sistemul de cirmuire cel mai perfect est cel care produce cea mai mare fericire posibilă, nivelul cel mai înalt de siguranță socială și de stabilitate politică” și de aceea bazele republicii venezuelene trebuie să fie: „... suveranitatea poporului, despărțirea puterilor, libertatea civilă, proscierea sclaviei, abolirea monarhiei și a privilegiilor”³³. Proiectul de constituție prezentat la congres stabilea că drepturile fundamentale ale omului sint „... libertatea, securitatea, căprietatea și egalitatea...” și că „... fericirea generală, care este obiectivul societății, consta în exercitarea acestor drepturi”³⁴. Garantarea dreptului de proprietate anula, practic, toate celelalte drepturi și libertăți și înlocuia puterea aristocrației ereditare cu puterea aristocrației banului, dar progresul consta, în primul rind, prin trecerea care se făcea de la principiile feudale la cele capitaliste și, mai mult decât atât, chiar acest drept de proprietate era limitat de o prevedere constituțională care arăta că: „Proprietatea este dreptul de a se bucura și dispune în mod liber de *bunurile și de rezultatul muncii*”³⁵ (subl. n.). Bineînțeles că în realitate lucrurile au stat cu totul altfel.

Proiectul de constituție prezentat la Angostura și susținut de Bolívar în discursul său, prevedea separarea puterilor în stat în felul următor: puterea legislativă era exercitată de un congres bicameral format din camera reprezentanților, aleasă de cetățenii cu drept de vot o dată la patru ani, și din senat care avea un caracter ereditar, alegerea inițială trebuind să fie făcută la Angostura. Senatul constituia, în concepția lui Bolívar, principalul element al sistemului de guvernare, în discurs arătându-se că el: „... va fi principala temelie a puterii legislative și în consecință va

³² *Ibidem*, p. 78.

³³ *Ibidem*, p. 104—105.

³⁴ *Proyecto de constitución presentando por El Libertador el congreso de Angostura*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. LII, nr. 205, 1969, p. 123.

³⁵ *Ibidem*, p. 124.

fi temelia oricărei cirmuiri”³⁶. Puterea executivă aparținea unui președinte, ales de cetățeni pentru un mandat de șase ani, iar puterea judecătorească Înaltei Curți de Justiție. Pe lângă aceste puteri tradiționale se prevedea introducerea unei a patra, puterea morală, care aparținea unui Areopag compus din două camere și care trebuia să vegheze la moralitatea cetățenilor și la educarea tinerelor generații³⁷.

Principala limită a acestui proiect de constituție o constituia sistemul electoral care îi împărțea pe cetățeni în pasivi și activi, după criterii de avere, ceea ce oprea participarea la viața politică a majorității populației țării. Aceasta se explică prin neîncrederea pe care Bolívar o manifesta, încă, față de capacitățile civice ale concetățenilor săi și prin teama ca ei să nu fie manevrați de diferite grupuri ostile intereselor republicane.

Din acest proiect de constituție congresul de la Angostura a respins senatul ereditar, puterea morală, considerată ca avînd un caracter inchiuzitorial și a redus mandatul prezidențial de la șase la patru ani³⁸, iar congresul de la Cúcuta, din august 1821, care a aprobat aceeași constituție pentru Marea Columbie, a redus durata de funcționare a senatului la 8 ani³⁹.

Un pas important în privința democratizării ideilor lui Bolívar referitoare la forma de organizare a statului și la participarea maselor la viața politică l-a constituit proiectul de constituție elaborat pentru Bolivia și însoțit de mesajul pe care l-a adresat la 25 mai 1826 congresului constituant al acestei țări. În acest proiect sînt reluate, în mare parte, prevederile constituției adoptate la Angostura dar apar și cîteva modificări importante: puterea executivă aparține unui președinte ales pe viață care își desemnează succesorul în persoana vicepreședintelui și care devine elementul principal, de stabilitate, al întregului sistem de guvernare⁴⁰, puterea legislativă devine tricamerală (camera tribunilor, senatul și camera cenzorilor)⁴¹ și modificarea cea mai importantă, se propune acceptarea unei a cincea puteri, puterea electorală. Aceasta era alcătuită din colegiile electorale din fiecare provincie formate din electori, aleși cîte unul la zece cetățeni și avînd dreptul de a apăra interesele alegătorilor și de a demasca orice încălcare a legii. În același timp sistemul electoral cunoaște o importantă lărgire, cel puțin teoretic, în sensul că dreptul de vot nu mai este condiționat de avere ci de posedarea unor anumite capacități intelectuale: „Nu se cer decît capacități, nu este obligatorie posedarea de bunuri pentru reprezentarea înaltei funcțiuni de Soveran (subl. n.) trebuie însă să știe să-și scrie votul, să-și semneze numele și să citească legile. Trebuie să profeseze o știință sau o meserie care să-i asigure o întreținere cinstită. Nu i se pun alte opreliști decît cea a crimei sau a lenei și a ignoranței absolute. Știință și cinste și nu bani, aceasta

³⁶ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 111.

³⁷ *El Poder Moral propuesto per El Libertador al Congreso de Angostura*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. LII, nr. 205, 1969, p. 141–146.

³⁸ Luis Beltrán Guerrero, *El Congreso de Angostura*, în „Boletín de la Academia Nacional de la Historia”, t. LII, nr. 205, 1969, p. 14.

³⁹ Esteban Roldan Oliarte, *Bolívar entre dos Américas. 1830–1930*, San José, 1930, p. 130.

⁴⁰ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 139.

⁴¹ *Ibidem*, p. 136–137.

este exercitarea puterii publice".⁴² Aceste cuvinte, credem noi, exprimă cel mai bine esența democratică a gândirii politice bolivariene. Mai departe el nu putea să meargă, pentru că epoca istorică în care a trăit nu-i permitea acest lucru. Nici măcar aceste idei nu au devenit toate realitate deoarece hotărârile finale ale congresului bolivian le-au restrâns considerabil.

Ultimul aspect al gândirii politice bolivariene, dar nu și cel mai puțin important, care ne va reține atenția, este cel referitor la concepțiile de politică internațională. Politica externă promovată de Bolívar a avut ca obiectiv, esențial și permanent, obținerea independenței și găsirea acelor modalități capabile să asigure pe plan internațional menținerea acesteia. Din această perspectivă toate acțiunile sale au vizat, pe de o parte, zdrobirea definitivă a tuturor forțelor spaniole din America, iar pe de altă parte, realizarea unei coeziuni cât mai puternice cu puțință a tinerelor republici hispanoamericane care să le pună la adăpost de orice agresiune venită din exterior. Gindirea și acțiunea sa au încercat să realizeze unitatea hispanoamericană avînd la bază nevoile comune și interesele generale care, fără a micșora idealurile naționale ale noilor state, să le confere un sens mai larg și mai fecund de universalitate și umanism.

Imediat după declanșarea revoluției, în articolul pe care l-a publicat în „Morning Chronicle”, din Londra, Bolívar arăta că revoluționarii venezueleni nu vor uita, „... să cheme toate popoarele Americii ca să se unească într-o confederație. . .”⁴³, formulînd astfel, pentru prima dată necesitatea realizării unei confederații a statelor hispanoamericane. Această idee este reluată în manifestul de la Cartagena, din 1812, dar ceva mai vag și restrînsă doar la unitatea dintre Noua Granadă și Venezuela⁴⁴. Victoriile strălucite obținute în campania din 1813, la care a contribuit și ajutorul Noii Granade, îl conving, încă o dată, că singura cale de urmat era aceea a unității hispanoamericane. Iată ce spune el într-o informare adresată din Caracas guvernului Noii Granade: „... sînt convins că numai o intimă și frățească uniune între fiii Lumii Noi, și o inalterabilă armonie în acțiunile guvernelor respective, va putea să-i facă de neînving pentru dușmanii noștri și denini de respect pentru celelalte națiuni”.⁴⁵

După înfrîngerea celei de-a doua republici venezuelene și a revoluției din Noua Granadă, continuînd să fie convins de necesitatea unității, el nu mai crede însă în posibilitatea realizării ei în practică deoarece „... climatele îndepărtate, situațiile diferite, interesele opuse, firile deosebite despart America”⁴⁶.

Ideea realizării confederației hispanoamericane este reluată cu toată puterea în 1822, după ce Venezuela și Noua Granadă au fost definitiv eliberate și s-au unit într-un singur stat, Marea Columbie. Într-o scrisoare adresată la 9 ianuarie lui San Martin, celălalt mare erou al independenței sudamericane, Bolívar arată că, „... Ziua cea mare a Americii nu a sosit. I-am alungat pe opresorii noștri, le-am distrus legile tiranice și am pus bazele instituțiilor legitime; dar, mai trebuie încă realizat fundamen-

⁴² *Ibidem*, p. 135.

⁴³ R. G. Hoyos, *art. cit.*, p. 244.

⁴⁴ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 48.

⁴⁵ E. R. Oliarte, *op. cit.*, p. 178.

⁴⁶ S. Bolívar, *Ideas fundamentales*, p. 81.

tul pactului social care trebuie să formeze din această lume o Națiune de Republici...”⁴⁷. În același an el trimite misiuni diplomatice în Perú, Río de la Plata, Mexic și Guatemala cu scopul de a realiza uniuni parțiale pe baza cărora să fie posibilă construirea uniunii generale. Succesul acestor misiuni a fost destul de important, reușindu-se încheierea unor tratate de uniune, ligă și confederație perpetuă cu Perú, eliberat parțial de San Martín, în 1822, cu Mexicul, în 1823 și cu Guatemala (America Centrală), în 1825.

Avînd această bază solidă, Bolívar face pasul decisiv și, la 7 decembrie 1824, trimite din Lima o circulară către principalele guverne hispano-americane, invitîndu-le să-și trimită plenipotențiarii la un congres care să pună bazele confederației hispanoamericane și oferind ca loc de desfășurare istmul Panamá. În circulară se arăta că: „După cincisprezece ani de sacrificii consacrate libertății Americii pentru a obține sistemul de garanții care, în pace și război, să fie scutul noului nostru destin. a sosit timpul ca interesele și relațiile care unesc între ele republicile americane, foste colonii spaniole, să aibă o bază fundamentală care să eternizeze, dacă este posibil, existența acestor guverne”⁴⁸.

Prin convocarea congresului de la Panamá (22 iunie — 15 iulie 1826), el a urmărit să grupeze națiunile hispanoamericane născute din lupta pentru independență, pentru a le apăra de orice intenție sau acțiune agresivă din partea marilor puteri. Din această uniune erau excluse, în ciuda invitațiilor de a participa la Congres, Brazilia imperială, considerată ca o posibilă bază de atac pentru Sfînta Alianță și Statele Unite care prin „doctrina Monroe” începuseră deja să se erijeze în „protectoare” ale întregului continent american. Față de marele vecin din nord, Bolívar a manifestat o permanentă neîncredere, generată de acțiunile diplomației americane care urmărea să profite de situația Americii Latine pentru a se substitui, treptat, Spaniei. Această neîncredere reiese cu toată puterea dintr-o scrisoare adresată lui Patrick Campbell, în 1829, în care se spune că: „Statele Unite par destinate de providență pentru a acoperi America de mizerie în numele libertății”⁴⁹.

Congresul de la Panamá, în ciuda eșecului său final, a fost un răspuns latinoamerican la „doctrina Monroe” și s-a deosebit esențial de pan-americanismul promovat de Statele Unite. În acest sens gîndirea lui Bolívar a avut o tendință netă anticolonialistă și antiimperialistă, exercitînd o influență durabilă asupra ideilor social-politice latinoamericane.

Dîndu-și seama, chiar înainte de începerea lucrărilor congresului, că eșecul va fi inevitabil, Bolívar a încercat să restrîngă pentru moment, aria unității hispanoamericane și a lansat ideea formării unei federații andine la care să participe doar acele state pe care le eliberase el⁵⁰. Dar și acest proiect a eșuat la fel ca celelalte.

Cauzele acestor insuccese repetate au fost moștenirea teritorială a viceregatelor și constituirea de națiuni independente care, în America spaniolă, s-au acomodat cu schema teritorială a vechiului regim, fărîmi-

⁴⁷ *Cartas de Bolívar al General San Martín*, în „Boletín de Historia y Antiguiedades”, vol. LIII, 1966, nr. 618, 620, p. 340—341.

⁴⁸ S. Bolívar, *Escritos políticos*, p. 143.

⁴⁹ F. Pidival, *op. cit.*, p. 148.

⁵⁰ S. Bolívar, *Escritos políticos*, p. 147—151, 153—155.

ținnd-o chiar și pe aceasta. Pe de altă parte lipsa unui program sau a unei idei comune care ar fi menținut unită o națiune hispanoamericană se explică prin faptul că independența nu s-a realizat ca un moment culminant al unui proces de maturizare națională, ci ca o condiție pentru atingerea obiectivelor care interesau direct grupul social dominant, adică oligarhia creolă. În această situație, încercările lui Bolívar nu au fost decât o generoasă utopie permanent zdrobită de realitatea implacabilă.

În ansamblu, se poate spune că Bolívar a avut o concepție burghezodemocratică, bazată pe ideile iluministe ale drepturilor omului și a egalității în societate. Ea a corespuns aspirațiilor noilor forțe burgheze și tendinței de dezvoltare capitaliste. O parte din ideile sale au prins viață și au influențat mersul revoluției și evoluției ulterioară a națiunilor latino-americane. Altele, datorită faptului că feudalismul nu a fost eliminat total din America Latină o dată cu dominația străină, nu s-au putut materializa. Astfel, ansamblul ideilor politice ale „Eliberatorului” nu s-a putut concretiza decât parțial și trunchiat. Majoritatea acțiunilor sale s-au bucurat de sprijinul maselor populare datorită faptului că ideile promovate de el reprezentau tendința dezvoltării istorice, reprezentau nu numai interesele burgheziei ci și pe acelea ale întregului popor. Bolívar a pus interesele poporului mai presus decât propria viață, prin aceasta putând fi considerat pe drept cuvânt fondator al republicanismului și al democrației latino-americane, un strălucit revoluționar burghezodemocrat.

LA PENSÉE POLITIQUE DE SIMÓN BOLÍVAR

RÉSUMÉ

L'auteur de la présente étude fait ressortir les principales lignes directrices de la pensée politique bolivarienne, autant sous l'aspect de leur genèse que sous celui de la permanente évolution qu'elles ont connue. Dans la première partie on examine les facteurs, objectifs et subjectifs, qui ont permis à Simón Bolívar de comprendre la nécessité de la lutte pour l'indépendance des colonies espagnoles d'Amérique et du fait que la victoire dans cette lutte ne pouvait être obtenue que dans les conditions d'un puissant appui populaire. La seconde partie de l'étude contient les idées fondamentales formulées par Bolívar au sujet de l'organisation intérieure des jeunes Etats latino-américains et aux positions qu'ils devaient adopter dans le cadre des rapports internationaux.

L'auteur conclut que par sa pensée et action, Bolívar s'est situé sur les positions des forces sociales et politiques qui représentaient le progrès historique à son époque, a défendu et promu les intérêts des masses populaires tant que lui ont permis les limites de l'époque et de la classe dont il faisait partie, qu'il a été un fervent adepte des institutions démocratiques, ayant promu, sur le plan de la politique extérieure, dans un esprit de suite, la nécessité de l'unité des Etats hispano-américains en tant qu'unique modalité de résister aux pressions et aux ingérences, facile à prévoir, qu'allaient exercer les grandes puissances.

Toutes ces idées, de même que toute sa vie dédiée à la liberté et à l'indépendance, ont fait en sorte qu'„El Libertador” devienne pour les générations suivantes un véritable symbole de ces nobles valeurs non seulement à l'échelon du continent américain, mais aussi à celui de toute l'humanité.

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (VI)

Este bine cunoscută atenția pe care o acordă cercetătorii bulgari orașelor și cetăților din veacurile de mijloc. De aceea nu-i de mirare că la Sofia a apărut un nou tom rezervat de data aceasta „orașelor și cetăților de la Dunăre și Mare Neagră”¹. De mirare este însă că autorii tomului, referindu-se la unele așezări fortificate de pe teritoriul țării noastre, le consideră pe toate, dar absolut pe toate, ca fiind zidiri de-ale bulgarilor.

Cum se încearcă a fi demonstrat faptul, cititorul o va afla din exemplele pe care le vom da. După opinia distinsului cercetător de la Varna — Al. Kuzev — între fortificațiile bulgărești de la Dunărea de Jos figurează și cea de la Păcuiul lui Soare (jud. Constanța). Dovada ar constitui-o, susține la p. 197 colegul nostru varniot, „planul amenajarea, construcția zidurilor, semnele protobulgare (sic) de pe blocuri”, care — toate la un loc — ar arăta că amintita cetate „a fost construită în sec. IX” și că ea nu este altceva decît „palatul măreț” de pe Dunăre al hanului Ormutag², palat consemnat — după cum se știe — într-o inscripție găsită la Tirnovo³.

Lăsând la o parte apropierea care se fac, în chip nefericit, între obiectiv militar (de genul cetății de la Păcuiul lui Soare) și un așezămint eminamente civil (cum este « palatul măreț » al lui Ormutag)⁴, vom atrage luarea aminte că „argumentele” invocate de Al. Kuzev sînt neavenite, iar aceasta pentru următoarele motive: planul cetății de la Păcuiul lui Soare nu se aseamănă cu niciunul dintre planurile cetăților bulgărești (Pliska, Țar Krum, Preslav); de-alfminteri, planul unei fortificații nu oferă, prin el însuși, un criteriu de deslușire a etnicității celor care au construit-o⁵. Același lucru se poate spune și despre sistemul constructiv, care-i la fel, peste tot, unde se întindea odinioară civilizația romano-bizantină. Cel ce-și inchipuie că-n aceste vremuri una este tehnica de construcție bulgărească și alta cea bizantină greșeste, fără doar și poate.

Vorbind despre așa-zisele „semne protobulgare” de pe unele blocuri de piatră de la Păcuiul lui Soare lui Al. Kuzev i-a scăpat din vedere că sistemul aplicării acestora este de tradiție romană⁶, după cum tot de tradiție romană sînt și semnificațiile majorității semnelor săpate pe blocurile fie de la Păcuiul lui Soare, fie de la Pliska ori Preslav⁶. Dar asupra acestei chestiuni vom reveni ceva mai la vale.

Se știe că cetatea din insula Păcuiul lui Soare avea un caracter naval⁷. Pornind de aici, Al. Kuzev ajunge la încheierea că ea era o bază navală a flotei bulgărești⁸. Într-o atare situație

¹ *Bългарски средновековни градове и крепости. Том. I. Градове и крепости по Дунав и Черноморе* (Orașe și cetăți medievale bulgărești. Tomul I. Orașe și cetăți la Dunăre și Marea Neagră), Sofia, 1981. (Sub redacția lui Al. Kuzev și Vasil Ghiuzelev. Au mai colaborat R. Rașev, D. Ovearov, E. Todorova, Bojidar Dimitrov)

² *Bългарски средновековни градове*, p. 197—198.

³ Asupra nepotrivitei omologări între „palatul măreț” al lui Ormutag și cetatea de la Păcuiul lui Soare, vezi Petre Diaconu, în „Revista de Istorie”, 34, 9, 1981, p. 1749.

⁴ Vezi, *infra*, p. 6.

⁵ Vezi, *infra*, p. 5.

⁶ Cu excepția citorva semne, toate celelalte care se găsesc incizate pe fețele blocurilor de piatră sau pe pereții carierelor (și aici avem în vedere cariera de cretă de la Basarabi) apar încă din epoca romană. Avem în vedere crucile de toate felurile pătrate, cu sau fără diagonale, cercuri, semne albetiforme, crucea gammata etc. etc.

⁷ Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, I, București, 1972, p. 23—25.

⁸ *Bългарски средновековни градове*, p. 198.

cercetătorul de la Varna ar fi trebuit, pe de o parte să ne arate cum un „palat măreț”⁹ poate fi în același timp și bază navală, iar pe de altă parte să ne ofere fie și numai o singură sursă literară în care este vorba despre o flotă militară bulgărească în timpul țaratului de la Pliska-Preslav¹⁰. Evident, o astfel de știre nu există. Atunci? Atunci, de la sine înțeles că bulgarii primului lor țarat, nebeneficiind de o flotă militară, nu aveau nevoie de baze navale în felul celeia de la Păciul lui Soare.

Dar în legătură cu cetatea din insula Păciul lui Soare mai este ceva. Ea a fost ridicată – și faptu-i definitiv dovedit – de către bizantini la sfârșitul sec. X¹¹. În consecință, pe cei te mei se poate susține că această cetate ar fi tot una cu „mărețul palat” al lui Omurtag, zidit către mijlocul sec. IX? Desigur pe niciunu.

Ca atare, orice discuție despre caracterul bulgăresc al fortăreței de la Păciul lui Soare devine inutilă.

Socotind, la un moment dat, că a rezolvat toate problemele legate de amintita cetate, colegului nostru bulgar nu i-a mai rămas altceva decât să vadă care a fost în vechime numele fortificației.

Drept urmare, D-sa ne încredințează că ea se numea Munderaga¹² (p. 128). Cititorul avisat știe însă că Munderaga era numele cetății în care s-a refugiat țarul Simion din calea maghiarilor în 985, și că, de regulă, ea este identificată cu Madara, localitate situată în zona dintre Pliska și Preslav. De aceea ne-am fi așteptat ca Al. Kuzev, înainte de a împodobi cetatea de la Păciul lui Soare cu un nume pe care nu l-a purtat niciodată, să fi arătat netemeinicia tezelor privitoare la omologarea Munderagai cu Madara¹³. Nefăcând-o, identificarea propusă de D-sa rămâne o simplă ipoteză cu caracter strict personal.

Altădată, plecând de la interpretarea, neinspirată, a unor hărți medievale, Al. Kuzev opinează că cetatea în cauză s-ar fi numit în veacurile XI – XV *Pecui* sau *Pacui* ca apoi să concludă cum că numele actual Păciul lui Soare ar veni de la expresia slavo-bulgară, сльнчев пек, ceea ce vrea să însemne în românește „arșița soarelui”¹⁴ (p. 200). E limpede că rostul original al interpretării a hărților țintește combaterea, pe căi indirecte, a părerii noastre, potrivit căreia cetatea se numea – în anticbitatea medievală – Vicina¹⁵. Puțină atenție însă în studierea documentelor cartografice pe care le-a avut la dispoziție, l-ar fi condus pe colegul nostru bulgar la constatarea că prin *pecui* sau *pacui* era indicată o insulă și nu o cetate¹⁶. Cit privește bizara etimologie a Păciului lui Soare, ea nu-și găsește nici o justificare de vreme ce *pecui*, *pacui*, vine de la latinescul *pecunium*¹⁷, iar *Soare* este un atropomim de cea mai autentică sorgină românească¹⁸.

După cum se știe, la 3 km. sud de Cernavodă, pe locul anticului Axiopolis, se păstrează și azi ruinele a trei cetăți, dispuse „în lanț” pe platforme cu înălțimi diferite¹⁹.

Despre cetatea situată pe platoul cel mai înalt – cetatea nr. 3, cum i-am zice noi – Al. Kuzev susține că a fost construită cîndva în sec. IX – X, de către bulgari (p. 202). Preopinientul nostru se întemeiază pe următoarele trei „argumente”: 1. Caracterul bulgăresc al forti

⁹ Cititorul a reținut, credem, că Al. Kuzev a identificat ruinele cetății de la Păciul lui Soare cu „palatul măreț” al lui Omurtag.

¹⁰ Vezi, în privința aceasta, Petre Diaconu, în Revista de istorie, 29, 1976, 6, p. 939 și în special, nota 33.

¹¹ *Idem*, Păciul lui Soare, I, p. 23, nota 1. *Idem*, „Revista de Istorie”, 29, 1976, 6, p. 935 – 945 și, în special, p. 941, unde se arată că la Păciul lui Soare nu există urme de viațuire databile în veacul IX.

¹² *Bulgarski srednovekovni gradovi*, p. 198.

¹³ Primul care a propus o astfel de identificare a fost K. Skorpil în „Byzantinoslavica” IV, 1932, 1, p. 127 – 128.

¹⁴ *Bulgarski srednovekovni gradove*, p. 200. În fapt, aici Al. Kuzev reproduce opinia lui V. Besevliev în M.P.K., 4, Sofia, 1974, p. 3.

¹⁵ Petre Diaconu, *Păciul lui Soare – Vicina*, în „Byzantina”, 8, Thessalonique, 1976, p. 409 – 447.

¹⁶ Vezi, la Petre Diaconu, *Iarși despre localizarea Vicinei*, în „Revista de Istorie”, 34, 1981, 12, p. 2315.

¹⁷ *Ibidem*, p. 2316.

¹⁸ Este posibil ca această insulă să fi aparținut cîndva în sec. XVIII sau XIX unui anume Soare. Dealtminteri și astăzi mai există în com. Ostrov, și la Galița, din apropierea Păciului lui Soare, familii care poartă porecla de Soare.

¹⁹ Tabula Imperii Romani L. 35, București, 1969, p. 24, toată bibliografia sub voce Axiopolis.

ficației a fost determinat de însuși R. Netzhammer, care ar fi declarat încă din 1918, că ea, cetatea nr. 3 de la Axiopolis, „*Intr-adevăr* (s.n.) a fost construită de bulgari”²⁰; 2. În perimetrul cetății s-a găsit o ceramică tipică sec. IX—X, constând din vase dintr-o pastă nisipoasă, decorate cu linii incizate orizontal și din ulcioare amforoidale, acoperite cu un smalț galben-verzui. Această ceramică este caracteristică — susține Al. Kuzev — „culturii materiale bulgărești din sec. IX—X de la Pliska și Preslavul Mare” (p. 202), de unde și concluzia că cetatea nr. 3 de la Axiopolis trebuie să fi fost neapărat bulgărească; 3. Pe fețele unor blocuri de piatră din poarta nordică a cetății există săpate câteva cruci „asemănătoare celor scrijelate pe pereții minăstirii rupestre *vechi bulgărești* (s.n.) din satul Murfatlar (citește Basarabi) de lângă Constanța”²¹. În alte vorbe, Al. Kuzev vine să acrediteze ideea că și cetatea nr. 3 de la Axiopolis este bulgărească de vreme ce crucile din poarta ei de nord sînt identice cu crucile din așezămîntul „vechi bulgăresc” de la Basarabi.

Ca să ne dăm seama de inanitatea demonstrației colegului nostru bulgar ne vom opri pe scurt asupra fiecăruia dintre „argumentele” sale. 1. R. Netzhammer nu s-a exprimat nici-cînd în felul închipuit de Al. Kuzev. Savantul german, nefiind arheolog și, ca atare, nefiind edificat asupra modalității încadrărilor cronologice, a emis o simplă opinie pe care, însă, a înțeles din prudență științifică, să o însotească nu cu locuțiunea adverbială *Intr-adevăr*, ci cu adjectivul *probabil* (wahrscheinlich)²²; 2. Al doilea „argument” cade de la sine pentru simplul motiv că sîntem în vremurile cînd ceramica nu ne poate oferi, prin ea însăși, criteriile determinării cutărei sau cutărei entități etnice. Și fiindcă a venit vorba despre ceramica de tip Dridu, fiindcă la ea se referă Al. Kuzev cînd întrebuințează expresia de ceramică *veche bulgărească*, vom atrage luarea aminte și aici²³ că aceasta își trage originea din ceramica provincial romană grefată pe tradiția ceramicii Sintana de Mureș.

Oricum, în formele sale pe deplin constituite, ceramica de tip Dridu nu definește etnicitatea vreunei comunități omenești ci gradul ei de dezvoltare social economică.

Într-o atare situație determinarea caracterului bulgăresc al cetății nr. 3 de la Axiopolis, în temeiul ceramicii, devine o operație fără rost. 3. Același lucru se poate spune și despre cel de-al treilea „argument”. Lăsînd la o parte afirmația gratuită despre caracterul bulgăresc al așezămîntului minăstiresc de la Basarabi²⁴, sîntem la rîndu-ne îndreptățiți să întrebăm: în ce parte a lumii incizarea pe piatră a unor cruci (și forma lor) poate fi legată de etnicitatea cutărei sau cutărei entități omenești? Obiceiul scrijelării crucilor pe blocurile de piatră se practica încă din epoca romană tîrzie. Asemenea cruci se întîlnesc plîni și pe fețele (înguste) ale blocurilor de calcar din curtea nordică de lângă poarta de vest a cetății Tropaeum Traiani²⁵.

Dincolo de acesta, însă, cînd vorbim de cetatea nr. 3 de la Axiopolis, mai intervin două fapte, rămase necunoscute lui Al. Kuzev și anume: ea nu este opera bulgarilor din sec. IX—X ci a romanilor din sec. IV. Cetatea a suferit și câteva refaceri dintre care una în sec. VI, iar alta — datorită bizantinilor — la sfîrșitul sec. X²⁶. Acesta a fost primul fapt. Al doilea fapt constă din realitatea că viețuirea din cuprinsul amintitei cetăți, după ce a încetat cîndva la începutul sec. VII, n-a mai fost reluată decît la sfîrșitul veacului X, odată cu reinstaurarea administrației bizantine în fosta provincie Scythia Minor.

În continuare, Al. Kuzev vrea să ne convingă cum că și așezarea fortificată din epoca feudală timpurie de la Capidava, situată pe malul drept al Istrului, cam la jumătatea distanței între Cernavodă și Hirșova, este tot bulgărească²⁷.

După opinia d-sale zidul, din pietre legate cu pămînt, care calchează, în cea mai mare parte, traseul zidului de incintă din epoca romană datează din sec. IX și, deci, nu putea fi ridicat decît de bulgari. Locuințele și . . . (iarăși) ceramica de la Capidava, crede același cercetător, ar fi elemente de cultură materială specifică „centrelor vechi bulgărești” de genul Pliskăi,

²⁰ *Bългарски средновековни градове*, p. 202.

²¹ *Ibidem*.

²² R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer*, București, 1918, p. 125.

²³ Asupra problematicii ceramicii de tip Dridu, vezi Petre Diaconu, în *Păcuil lui Soare*, I, p. 121—129.

²⁴ Asupra acestei chestiuni vezi Petre Diaconu, în „*Revista de Istorie*”, 33, 1980, 4, p. 767—771.

²⁵ Gh. Papuc, *Tropaeum Traiani* 1978. Sectorul Poarta de vest, în „*Materiale și cercetări arheologice*”, Oradea, 1979, p. 187, jos.

²⁶ I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei*, III, 1971, p. 80, 116, își însușește datarea propusă de R. Netzhammer și p. 110, unde oscilează între reparația cetății și construirea ei de către Ioan Tzimiskes.

²⁷ *Bългарски средновековни градове*, p. 201—203.

din nord-estul Bulgariei²⁸. În sfârșit, conform părerii lui Al. Kuzev, descoperirea unui vas cu un semn reproducând forma literei Y mărginită de o parte și de alta de clte o hastă, ar constitui a treia dovadă pentru caracterul bulgăresc al amintitei fortificații²⁹. Ce-i drept, Al. Kuzev a ajuns la asemenea încheieri bizuindu-se, în parte, pe înexperiența³⁰ unor cercetători, sau pe interpretarea inexactă a documentelor arheologice de către alți cercetători³¹.

În realitate, zidul din pietre legate cu pământ de la Capidava datează de la finele secolului al X-lea³². El suprapune stratul de nivelare al ruinelor romane și romano-bizantine, operație începută și dusă la bun sfârșit de oștile constantinopolitane, imediat după înfringerea drujinilor lui Sviatoslav, în 971, la Dorostolon (Silistra)³³. Locuințele corespunzând acestei faze sînt încăperi cu ziduri din pietre legate cu ciamur amenajate la suprafața solului. Ele constituie, de fapt, cazarma garnizoanei bizantine instalate aici (ca și în alte locuri de pe malul drept al fluviului)³⁴ de către Ioan Tzimiskes, înainte de a se întoarce în capitala Imperiului. Dealtfel, populației slavo-bulgare îi era necunoscut, în aceste vremuri, tipul de locuință amenajată la suprafața solului.

Lăsînd la o parte leitmotivul „originii bulgărești a ceramicii”³⁵, vom atrage atenția că semnul Y răspîndit în sec. IX—X, nu este caracteristic bulgarilor sau altei populații, ci unei anumite zone geografice. În cazul de față regiunii romanizate de la nord și de la sud de Dunărea inferioară. Astfel, admițînd că semnul respectiv este propriu protobulgarilor — așa cum susțin unii colegi din țara vecină — ar fi trebuit ca el să se găsească — ceea ce nu se întîmplă — și în regiunile azovo-caucaziene, de unde a venit tribul lui Asparuch și, de ce nu, chiar și în ținuturile Bulgariei Mari de pe Volga mijlocie. În fapt, semnul |Y| are o semnificație religioasă³⁶. Există vreo dovadă în această privință? Da, există! Semnul, despre care-i vorba, se întîlnește și pe pereții așezămintului minăstiresc de la Basarabi. Or, e limpede că toate semnele și reprezentările (antropo și zoomorfe) de la Basarabi, indiferent de aspectul lor exterior, au o semnificație religioasă creștină.

Iată, așadar, cum se prezintă situația exactă a Capidavei.

Din exemplele date, cititorul a putut să-și dea seama, credem, care-i mecanismul pus în mișcare de Al. Kuzev pentru a dovedi caracterul bulgăresc al unor cetăți construite. În realitate, de romani sau de bizantini. Aceeași metodă este folosită și în demonstrarea „originii bulgărești” a așezărilor fortificate de la Hirșova și Isaccea.

În privința aceasta, Al. Kuzev a mers atît de departe, încît la un moment dat încearcă să ne convingă cum că pînă și fortificația de la Giurgiu, despre care toată lumea știe că a fost ridicată de Mircea cel Bătrîn, este, nici mai mult nici mai puțin, opera bulgarilor. Dovada e căutată într-o știre din tratatul de pace, din 20 aug. 1503, dintre Baiazid al II-lea, sultanul turcilor și Vladislav al II-lea regele maghiarilor, știre referitoare la pămîntul țarului Șişman, *adică Bulgaria, în care se află și cetățile Oreahova, Nicopol Giurgiu și Ruse*³⁷. De aici, istoricul din țara vecină conchide, fără nici un fel de rezerve, că cetatea Giurgiu — aflîndu-se într-un teritoriu bulgăresc — nu putea fi construită decît de bulgari.

Că Giurgiu nu s-a aflat niciodată sub stăpînire bulgărescă, aceasta-i un fapt. Dar, mai există unul și anume că în timpul dominației otomane, Ruse, era numit din cînd în cînd și Giurgiu. Dacă Al. Kuzev ar fi ținut seama de această realitate, cunoscută D-sale³⁸, ar fi înțeles și pricina confuziei din tratatul de pace citat mai sus.

Oricum ar fi, colegul nostru bulgar a pus în cazul de față, din motive lesne de înțeles, temei mai mare pe o știre eronată marcată la peste o sută de ani de la prăbușirea țaratului lui

²⁸ *Ibidem*, p. 203.

²⁹ Istoricii și arheologii bulgari socotesc că acest semn este caracteristic numai bulgarilor.

³⁰ De pildă, R. Florescu, *Date noi de la Capidava. În legătură cu cultura materială a zonei Dunărei de Jos în perioada anterioară campaniei lui Ioan Tzimiskes*, în „Apulum”, VI, 1967, p. 266, socotește, în chip greșit, că zidul de incintă din pietre legate cu pământ de la Capidava este din secolul IX.

³¹ Maria Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX und X Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, în „Dacia” IV, 1960, p. 400, socotește pe nedrept că semnul Y mărginit de două haste este caracteristic bulgarilor.

³² Petre Diaconu, *Les Pelchénègues au Bas-Danube*, București, 1978, p. 28.

³³ *Ibidem*, p. 27.

³⁴ *Ibidem*, p. 28, pentru situația de la Dinogetia-Garvăn.

³⁵ „Argumentul” ceramicii va fi folosit de Al. Kuzev în toate situațiile.

³⁶ El reprezintă, probabil, scena răstîgnirii lui Iisus Christos. Vezi D. Krändjalov, în *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica*, IV, Praga, 1963, p. 142.

³⁷ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 21.

³⁸ *Bългарски srednovekovni gradove*, p. 166.

Șisman decît pe o informație literară autentică consemnată la cea 50 de ani de la data zidirii cetății Giurgiului. Informația la care ne referim o datorăm lui Walerand de Wavrin și ea privește mărturisirea lui Vlad Dracul făcută cardinalului Jean de Wavrin că nu există piatră din cetatea Giurgiului care să nu-l fi costat pe Mircea cel Bătrîn cîte un drob de sare³⁹.

Evident, așa trebuie să se fi petrecut faptele. Vlad Dracul nu putea să-i înșere lui Jean de Wavrin neadevăruri despre o cetate pe care și unul și celălalt o aveau sub ochi, iar aceasta la aproximativ jumătate de secol de la construirea ei.

Cine urmărește cu luare aminte datele tehnice privitoare la fortificațiile din Muntenia și Dobrogea va constata că unele sînt circulare, iar altele, pătrate, dreptunghiulare ori poligonale. Nu puține sînt cetățile cu o formă neregulată. În afară de aceasta zidurile unora-s mai groase, ale altora mai puțin groase. La ridicarea lor s-a folosit fie mortarul, fie pămîntul, ca legătură a pietrelor. Unele ziduri au în substrucție pari (de stejar) altele n-au.

Iată deci, că aici, la Dunărea de Jos, sîntem în fața unei multitudini de planuri și tehnici de construcție a fortificațiilor, fiecare dintre ele datorîndu-se epocii cînd au fost durate, meșterilor care le-au zidit, materialului de construcție avut la dispoziție, naturii terenului unde au fost amplasate etc. etc.

Aceeași este situația și în Bulgaria. Într-o atare împrejurare, devine cel puțin ciudată tendința lui Al. Kuzev de a defini *planuri și tehnică de construcție* tipice hanatului de la Pliska, ca apoi în virtutea lor să vorbească despre caracterul bulgăresc al unor cetăți de la noi, construite în realitate, de romani, bizantini, iar în cazul Giurgiului, de români.

Mai mult, din felul în care Al. Kuzev și-a redactat partea din volum rezultă, în chip indirect, că bizantinii din sec. X—XI n-au construit nimic în Dobrogea și nici măcar la Drista, capitala provinciei Paradoxanon.

Oprindu-ne aici cu considerațiile pe marginea contribuțiilor lui Al. Kuzev se cuvine totuși să subliniem că observațiile noastre nu au cum împieta părțile reușite ale tomului. Aceasta constă din înregistrarea unei bogate bibliografii, descrierea amănunțită și corectă a situațiilor interne punerea în ecuație a unor probleme de etimologie etc. Cititorului nu-i va scăpa, desigur, nici varietatea și frumusețea ilustrației care însoțește textul lui Al. Kuzev.

După cum se știe comerțul genovez s-a bucurat de mare vogă în Dobrogea secolelor XI—XV. El s-a desfășurat, cu deosebire, în orașele Vicina (sec. XI—XIV), Chilia și Licostoma (sec. XIV—XV). Din motive pe care cititorul singur și le va desluși — și aceste localități au intrat în vederile alcătuitoarelor volumului *Bulgarski srednovekovni gradove*. Sarcina de a trata problematica celor trei orașe și-a asumat-o talentata cercetătoare sofiotă Elisaveta Todorova⁴⁰.

Vorbînd însă despre Vicina, D-sa socoate că localizarea acestui vestit centru urban la Păciul lui Soare nu poate fi acceptată în pofida precizării din portulanul Hamilton (anul 1296) cum că de la gurile Dunării, mai exact, de la Aspera și pînă la Vicina sînt, pe firul apei, în sus, 200 de mile⁴¹, ceea ce echivalează cu distanța actuală de circa 350 km de la gurile fluviului pînă la Păciul lui Soare.

Refuzul Elisavetei Todorova este plantat pe următoarele 3 obiecții: 1. Nu se știe cît măsura mila pisană folosită în portulanul Hamilton; 2. Nu se știe precis unde se afla brațul Aspera al Dunării; 3. Nu se știe cum au fost făcute măsurătorile pe firul apelor curgătoare⁴². Ne grabim să adăugăm că aceste obiecții nu-și găsesc justificarea de vreme ce: 1. Mila folosită în portulanul Hamilton — pentru porturile din bazinul Mării Negre — era mila genoveză care măsura ceva peste 1700 m; 2. Brațul Aspera se afla între brațele Sf. Gheorghe și Sulina așa cum se precizează în portulanul Hamilton și este certificat în cele mai vechi hărți medievale, (vezi hărțile lui Pietro Visconti⁴³ și Marino Sanudo⁴⁴); 3. Măsurătorile pe cursul apelor curgătoare s-au făcut plecîndu-se de la media rezultată din timpul de navigație în susul și în josul apei verificată apoi cu mersul pe uscat de-a lungul malurilor.

³⁹ Walerand de Wavrin, *La campagne des croisés sur le Danube (1445)*, Ed. N. Iorga, Paris, 1927, p. 75—76.

⁴⁰ *Bulgarski srednovekovni gradove*, p. 217—243.

⁴¹ B. Motzo, *Il compaso di navigare*, în „Annale della Facolta di Lettere e di Filosofia” della Università di Cagliari, 8, 1947, p. 130—131.

⁴² E. Todorova, *Bulgarski srednovekovni gradove*, p. 220, adaugă cum că: „materialele arheologice dar și alți cîtiva factori exclud în mod categoric localizarea Vicinei în această insulă” (Păciul lui Soare n.n.). Nu știm la ce „alți cîtiva factori” se referă distinsa cercetătoare bulgară, dar „materialele arheologice” impun „în mod categoric” localizarea Vicinei la Păciul lui Soare. Vezi, în această privință, articolul nostru *Păciul lui Soare — Vicina*, citat *supra*. nota 15.

⁴³ Vezi G. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, pl. IV.

⁴⁴ *Slaveanski rükopisi ... ot Vatikanska biblioteka ...* Sofia, 1978, pl. LIV (sub redacția lui Iv. Dujcev și J. Roeskard)

În continuare, Elisaveta Todorova nu vrea să admită originea veche românească a toponimului Vicina pentru simplul motiv că numele respectiv apare în izvoarele bizantine sub forma Ditzina sau Bitzina⁴⁵. Se știe însă că schimbarea literei inițiale cu o altă literă (Ditzina în loc de Vicina) este un fenomen curent în practica înregistrării numelor de localități și ape, mai ales în epoca medievală. Și astăzi unii pronunță Mesembria iar alții Nesembăr, fără ca aceasta să însemne că sîntem în fața a două localități diferite. Cît privește forma Bitzina ea nu trebuia invocată pentru că aici este vorba de transliterarea exactă a numelui Vicina.

Orice ar crede Elisaveta Todorova numele Vicina (Vecina) este de evidentă origine românească.

Cu ani în urmă distinsa cercetătoare bulgară opinia, desigur, greșit, că Vicina trebuie să se fi aflat la Cernavoda, Capidava, sau Hîrșova⁴⁶. Azi, renunțînd la propriile-i propuneri de localizare, D-sa se mulțumește doar cu afirmația că „Vicina se afla la Dunărea de Jos”⁴⁷. Important este însă altceva. E. Todorova recunoaște existența la Vicina a unei mitropolii bizantine.

Oricine știe că o mitropolie bizantină nu putea fi înțea într-un teritoriu aparținînd celui de-al doilea țarat bulgar. În consecință, admitînd că Vicina se găsea în Dobrogea, *ipso facto* trebuie să admită că această regiune se afla, în veacurile XIII—XIV (cît timp a funcționat mitropolia Vicinei) sub jurisdicția Imperiului constantinopolitan⁴⁸.

În pofida acestei realități, evidente pentru toată lumea, E. Todorova continuă să creadă că teritoriul păstorit de Întîistătătorul Mitropoliei Vicinei (adică Dobrogea) a rămas tot timpul în granițele țaratului de Tîrnovo. Apoi, ca să ne convingă de „adevărul” spuselor d-sale, aduce drept argument situația Varnei. Și acolo a existat o mitropolie bizantină, ne informează E. Todorova, dar, cu toate acestea, orașul a fost stăpînit de bulgari începînd încă din anul 1201.

Desigur, kolegi noastre sofioțe li scapă din vedere că la Varna între 1201 și circa 1320 nu a existat nici o mitropolie bizantină și că reînființarea acesteia, la începutul celei de-a treia decade a veacului al XIV-lea a fost posibilă numai după ce orașul a ieșit din granițele statului bulgar.

Străduindu-se cu tot dinadinsul ca să ne convingă de „adevărul” stăpînirii bulgărești asupra Dobrogei, în sec. XIV — și cu asta am învederat. credem, interesul Elisavetei Todorova pentru Vicina. Chilia și Licostoma — cercetătoarea de la Sofia apelează plnă și la notațiile de pe marginea hărții fraților Pizzigani cum că „Imperiul lui Usbech începe din provincia Bulgaria și orașul Vicina”⁴⁹. Dacă E. Todorova admitea că Vicina se afla, acolo unde s-a aflat, adică la Păcniul lui Soare, în imediata apropiere a frontierei răsăritene a Bulgariei medievale, ar fi înțeles, poate, de ce autorul notațiilor de pe harta citată se exprima în felul în care s-a exprimat. Dar această chestiune noi am dezbătut-o pe larg într-o altă lucrare și de aceea o lăsăm acum de o parte.

Dincolo de obiecțiile formulate de noi și de cele cîteva erori din informația istorică⁵⁰ trebuie să recunoaștem că datele și considerațiile Elisavetei Todorova asupra importanței economice a Vicinei sînt binelnțele pline de conținut. Același lucru se poate spune și despre datele privitoare la Kilia și Licostoma.

Petre Diaconu

⁴⁵ *Bûlgarski srednovkovni gradove*, p. 220.

⁴⁶ E. Todorova, *More about Vicina and the West Black Sea Coast*, „Etudes balcaniques”, XIV, 2, 1978, p. 124—138.

⁴⁷ *Bûlgarski srednovkovni gradove*, p. 226.

⁴⁸ Vezi, în aceasta privință și Al. Kuzev, „Zur Lokalisierung des Stadt Vicina, în „Etudes balkaniques”, XIII, 3, 1977, p. 123, unde scrie : „... dass südlich von Vicina, d.h. der Donau, Bulgarien begann”.

⁴⁹ E. Todorova în *Bûlgarski srednovkovni gradove*, p. 227, comite în privința aceasta două erori : 1. Dă o traducere greșită, oarecum, a textului ; 2. Socote că acest text se înțînțește „în toate aceste hărți” pe care le enumeră la p. 226—227.

⁵⁰ E. Todorova, *op. cit.*, p. 226 scrie că „din mărturiile lui Abulfeda și Ibn Batutah reiese că Vicina prin 1332 a fost un oraș bizantin”. Această frază conține dintr-odată mai multe erori. Abulfeda își scrie opera în 1331 și nu în 1332. În cartea sa nu se pomenește de orașul Vicina. Acolo e vorba de orașul Isaccea „pays de Vlaques en dependence de Constantinople”. Ibn Batutah vorbește de un oraș Fenicah, pe care unii specialiști îl identifică cu Vicina.

SIMPOZIONUL CONSACRAT CELEI DE-A 90-A ANIVERSĂRI A FĂURIRII PARTIDULUI POLITIC REVOLUȚIONAR AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA

În ziua de 4 aprilie 1983 s-a desfășurat în Institutul de istorie „N. Iorga”, un simpozion științific cu participarea cercetătorilor și cadrelor didactice din institut, Facultatea de istorie-filozofie a Universității din București și Centrul de istorie și teorie militară, consacrat împlinirii a nouă decenii de crearea partidului politic revoluționar al clasei muncitoare din România.

În cuvîntul de deschidere prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, s-a referit asupra semnificației istorice a apariției în viața social-politică a partidului clasei muncitoare, propunînd participanților la simpozion reconstituirea pe baza plusului de informație a condițiilor de făurire a partidului, a locului și rolului acestuia în societatea românească.

În comunicarea intitulată *Pregătirea și făurirea partidului politic al clasei muncitoare din România (martie – aprilie 1893)*, dr. Mircea Iosa, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga” s-a ocupat de modul cum s-a plămădit și constituit, ca o clasă de sine stătătoare, proletariatul român, de proveniența acestuia, în imensa lui majoritate din rîndurile țărănimii, de etapele parcurse pînă la organizarea lui în partid politic, analizînd pe larg rolul propagandei socialiste în cristalizarea ideilor politice socialiste și în pregătirea făuririi partidului. Marcînd istoricul eveniment, vorbitorul a relevat însemnătatea partidului politic al clasei muncitoare în transformarea revoluționară a societății românești și în ridicarea ei pe noi trepte de progres și civilizație.

Dr. Alexandru Porțeanu, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, în comunicarea *Insemnătatea mișcării muncitorești, socialiste, a partidului politic al clasei muncitoare în viața social-politică a poporului român (sfîrșitul sec. XIX – începutul sec. XX)*, a insistat asupra încadrării organice a istoriei partidului politic al clasei muncitoare în ansamblul istoriei patriei, relevînd rolul de seamă al noului partid în istoria modernă a partidelor politice din România, a luptelor revoluționare ale proletariatului în ansamblul istoriei politice și instituționale a României moderne, precum și misiunea sa istorică de a anticipa încă în condiții timpurii viitorul socialist al patriei. Comunicarea a stăruit asupra caracterului creator, original al ideologiei partidului și al ideii că istoria lui încorporează și contribuie la luptelor muncitorești, a formelor de organizare ale proletariatului din provinciile care s-au unit cu țara în 1918, echivalente celor din vechea Românie; mișcarea muncitorească și partidul ei reprezintă astfel un factor de continuitate și unitate în istoria unitară a poporului român așa cum o demonstrează cu pregnanță momentul istoric din 1918.

Col. dr. Vasile Alexandrescu de la Centrul de istorie și teorie militară în comunicarea *Problemele militare în programele și practica revoluționară a primului partid politic al clasei muncitoare din România*, a prezentat poziția clasei muncitoare, care era identică cu interesele poporului, în problematica militară a epocii, subliniind atitudinea proletariatului față de războiul de jaf și cucerire în raport cu războiul de eliberare și independență și congruența deplină dintre patriotism și socialism; în concepția primului partid al clasei muncitoare existența armatei era determinată de existența relațiilor capitaliste, revendicîndu-se în permanență renunțarea la utilizarea armatei ca instrument represiv și superioritatea concepției poporului înarmat față de ostirea permanentă (programul din 1910); Socialiștii români nu doreau slăbirea potențialului de apărare al țării – așa cum erau acuzați pe nedrept – ci întărirea ei prin crearea forței poporului înarmat și modernizarea armatei prin dotarea cu armament perfecționat și creșterea gradului de cultură al ostașilor.

Col. Stanislav Emanoil de la Centrul de istorie și teorie militară în comunicarea *Apărarea patriei în concepția P.C.R.* a urmărit evoluția doctrinei de apărare în gîndirea comuniștilor

români lupta pentru atragerea soldaților și democratizarea armatei și apariția ideii luptei întregului popor; Aurul a reliefat că în anii construirii societății socialiste s-au produs transformări importante în concepția P.C.R. privind apărarea patriei, deși în primii ani ai acestei perioade au existat și unele influențe dogmatice, nefondate științific referitoare la inexistența unei concepții militare românești și dreptul la strategie numai pentru concepția statelor mari. După 1965 în climatul de efervescență creatoare s-a elaborat o nouă doctrină militară, națională, defensivă, realist ancorată în posibilitățile țării noastre, în care accentul este pus pe participarea întregului popor la apărare, pe unitatea dintre armată și popor. În încheiere a fost subliniată această unitate de monolit a cărei garanție supremă o constituie conducerea exercitată de P.C.R., îndrumarea realistă, înțeleaptă a secretarului general al partidului, președintele Republicii, comandantul suprem al Forțelor Armate române, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Prof. univ. dr. Gh. Ioniță de la Facultatea de istorie-filosofie, Universitatea din București în comunicarea: *Rolul și locul partidului nostru în societatea românească la cea de a 90-a aniversare a Congresului din martie-aprilie 1893*, a prezentat identitatea și unitatea dintre partid și popor, etapele și aspectele calitativ definitorii ale evoluției partidului unic al clasei muncitoare în cei 90 de ani de activitate. Autorul a subliniat importanța excepțională a anilor de după al IX-lea Congres al P.C.R., partidul devenind centrul vital al întregii vieți social-politice și economice din România, contribuția fundamentală a secretarului general al partidului tovarășul Nicolae Ceaușescu în politica internă și externă, la înnoirea și dinamizarea permanentă a practicii și glândirii revoluționare din patria noastră.

În încheierea lucrărilor, prof. dr. Ștefan Ștefănescu a relevat importanța omagială a manifestării, nivelul științific, sobrietatea, precizia și încărcătura de informație a comunicărilor prezentate.

Dan Pi naru

FAZA REPUBLICANĂ A CELEI DE-A VII-A OLIMPIADE NAȚIONALE DE ISTORIE

După ce la Suceava, Alba Iulia, Focșani, Deva, Tirgu Mureș, și Zalău au fost organizate anterioarele ediții ale Olimpiadei naționale de istorie, anul acesta, în perioada 18-23 aprilie, s-a desfășurat, la Tirgoviște, faza finală a Olimpiadei, organizată de Ministerul Educației și Învățământului și Inspectoratul școlar al județului Dimbovița, C.C. al U.T.C., Consiliul Național al Organizației Pionierilor (C.N.O.P.) și Societatea de științe istorice din R. S. România. Au participat câștigătorii tuturor concursurilor județene și al municipiului București, elevi excepțional pregătiți în domeniul istoriei.

Timpe de o săptămână, județul Dimbovița a devenit astfel gazda extrem de primitoare a acestor mesageri din toate părțile țării pentru a se întrece într-o competiție a celor mai tineri cititori și excelenți cunoscători de istorie.

Comisia Centrală de organizare a fazei pe țară a Olimpiadei a fost alcătuită din:

Președinte: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, Universitatea din București; vicepreședinte: prof. dr. Trifan Cărăușu, inspector principal de specialitate, în M.E.I.; secretar: prof. dr. Gh. T. Ionescu, inspector școlar, jud. Dimbovița; membri: prof. univ. dr. Gh. Platon, Universitatea „Al. I. Cuza” — Iași; prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, Universitatea „Babeș-Bolyai” — Cluj-Napoca; lector univ. Ion Șendrulescu, secretar al Societății de științe istorice din R. S. România; asist. univ. Vasile Păsăilă, reprezentantul C.C. al U.T.C.; prof. Mihai Dabici, reprezentantul C.N.O.P., prof. Teodora Iliescu, Liceul de matematică-fizică „Nicolae Bălcescu” — București; prof. Dumitru Birjăc, inspector școlar, jud. Sălaj; prof. Mărgărit Niculescu, Liceul pedagogic din Cimpulung Muscel, jud. Argeș; prof. Mihai Vitcu, Liceul agroindustrial Fălticeni, jud. Suceava; prof. Dumitru Ciută, Liceul Național, Iași; prof. Radu Ștefan, inspector școlar, jud. Vrancea; prof. Maria Sîndulescu, Școala nr. 3 Moreni, jud. Dimbovița, prof. Gh. Catană, Liceul „Ienăchiță Văcărescu”, Tirgoviște, jud. Dimbovița, prof. Cecilia Dobîndă, director al Liceului industrial nr. 4 Tirgoviște, jud. Dimbovița; prof. Ion Gava, inspector școlar, jud. Vilcea, prof. Laurențiu Răhăianu, Liceul de filologie-istorie „Octavian Goga” Sibiu; prof. Ion Palașcă, inspector școlar, jud. Mehedinți.

Pe plan județean a activat de asemenea un comandament de organizare a Olimpiadei condus de Chiru Gica, secretar al Comitetului județean Dimbovița al P.C.R.

Încă în prima zi a sosirii în localitate, participanții la Olimpiadă au fost invitați la un tur al Tirgoviștei. La Mănăstirea „Sf. Nicolae” din localitate, prof. Pompiliu Teodor, a făcut în fața ele-

vilor o emoționantă evocare a personalității lui Mihai Viteazul. În cursul după amiezii zilei de 18 aprilie au avut loc întâlniri ale elevilor, pe clasa, cu autori ai manualelor de istorie și cu membri ai Comisiei Centrale de organizare a Olimpiadei; întâlniri în cadrul cărora au fost depistate o serie de probleme fundamentale ale istoriei României.

Festivitatea de deschidere a Olimpiadei naționale de istorie a avut loc, în dimineața zilei de 19 aprilie, în monumentală Casa de cultură a sindicatelor din Tirgoviște.

După cuvîntul de deschidere rostit de tovarășa Chiru Gica, membru al C.C. al P.C.R., secretar al Comitetului județean Dimbovița al P.C.R., în cadrul festivității a luat cuvîntul tovarășul Florea Ristache, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Dimbovița al P.C.R., președintele Comitetului Executiv al Consiliului Popular județean Dimbovița, care, după ce a adresat un călduros bun venit olimpicilor, a înfățișat pe larg trecutul, prezentul și perspectivele dezvoltării pe meleagurile dimbovițene.

În continuare a luat cuvîntul prof. univ. dr. Gh. P. Apostol director adjunct în Ministerul Educației și Învățămîntului care s-a referit pe larg la rolul și locul Olimpiadelor de istorie în activitatea generată de instruire și educare pe care o desfășurăm în rîndurile elevilor. Un accent deosebit a fost pus în continuare, pe rolul științelor sociale, în general și al istoriei, în special, în întărirea sentimentelor revoluționare, patriotice ale tineretului în perioada actuală, în conformitate cu spiritul documentelor Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982 și ale Conferinței Naționale a partidului din 16—18 decembrie 1982, cu chemările ce ne sînt sistematic adresate de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, Președintele României Socialiste.

Luînd cuvîntul, prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță — președintele Comisiei Centrale de organizare a Olimpiadei s-a referit pe larg la experiența obținută pînă în prezent la anterioarele ediții ale Olimpiadelor naționale de istorie și la semnificațiile majore ale actualei ediții care s-a desfășurat în contextul sărbătoririi a 90 de ani de la formarea partidului politic revoluționar al clasei muncitoare din România. În mod deosebit vorbitorul s-a referit apoi la locul partidului nostru în actuala etapă a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism.

Din partea elevilor dimbovițeni, gazde ale Olimpiadei naționale de istorie, a luat cuvîntul Alecu Livia de la Liceul „Ienăchiță Văcărescu” din Tirgoviște care a salutat — în cuvinte emoționante — pe cei prezenți la festivitate și la Olimpiadă.

Un emoționant salut au adresat apoi celor prezenți pionierii dimbovițeni.

A urmat un foarte frumos program artistic prezentat de formațiile școlare din județ laureate în cadrul Festivalului Național „Cîntarea României”.

În dimineața zilei de 20 aprilie s-a desfășurat concursul Comisia centrală de organizare stabilind următoarele subiecte pentru lucrarea scrisă :

Clasa a VIII-a : Dacia și marile civilizații ale antichității ; legăturile cu grecii, scifii, persii, celții ; Clasa a IX-a : Unitate și independență în istoria modernă a României (1821—1878) ; Clasa a X-a : Partidul Comunist Român — exponentul intereselor vitale ale poporului în perioada 1921—1939 ; Clasa a XI-a : Traco-daco-geții și cultura lor materială și spirituală (pînă la cucerirea romană) ; Clasa a XII-a : Transformări democratice și revoluționare în România în perioada 23 august 1944—30 Decembrie 1947.

Zilele de 21 și 22 aprilie au fost consacrate de organizatori vizitării cu toți participanții la Olimpiadă a unor locuri istorice și obiective economice și social-culturale dimbovițene situate pe următoarele trasee : Tirgoviște—taberele de pe Valea Ialomiței—Pucioasa-Tirgoviște-Găești-Potlogi (Palatul brincovenesc) — Nucet-Tirgoviște. Ocazii minunate pentru ca fiecare participant să-și reprezinte cuprinzător istoria mai veche și mai nouă a acestor meleaguri, să cunoască frumusețile naturale și hărnicia oamenilor din județul Dimbovița.

În mod deosebit dorim să subliniem inițiativa editării — în timpul Olimpiadei de istorie de la Tirgoviște — de către gazde a ziarului „Chindia '83” în care au fost publicate exclusiv materiale consacrate acestui eveniment, inclusiv lista premianților.

În dimineața zilei de 23 aprilie a avut loc festivitatea de închidere a Olimpiadei Naționale de istorie de la Tirgoviște în cadrul căreia au fost premiați cei mai merituoși elevi participanți. Festivitatea a fost deschisă de Victor Ivașcu, Inspectorul general al județului Dimbovița. A luat apoi cuvîntul prof. Marin Iliescu, director în M.E.I., care a prezentat concluziile ministerului asupra desfășurării Olimpiadei de istorie.

Concluziile Comisiei Centrale de organizare au fost prezentate de prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță care a subliniat în mod deosebit valoarea participării majorității covârșitoare a olimpicilor la această nouă ediție, valoare ce constă în faptul că 176 din 416 participanți (adică 42,30 %) au fost premiați.

În continuare au fost premiați următorii elevi :

CLASA A VIII-a

PREMIUL I al M.E.I. (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL I** al S.S.I., Maraloi Gabriela, Constanța; **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL I** al S.S.I., Cuțarov Violeta, Școala generală nr. 201, București; **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL C.N.O.P.**, Berteza Carmen, Școala generală nr. 116, București; **PREMIUL II** al C.N.O.P., Angheloiu Anca, Școala generală nr. 10 Pitești, jud. Argeș; **PREMIUL SPECIAL** al Consiliului Județean al pionierilor Dimbovița, Fernea Simona, Școala generală nr. 2 Satu Mare (jud. Satu Mare); **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar Județean Timiș, Szabo Magda, Școala generală nr. 6 Găești, jud. Dimbovița; **PREMIUL SPECIAL** acordat de Licenț de filologie istorie „Zoia Kosmodemianskaia”, București, Constantin Cristina, Școala generală nr. 38 Constanța; **PREMIUL III** al C.N.O.P., **PREMIUL SPECIAL** al Facultății de istorie-filosofie din București, Motrescu Mihai, Liceul Național Iași; **PREMIUL SPECIAL** al Consiliului municipal Tirgovîște al organizației pionierilor, Dumitrache Gabriela, Școala generală nr. 10 Pitești.

MENTIUNI: Grapă Denisa – Vrancea; Constantinescu Violeta – București; Jecan Bianca – București; Tudorică Florin – București; Vrabie Cătălin – Vrancea; Pilșu Nicoleta – Timiș; Ecobici Gabriela – Timiș; Szabo Gabriel – București; Peri Daniela – Timiș; Temișan Bianca – Dolj; Grigoraș Iuliana – Galați; Olaru Viorica – Galați; Manta Sorin – Galați; Naca Constantin – Prahova; Ghiță Marius – Maramureș; Craioveanu Camelia – Mehedinți; Gălbenuș Diana – Dimbovița; Vereș Elena – Sălaj; Nistor Mihaela – Sibiu; Ivancu Marius – Gorj; Berinda Codruța – Cluj; Nicolae Florinel – Brăila; Kovrig Leontina – Bistrița.

CLASA A IX-a

Premiul I. Premiul M.E.I. (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului Județean Dimbovița al U.T.C., Andrei Jean, Liceul de matematică-fizică Caransebeș, județul Caraș-Severin; **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar Județean Dimbovița, Giuga Mihaela, Liceul „Mihai Eminescu” Botoșani, județul Botoșani – **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL SPECIAL** „Porolissum” – Sălaj, Popescu Romeo, Liceul „Nicolae Bălcescu” Craiova, județul Dolj, **PREMIUL II. PREMIUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., **PREMIUL SPECIAL** acordat de filiala S.S.I. Rm. Vilcea, Axinte Adrian Gheorghe, Liceul de filologie-istorie”, Zoia Kosmodemianskaia” București – **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., **PREMIUL SPECIAL** acordat de Inspectoratul școlar Județean Ialomița, Buruiană Lina, Liceul „Mihai Eminescu”, Iași, județul Iași – **PREMIUL III, PREMIUL SPECIAL** al C.C. al U.T.C. Anghel Lenuța, Liceul sanitar Iași, județul Iași – **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului Județean Dimbovița al U.T.C., Rotaru Sorin, Liceul „Cuza Vodă” Huși, județul Vaslui – **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului Județean Dimbovița al U.T.C., Dobre Marinela, Liceul industrial Fetești, județul Ialomița **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului Județean Dimbovița al U.T.C., Negoită Ruxandra, Liceul de filologie istorie „Zoia Kosmodemianskaia” București – **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice al C.C. al P.C.R., **PREMIUL SPECIAL** al Liceului „Ienăchiță Văcărescu” Tirgovîște, **PREMIUL SPECIAL** al Casei științei și tehnicii pentru tineret Tirgovîște, Remes Alin, Liceul de matematică-fizică Zalău, județul Zalău – **PREMIUL SPECIAL** acordat de Editura politică, Tudosachi Elisabeta, Liceul „Mihai Eminescu” Buzău, județul Buzău – **PREMIUL SPECIAL** al revistei „Magazin Istorie”, Marcău Ghizela, Liceul de filologie-istorie din Oradea, județul Bihor – **UN ABONAMENT** al revistei „Magazin Istorie”, Gonțan Gabriela, Liceul de filologie-istorie din Craiova județul Dolj – **MENTIUNI:** Ilie Gheorghe, Liceul industrial nr. 2 Baș, județul Olt, **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar al județului Dimbovița – Tănăsescu Mihaela, Liceul economic Tirgovîște, județul Dimbovița, **PREMIUL SPECIAL** al catedrelor de istorie a României de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; Pintescu Florin – Maramureș; Petrosel Nicolae – Buzău; Lung Ecaterina – București; Goga Mircea – Alba; Sufletu Adriana – Hunedoara; Bleoancă Dumitru – Mehedinți; Barbu Miruna – București; Melnic Sorin – Ialomița; Chiriță Ileana – București; Băducea Gabriela – Prahova; Cristea Cristian – Cluj; Mangu Sorin – Hunedoara; Erăuță Ioana – Neamț; Coloieru Ionel – Harghita; Titu Radu – Iași; Suciuc Horațiu – Mureș; Stoian Elena – Olt; Stoica Lucian – Vureș; Găurean Adina – Bistrița; Macarie Liana – Alba; Luca Carmen – Arad; Roman Irina – Bacău; Buzuleac Costică – Suceava; Costescu Carla – Caraș Severin; Sorostineanu Valeriu – Sibiu.

CLASA A X-a

PREMIUL I – PREMIUL M.E.T. (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL I** al S.S.I., **PREMIUL SPECIAL „Porolisum”** Sălaș, **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar Județean Caraș Severin și Cerenului de istorie „Tibiscum” pentru cel mai bun participant la Olimpiadă din Județul Dimbovița, Popescu Ion, Liceul „Ienăchiță Văcărescu” Tîrgoviște, județul Dimbovița – **PREMIUL II**, **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL II** al S.S.I., Proca Mihaela, Liceul pedagogic din Cîmpulung Muscel, județul Argeș – **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară) **PREMIUL II** al S.S.I., Chiroiu Germina, Liceul de filologie istorie „Zola Kosmodemianskaia”, București – **PREMIUL II** al S.S.I., Stoleru Gheorghe, Liceul agroindustrial Fălcieni, județul Suceava, **PREMIUL III**, **PREMIUL III** al S.S.I., Năstase Iuliana, Liceul „Ienăchiță Văcărescu”, Tîrgoviște, județul Dimbovița – **PREMIUL SPECIAL** al C.C. al U.T.C., Poganu Remus, Liceul industrial nr. 3 Drobeta Tr. Severin, județul Mehedinți – **PREMIUL SPECIAL** al S.S.I., Midan Anca Liceul „Mihai Viteazul”, Ploiești; județul Prahova – **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului municipal Tîrgoviște al U.T.C., Mureșan Maricța, Școala generală nr. 2 Ocna Mureș, Județul Alba – **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., **PREMIUL SPECIAL** al S.S.I., filiala Iași, Rusu Constantin, Liceul „Al. I. Cuza” Focșani, județul Vrancea, – **PREMIUL SPECIAL** al S.S.I., filiala Iași, mențiune acordată de filiala S.S.I. Vrancea, Ștefan Dolna, Liceul „Nicolae Bălcescu” Craiova, județul Dolj – **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Băncilă Violeta, Liceul pedagogic din Brașov – **PREMIUL SPECIAL** al Cercului științific „Nicolae Bălcescu” al Facultății de istorie filosofie din Cluj Napoca, Coșovanu Cornel, Liceul industrial „Spiru Haret” București – **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, Moarcoșe Ioana, Liceul economic din Rm. Vilcea, județul Vilcea – **MENȚIUNI**: **PREMIUL SPECIAL** al facultății de istorie filosofie a Universității „Al. I. Cuza” Iași, Neagu Mihaela, Liceul agroindustrial Slobozia, județul Ialomița; Beciu Camelia – București; Radu Cristian – București; Mițu Luminița – Călărași; Spirea Mariana – Argeș; State Radu – Sălaj; Rădulescu Marius – Dimbovița; Murea Carmen – Buzău; Papici Lucian – Alba; Iușca Remus – Arad; Mareș Mariana – Brașov; Damian Marioara – Caraș Severin; Ciocoiu Cristina – Bacău; Chițu Liliana – Brașov; Brad Elena – Vaslui; Fetcu Petruța – București; Stoica George – Brăila; Velea Ana – Teleorman; Szabo Viorica – Sălaj; Niță Danielescu Daniel – Neamț; Pricop Laurențiu – Neamț; Dragomir Daniela – Timiș; Momaiț Benone – Vaslui; Roșu Ani Marie – Neamț; Băluțoiu Lidia – Dolj; Bocancea Cristian – Iași; Iovan Simona – Gorj; Coman Maria – Giurgiu; Pop Nadina – Cluj; Olteanu Lăcrămioara – Galați; Mihuț Oana – Cluj; Sandru Elena – Constanța; Dinu Ștefania – Giurgiu; Vladovici Andina – Constanța; Lupu Mihaela – Ialomița; Stănescu George – Constanța; Lazăr Daniel – Iași; Tonica Ion – Satu Mare; Radu Niculina – Vrancea; Ciucur Petru – Arad; Irim Carla – Suceava.

CLASA A XI-a

PREMIUL I, **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL I** al S.S.I., Meiroșu Mihai, Liceul Industrial „Nicolae Iorğa” – Vălenii de Munte – Jud. Prahova – **PREMIUL II**, **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL II** al S.S.I., Cocirlea Rodica, Liceul Pedagogic Cîmpulung – Jud. Argeș – **PREMIUL III** al S.S.I., Motoșcă Florentina, Liceul Industrial nr. 5 Tulcea – jud. Tulcea – **MENȚIUNI**, **PREMIUL SPECIAL** al catedrei de istorie a Universității „Babeș Bolyai” din Cluj Napoca, Niculescu Mihaela Liceul Industrial nr. 6, Tg. Jiu – Jud. Gorj – **PREMIUL SPECIAL** al Comisiei Județene Dimbovița a Sindicatului Învățământ, Olaru Vastiana, Liceul „Traian” – Drobeta Tr. Severin, jud. Mehedinți. **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), Epure Jenica Liceul de filologie-istorie Cîmpulung-Muscel – jud. Argeș. **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), Gorea Viorel, Liceul „Al. Papiu Ilarian”, Tg. Mureș, jud. Mureș. **PREMIUL SPECIAL** al filialei S.S.I. Tîrgoviște, Tîfrea Vicenția, Liceul industrial nr. 1 Sighișoara, Jud. Mureș. **PREMIUL SPECIAL** al S.S.I. Tîrgoviște, Hedeș Ioan, Liceul „Ady-Șincai” Cluj-Napoca. **PREMIUL SPECIAL** al Liceului „Ienăchiță Văcărescu” Tîrgoviște, Dima Octavia, Liceul de filologie istorie Craiova. **PREMIUL SPECIAL** al Liceului economie din Tîrgoviște, Ciucur Cornelia, Liceul Pedagogic din Sibiu – Jud. Sibiu; Vasile Silvia – Prahova; Boc Emil – Cluj; Manea Nadia – Dimbovița; Prisneală Ioana – Giurgiu; Tuchilus Mariana – Vrancea; Nistor Carmen – București; Neagu Doru – Galați; Dulfu Nicoleta – Satu Mare; Biriș Sorin – Caraș-Severin; Florea Gelu – Cluj; Zamfir Nicușoara – Ialomița; Tiplea Ion – Maramureș; Mihaly Rea – Covasna; Maghuy Maria – Sălaj;

CLASA A XII-a

PREMIUL I. PREMIUL M.E.I. (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL I** al S.S.I., Voiculescu, Camelia-Ileana, Liceul de filologie-istorie Oradea, jud. Bihor — **PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, **PREMIUL SPECIAL** al Casei personalei didactice din Tirgoviște, Mitroi Elena, Liceul de filologie-istorie Craiova jud. Dolj — **PREMIUL II. PREMIUL M.E.I.** (un loc într-o tabără de vară), **PREMIUL II** al S.S.I. Negru Gabriela, Liceul de filologie-istorie nr. 1 București — **PREMIUL III. PREMIUL III** al S.S.I., Palincaș Nona, Liceul industrial nr. 9, Baia Mare, jud. Maramureș — **PREMIUL SPECIAL AL C.C. al U.T.C.**, Gâslariu Doina, Liceul pedagogic Botoșani jud. Botoșani; **PREMIUL SPECIAL AL C.C. al U.T.C.**, Alecu Livia, Liceul „Ienăchiță Văcărescu” Tirgoviște, jud. Dimbovița; **PREMIUL SPECIAL** al catedrei de Istoria României de la Universitatea din București, Adam Mihaela, Liceul „M. Eminescu” Iași — **PREMIUL SPECIAL** al Liceului Pedagogic din Cîmpulung Muscel, Badea Ioana, Liceul de filologie-istorie Craiova, jud. Dolj — **PREMIUL SPECIAL** al Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” — Iași, Țibulcă Adela, Liceul „Spiru Haret” Tulcea — jud. Tulcea — **MENȚIUNI:** **PREMIUL SPECIAL** al Casei Personalei Didactice din Tirgoviște, Ghîrea M., Liceul de filologie-istorie nr. 1, București; Vomir Marilena — Cluj; Popa Anisoara — Ialomița; Groza Tudorina — Iași; Porumb Marilena — Sălaj; Capotă Carmen — Vaslui; Ivan Claudia — Prahova; Neamțu Eugenia — Harghita; Dumitru Marilena — Dimbovița; Irimia Mihaela — Suceava; Popa Elena — Dolj; Bologa Marcel — Sălaj; Vladu Maria — Sibiu; Corduncanu Elena — Neamț; Cazan Daniela — Vrancea:

Într-o atmosferă de deplin entuziasm al participanților la Olimpiadă a fost apoi adoptat textul unei telegrame adresate conducerii partidului și statului nostru, tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, Președintele României Socialiste. În telegramă se subliniază „Întrușiți la Tirgoviște în zilele de 18—23 aprilie 1983, în faza republicană a Olimpiadei școlare de Istoria României, elevii și profesorii participanți — reprezentând toate județele țării și municipiul București — își exprimă marea lor bucurie de a vă putea adresa un respectuos omagiu și de a se angaja să militeze cu toate forțele pentru înfăptuirea neabătută a mărețului program de muncă și de luptă pe care l-ați înfățișat și-l înfățișați, sistematic tinerii generații.

Omagiul înalt pe care vi-l adresăm este strîns legat cu respectul nostru profund față de partidul revoluționar căruia li sînteți remarcabil conducători, partid care-și aniversează 90 de ani de la constituirea sa în 1893.

Participanții la Olimpiada națională de istorie au avut fericita posibilitate de a cunoaște pe aceste străvechi meleaguri dimbovițene, puternic încărcate de istorie, alături de impresionanțele monumente ale trecutului, strălucirea istoriei zilelor noastre, vibrația muncii și vieții oamenilor de azi, participanți activi la măreața operă de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Condițiile minunate care ne-au fost asigurate pentru a ne putea dovedi temeinic a cunoștințelor în domeniul istoriei unite și unitare a României constituie încă a dovadă a atenției cu care conducerea partidului și statului nostru, Dumneavoastră personal, mult iubite și stimate tovarășe secretar general Nicolae Ceaușescu, vă preocupați de creșterea tinerii generații de constructori ai orînduirii socialiste multilateral dezvoltate și comuniste pe pămîntul României.

Rezultatele foarte bune, cu care s-a încheiat faza pe țară a Olimpiadei de istorie, se constituie într-un înalt omagiu adus de noi trecutului istoric și prezentului revoluționar al poporului nostru. Ne angajăm să ducem cu noi în județele și în școlile în care ne formăm, suflul înnoitor al evocării continue a marilor tradiții ale luptei pentru progres social, independentă și un viitor luminos, tradiții care au fost remarcabil evocate de noi, aici, la Tirgoviște, în întreaga activitate pe care am desfășurat-o.

Noi, elevii și profesorii participanți la Olimpiada națională de istorie de la Tirgoviște, sîntem pe deplin conștienți de îndatoririle cuprinse în indemnurile pe care Dumneavoastră, în repetate rânduri, le-ați adresat școlii și tineretului de a cinsti trecutul de luptă și jertfe uriașe al tuturor aceluia care au apărât ființa națională a poporului, au ținut sus steagul luptei pentru libertate și neînfrîngere, pentru dreptate națională și socială.

Vom face totul pentru a ne pregăti temeinic și în viitor astfel încît noi înșine să devenim, capabili să sădăm în conștiința oamenilor sentimentul răspunderii față de moștenirea înaintașilor, hotărîrea neștrămutată de a duce mai departe, în noile condiții istorice, făclia progresului și civilizației pe pămîntul României.

Exprimîndu-ne încă odată marea satisfacție de a ne fi numărât printre participanții la faza finală a Olimpiadei naționale de istorie de la Tirgoviște și mulțumindu-vă cu recunoștință pentru condițiile de învățatură și de viață pe care ni le creați cu dragoste părintească, vă rugăm să primiți din partea noastră cele mai respectuoase și mai profunde urări de sănătate, putere de

muncă și deplin succes în conducerea destinelor României Socialiste, pe calea larg deschisă spre făurirea societății multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism”.

Astfel s-a încheiat — în primăvara însoțită a acestui an — Olimpiada Națională de istorie de la Tirgoviste, această strălucitoare sărbătoare a istoriei și a tinerilor istorici, organizată pe melcagurile dimbovițene. Cei care au participat la ea, elevi și profesori, cu satisfacția misiunii îndeplinite, au pornit spre județele lor, spre școlile lor, cu hotărârea de a-și multiplica eforturile pentru asigurarea unei și mai temeinice pregătiri, capabilă să ducă la cote și mai înalte valoarea prezentării cleverilor la noua ediție a Olimpiadei Naționale de istorie ce se va desfășura, în anul 1984 într-un alt județ al țării, care urmează a fi stabilit de factorii organizatori.

Gheorghe I. Ioniță

ȘEDINȚĂ DE COMUNICĂRI LA INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA” CU TEMA „DESCĂLECATUL MOLDOVEI”

În ziua de 28 aprilie 1983, în cadrul ședințelor de comunicări științifice ale Institutului de Istorie „N. Iorga”, Ștefan S. Gorovei de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași a prezentat comunicarea „Descălecatul” Moldovei. Pe baza unei analize minuțioase a surselor documentare și narative, autorul a înregistrat toate înțelesurile pe care termenul de „descălecat” le-a avut în vedere limba românească, subliniind polisemantismul amintitului termen și sensul utilizării sale în relatarea procesului de constituire a statului feudal al Moldovei. În cursul discuțiilor, la care au participat Nicolae Stoicescu, Sergiu Iosipescu, Șerban Papacostea, Vladimir Ilescu, Constantin Rezachevici și Ștefan Andreescu, a fost relevată valoarea contribuției aduse de această comunicare atât la o mai aprofundată cunoaștere a lexicului medieval românesc, îndeosebi a semanticii sale, cât și a chipului în care formarea statului feudal moldovean a fost percepută de oamenii evului mediu românesc. În încheierea dezbaterii lor, prof.-univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului „N. Iorga”, a tras concluziile, punând în lumină însemnătatea temei abordate în comunicare, rigoarea analizei surselor și valoarea încheierilor, desprinse de autor; vorbitorul a stăruit de asemenea asupra necesității continuării și largirii sferci de investigație a terminologiei medievale românești.

ADAOSURI ȘI ÎNDREPTĂRI LA VOLUMUL AL IV-LEA DIN SERIA *FONTES HISTORIAE DACO-ROMANAE*

Continuare a celor trei volume publicate în anii 1964, 1970 și 1975, al IV-lea volum din seria *Fontes Historiae Daco-Romanae* a apărut de curând la Editura Academiei. El încheie, în linii generale, efortul de publicare a izvoarelor bizantine privitoare la istoria românilor, conținând texte narative și acte de cancelarie din perioada cuprinsă între veacurile al IV-lea și al XV-lea inclusiv. Ponderea mare a actelor de cancelarie constituie o notă specifică a acestui volum prin raportare la cele anterioare, fapt care ar fi îndreptățit pe deplin gruparea textelor în două categorii: *Scriptores* și *Diplomata et acta*.

Cît despre valoarea informațiilor transmise de către aceste texte — dintre care unele s-au aflat pînă în prezent foarte puțin sau chiar deloc în circuitul nostru istoriografic — nu este cazul să stăruim noi aici și nici nu ne-am propus acest lucru. Recenzentii volumului îl vor putea face mai bine și, desigur, cu mai multă detașare și obiectivitate decît poate avea un autor al cărții. Considerăm tle altfel că dovada cea mai bună a valorii acestor informații o va reprezenta folosirea lor de către istoriografie în mod curent, dar în același timp cu justă măsură și cu spiritul științific absolut necesar.

Din dorința de a servi cît mai bine această cauză, rindurile de față atrag atenția asupra unor inadvertențe strecurate fie în text, fie în note (la paginile 115, 231 și 327), în partea redactată de subsemnatul, care-și asumă întreaga răspundere pentru comiterea lor, urmărind totodată a le corecta cît mai curînd cu putință.

1. La pagina 115, documentul nr. 4 din „Acta varia” reprezintă un fragment din chrysobulul acordat de Andronic al II-lea mănăstirii Lykousada în anul 1289. După toponimele Vlahocatuna și Gorianc, menționate spre sfîrșitul fragmentului reprodus de noi, inventarul bunurilor confirmate mănăstirii continuă astfel (redăm aici numai traducerea românească a textului grec publicat de Miklosich și Müller, „Acta et diplomata Graeca medii aevi”, vol. V, Viena, 1887, p. 255): „iar la lacul Ezeros două bărci pescărești cu doi pescari; metohul eînstît cu numele Sfîntului mare mucenic Dimitrie /și/ situat în thema Vouaina, împreună cu:

parecii, cu viile și cu locurile de morărit de acolo; precum și satul Magoula de la locul lui Halmyros, de asemenea numiții Simisarați împreună cu pământul levahaților și taronaților de acolo". Alături de toponimul Vlahocatuna, referirea la „pământul taronaților” este deosebit de importantă, mai cu seamă dacă o punem în legătură cu Taronas, personaj istoric pentru care cititorului român îi stau la îndemână informații suplimentare și bibliografie în „Fontes Historiae Daco-Romanae”, vol. III, p. 443, și vol. IV, p. 83 și 87.

2. La pagina 231, nota 60 trebuie completată cu citarea lucrării lui Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei, București, 1970, p. 252 și urm. Între altele, din această carte ne însușim întru totul identificarea toponimului Artountin (din textul actului patriarhal acordat în august 1391 ctitoriei maramureșene a fraților Dragoș și Balita), cu Ardu, nu cu Arva (=Sinnicoară), așa cum apare în traducerea noastră, care s-a lăsat aici influențată de interpretarea lui Nicolae Iorga.

3. La pagina 327, nota 10, „Leon împăratul” căruia i se atribuie depunerea, în biserica de la Vlacherne, a relicvei menționate de către text, nu putea fi Leon al III-lea (717—741), împărat iconoclast, adversar al cultului relicvelor, ci omonimul său din veacul al V-lea, Leon I (457—474). Aducerea relicvei la Vlacherne este menționată în mai multe texte bizantine (cf. N. Nilles, *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*, I, Oeniponte (Innsbruck), 1896, p. 201; M. Jugie în „Echos d'Orient”, XVI /1913, p. 308; J. Ebersolt, *Sanctuaires de Byzance*, Paris, 1921, p. 45—46). Alte texte atestă purtarea relicvei (numite *omophoron*, *omophorion* sau *maphorion*) în timpul campaniilor militare de către unii împărați (v. Alexiada, ed. B. Leib, vol. II, Paris, 1967, p. 98) sau în cadrul unor procesiuni din capitala bizantină (cf. J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire. From the Fall of Irene to the Accession of Basil I. (A. D. 802—867)*, Londra, 1912, p. 95 și 420).

Tudor Teoteoi

CRONICA

În ziua de 5 martie 1983 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Relațiile țărilor române (Transilvania) cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea 1601—1630*, elaborată de Cristina Feneșan.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I: Izvoarele și istoriografia problemei”; Cap. II „Situția Țărilor române și a Imperiului otoman la începutul secolului al XVII-lea”; Cap. III „Rivalitatea osmano-habsburgică pentru stăpânirea Transilvaniei”; Cap. IV „Relațiile Transilvaniei cu Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Cuvânt înainte”; „Concluzii”; „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alăturată din prof. univ.dr. Camil Mureșan, decanul facultății de istorie-filozofie a Universității din Cluj-Napoca, președinte; acad. Ștefan Pascu, conducător științific; prof. univ. dr. Radu Manolescu, conf. univ. dr. Nicolae Edroiu, conf. univ. dr. Samuel Goldenberg, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat *Cristinei Feneșan* titlul științific de doctor în istorie.

★

În ziua de 12 martie 1983 în fața comisiei de doctorat a Institutului de arheologie din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Porturi dobrogeene de pe Dunăre în secolele XI—XIV* elaborată de Silvia Baraschi.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I „Introducere”; Cap. II „Istoricul problemei”; Cap. III „Surse de informare asupra porturilor dunărene”. A. „Izvoare scrise privind așezările de pe malul drept al Dunării în secolele XI—XIV”. B. „Izvoare arheologice”; Cap. IV „Aspecte ale vieții urbane dunărene”. A. „Incinta”; B. „Date topografice”; C. „Populația orașelor”; D. „Activități economice”; E. „Organizarea administrativ-teritorială”; F. Organizația ecleziastică”; G. „Coloniile genoveze”; Cap. V: „Încheiere”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde „Bibliografie selectivă” și „Anexe”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din dr. Constantin Preda, directorul Institutului de arheologie din București, președinte; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conducător științific; prof. univ. dr. Radu Manolescu, dr. Petre Diaconu, dr. Răzvan Theodorescu, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat *Silviei Baraschi* titlul științific de doctor în istorie.

CORNELIA BODEA și VIRGIL CÂNDEA, *Transylvania in the history of the Romanians*, New York, 1982, VI+181 p.

În cadrul seriei de monografii esteuropene îngrijită de profesorul Stephen Fischer-Galați, doi specialiști români de înaltă valoare au realizat o lucrare destinată cu prioritate cititorului străin, dar care este și de un neindoielnic folos nu numai cititorilor, ci și specialiștilor români. Scrisă cu multă claritate, la obiect, cu acribie și întemeiere științifică, această sintetică reabordare a problemelor Transilvaniei — după ce acum un număr de ani profesorul C.C. Giurescu realizase o lucrare cu un profil în parte asemănător — reprezintă un succes al autorilor, dar și al istoriografiei noastre. Scrisă *sine ira*, lucrarea se vrea în primul rând a lămurii și a clarifica, a înlăturarea neștiință și prejudecăți, a da imaginea reală a unor dimensiuni istorice. Lucrurile sînt expuse firesc și ele „curg” tocmai datorită faptului că autorii au un nivel științific de înaltă ținută, ceea ce i-a ajutat să construiască simplu, dar trainic o lucrare care nu va putea fi ocolită de oricare cercetător onest al istoriei României și al locului pe care Transilvania îl ocupă în istoria națională.

De la început *realitatea* contemporană a așa-zisei probleme transilvane este definită cifric: România are în cuprinsul ei 88,14 % români, 7,9 % maghiari, 1,6 % germani și 2,36 % alte naționalități, precizîndu-se că, alături de românii autohtoni, naționalitățile conlocuitoare sînt istoricește prezente cel mai devreme din secolul XI. Transilvania este tratată în capitolele succesive nu izolat, ci în contextul dezvoltării istorice a poporului român: geto-dacii, daco-romanii și românii și rolul pe care Transilvania l-a avut în perioadele îndepărtate ale antichității și ale Evului mediu timpuriu, semnălindu-se menționarea prezenței românilor în izvoarele bizantine, armenesti, germane, ruse și chiar maghiare pentru perioada *anterioară* pătrunderii ungarilor în această țară a românilor, procesul gradual și complicat de cucerire a Transilvaniei de către regatul maghiar, venirea și colonizarea secuilor și sașilor (utilă ar fi fost și semnalarea tre-

cătoarei prezențe a cavalerilor teutoni) și mai ales faptul că Transilvania și-a păstrat un statut de sine stătător, sub o formă sau alta, față de Ungaria și că economicște s-a orientat spre est și sud de Carpați, sînt numai unele din problemele analizate în primele trei capitole. Lucrarea răspunde și la întrebarea, esențială, a treptatei lipsiri de drepturi a românilor, autohtoni și majoritari, mai ales din momentul constituirii statelor românești muntean și moldovean.

Transilvania după căderea regatului Ungariei, unirea ei cu Țara Românească și Moldova în 1600 sub Mihai Viteazul — prilej de a se evidenția atît unitatea teritoriului românesc cît și alte tentative unificatoare —, urmările cuceririi ei de către Habsburgi sînt de asemenea tratate, înainte de a se aborda problemele demografice prin apelul ce se face atît la călătorii și martorii străini, cît și la recensăminte și statistice ale ultimelor veacuri, evidențîndu-se pe bază de izvoare constanta majoritate românească. Rezistența românilor, răscoala din 1784, *Supplex Libellus Valachorum* și perioada de trezire națională premergătoare revoluției din 1848 și mai ales aceasta însăși sînt abordate în capitole mai extinse sau mai scurte, toate scrise în aceeași manieră, cu întemeiere științifică și claritate în expunere. Preludiile compromisului dualist — mai multă atenție ar fi fost bine a se acorda sublinierii importanței diete de la Sibiu din 1863—1864 și lucrărilor ei —, pactul din 1867, politica de maghiarizare și discriminările naționale și dimensiunile ei astăzi neimaginabile — tocmai cînd asupra României se aruncă învinuirî nedrepte ! —, ca și lupta de rezistență a românilor sînt și ele tratate pentru a se consacra apoi capitole unirii Transilvaniei cu România — operă a românilor, salutată de sași ca și de șvabi — și urmările ei.

Interesante și semnificative sînt datele referitoare la drepturile asigurate naționalităților după 1918 și concretizate în progresele economico-sociale înregistrate în Transilvania unită cu România. Politica revizionistă

a guvernelor maghiare interbelice, dictatul de la Viena și urmările sale tragice pentru români (dar și pentru 150 000 de evrei care au pierit în Transilvania de Nord ocupată de regimul horthyst) și în sfârșit eliberarea Nordului Transilvaniei constituie obiectul de atenție al altei părți a lucrării. Ultimele două capitole expun *concret* drepturile asigurate naționalităților conlocuitoare în Republica Socialistă România și politica culturală de ocrotire a vieții lor spirituale.

Lucrarea mai cuprinde ilustrații, hărți, interesante anexe (semnalăm, între altele, integrala publicare a vestitei scrieri consacrate de Brissot în 1785 răscoalei transilvane din 1784) și indici care înlesnesc consultarea ei. Cornelia Bodea și Virgil Cândea au săvârșit un act de restituire și au realizat totodată o importantă acțiune de clarificare care nu va rămâne fără ecou în cercurile istoriografice ale lunii.

Dan Berindei

ION BULEI, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Edit. Eminescu, București, 1981, 326 p.

Lucrarea datorată tinărului cercetător Ion Bulei — specialist în istoria modernă a României, are un pronunțat caracter de cronică și document istoric, de redescoperire critică a unor valori de mare circulație pentru istoria noastră națională. Amintim dealtfel că autorul nu se găsește la prima tentativă de acest fel, publicind o lucrare asemănătoare în 1978*.

Bazindu-și temeinic travaliul științific pe principiile materialismului istoric, autorul reușește să ne ofere o minuțioasă reconstituire a perioadei cuprinsă cronologic între asasinatul de la Sarajevo și declanșarea ofensivei Brusilov, cu implicații politice și militare importante, care vor precipita în mare măsură evenimentele din România pe făgașul unei rezolvări pe calea armelor, a dezideratului de veacuri al poporului român. Anglo-francezii sperau că această ofensivă să aibă un efect salutar, pentru a angaja România, încă ezitantă, alături de Antantă. Perioada prezentată de autor este aceea în care ambele tabere beligerante exercitau puternice presiuni asupra României, de a se alătura uneia sau alteia.

În preajma izbucnirii primei conflagrații mondiale, dezvoltarea economică și politică a României, creșterea conștiinței naționale a poporului român și intensificarea fără precedent a luptei de eliberare națională a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină, au ridicat în fața națiunii necesitatea inexorabilă a realizării unirii tuturor acestor provincii românești într-un singur stat național. La izbucnirea războiului statul român aflat la intersecția de interes a marilor puteri, a fost nevoit să țină seama de complexitatea împrejurărilor create și în funcție de acestea să acționeze concomitent cu asi-

gurarea independenței, suveranității și integrității sale, și în direcția realizării aspirațiilor de veacuri ale poporului român — desăvârșirea statului național unitar.

Cu pregnanță se desprinde din lucrare ideea că opinia publică românească, indiferent de orientările politice ale vremii, năzuia fierbinte spre realizarea desăvârșirii unității statului național, dar modalitatea, căile și formele de realizare difereau de la grupare la grupare, de la o personalitate la alta.

Covârșitoarea majoritate a opiniei publice românești era dominată de ostilitatea față de politica discriminatoare a Austro-Ungariei. Astfel din lectura lucrării rezultă că în perioada prezentată s-au conturat în principal trei curente distincte; curentul antantofil, în frunte cu N. Filipescu, N. Iorga, O. Goga și alții, care militau pentru eliberarea teritoriilor românești aflate sub dominație austro-ungară, curent dominant pe parcursul celor doi ani de neutralitate și care a exercitat o presiune puternică asupra guvernului pentru a declara imediat război Puterilor Centrale.

Împotriva intrării României în război de partea Antantei se pronunța o minoritate de oameni politici partizani ai Puterilor Centrale; Al. Marghiloman, Al. Beldiman, C. Stere și Titu Maiorescu. Autorul relevă că clasa muncitoare, mișcarea socialistă au adoptat încă de la început o poziție de demascare a războiului de jaf și crotopire, pornit de marile puteri imperialiste. Cit privește poziția României, ele se pronunțau pentru neutralitate, considerind în acel moment că nu prin participarea la război se va putea realiza dezideratul național. Reiese cu pregnanță faptul că în perioada anilor 1914-1916, politica de neutralitate sinceră și definitivă a fost linia oficială de conduită a întregii mișcări muncitorești din România și aceasta izvoara din analiza condițiilor concrete create României prin izbucnirea războiului impe-

* 1916. *Zile de vară*. Edit. Eminescu, București, 1978.

Demne de remarcat sînt obiectivitatea și discernămintul științific al autorului în selectarea acelor evenimente care evidențiază activitatea guvernului român, în acea perioadă, relevîndu-se politica circumspectă a lui I.I.C. Brătianu, rolul avut de premierul român în această perioadă. Cu toate că reprezenta interesele burgheziei în ascensiune, primul ministru al României de atunci, într-un moment de răscruce al istoriei noastre, a dat glas năzuințelor, corespunzînd intereselor celor mai adînci ale poporului, spre făurirea statului național unitar.

Interesantă este ideea că îndată după Consiliul de Coroană de la Sinaia cuvîntul palatului n-a mai influențat politica externă a țării. La cest consiliu de coroană România a hotărît să rămînă neutră, în ciuda vechilor tratate secrete încheiate cu Germania și Austro-Ungaria. Autorul menționează că presiunile diplomatice asupra României din partea marilor puteri imperialiste ale ambelor tabere au cunoscut de-a lungul celor doi ani de neutralitate momente de acalmie sau de intensitate, în funcție de desfășurarea evenimentelor pe fronturile de luptă. Ele au devenit tot mai stăruitoare pe măsură ce devenea limpede că războiul va fi de durată că atragerea României cu însemnatele ei resurse materiale (grîu și petrol) și potențial uman, putea inclina balanța spre victorie.

Paralel cu tratativele diplomatice autoritățile române continuau și pregătirile militare necesare efortului pe care-l prevedeau în vederea realizării unității naționale, prin numeroase comenzi militare în străinătate (p. 210).

Ion Bulei schițează cadrul social-economic în care s-a desfășurat întregul complex de fenomene și împrejurări politice din acea

perioadă a tratativelor și confruntărilor și anticipau încheierea unor acorduri militare și politice cu puterile Antantei, care recunoșteau legitimitatea realizării dezideratului secular al poporului român — desăvîrșirea statului național unitar. Se subliniază faptul că infringerile suferite de Rusia țaristă pe frontul oriental au influențat în mare măsură tratativele Antantei cu guvernul român.

În volum se consideră pe bună dreptate că încheierea convenției secrete româno-ruse la 1 octombrie 1914 reprezintă un succes diplomatic al României, căreia în schimbul neutralității favorabile i se recunoșteau drepturile ei asupra teritoriilor din monarhia Austro-ungară locuite de români, ca și dreptul de a-și alege singură momentul intrării în război pentru obținerea lor.

Se relevă totodată contribuția Ligii culturale, care în anii neutralității, a fost una dintre principalele forțe mobilizatoare ale conștiinței naționale, ca inițiind numeroase mitinguri și acțiuni la care au participat mii de oameni aparținînd tuturor categoriilor sociale, pentru a grăbi intrarea României în războiul pentru eliberarea fraților asupriți. Foarte multe secții ale acesteia în întrunirile pe care le țineau cereau „imediate ocupare a Ardealului și Bucovinei (...) pentru mîntuirea lor, ca și pentru păstrarea independenței noastre” (p. 113).

Stilul plăcut, alert, dă lucrării, de evidentă ținută științifică, un caracter accesibil.

Împreună cu monografia de care aminteam, consacrată numai verii 1916, *Arcul așteptării* schițează cu măiestrie tabloul politic al unei epoci de maximă importanță pentru istoria modernă a poporului român.

Aurel Cernea

RADU ȘTEFAN CIOBANU, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, Edit. Sport-Turism, București, 1982, 333 [—336] p. +11. +pl.

Cunoscutul cercetător dr. Radu Ștefan-Ciobanu a realizat o interesantă frescă a figurii și activității multilaterale a învățatului și însemnatului dregător muntean, stolnicul Constantin Cantacuzino, axată în contextul vieții politice și culturale a Țării Românești de la cumpăna secolelor XVII—XVIII. Ea se incapează perfect în tematica colecției „Pe urmele...”¹ inițiată de Editura Sport—Turism în scopul popularizării unor mari figuri din trecutul neamului. Făcînd apel la o vastă documentație, în parte inedită, bogat ilustrată prin stampe de epocă, hărți și imagini ale unor monumente reprezentative, explicată prin tabele cronologice și

scrisă într-un stil viu, plăcut, accesibil maselor largi ale publicului cititor, monografia autorului constituie o certă reușită.

Dr. Radu Ștefan Ciobanu, după un erudit excurs în trecutul familiei Cantacuzino, cu aspirații imperiale moștenite din tradiția originii ei („Un neam la răsîntia gîndurilor și vremurilor”)¹, tratează cu mult discer-

¹ Astăzi este dovedită netemeinicia tradiției scoboririi Cantacuzinilor din împărații bizantini, dar așa cum a subliniat autorul cărții, important este modul în care gîndeau reprezentanții acestei familii în sec. XVII, comportamentul și mentalitatea lor întrefîcînd mereu viclăcări originii imperiale (p. 27).

nămlnt diferitele etape ale vieții zbuiciumate a stolnicului Cantacuzino, integrate organic în cursul firesc al istoriei țării. De un real interes se dovedesc și capitolele dedicate pregătirii intelectuale și vastei culturi enciclopedice a stolnicului, unul din cei mai luminați reprezentanți ai umanismului românesc („Cărturarul”, „Omul politic”). Unele afirmații greșite, puse în circulație în mod imprudent în decursul ultimului deceniu de alți cercetători prea entuziaști în studierea activității stolnicului (pretinsele călătorii în Franța și Anglia, imaginarii doctorat de la Universitatea din Louvain ș.a.) au fost corectate cu sagacitate de autorul prezentei lucrări care a restabilit adevărul („Alte itinerarii europene”, „Doctor în științe?”). Sint examinate, rind pe rind, rivna stolnicului de a-și făuri o bibliotecă atocuprinzătoare, instalată la Mărgineni, dragostea sa pentru geografie și cartografie, interesul manifestat pentru medicină și astrologie, dar mai ales aplecarea lui către istoria și trecutul neamului, arătându-se convins de latinitatea, continuitatea și unitatea românilor trăind pe teritoriul Daciei antice, într-una din operele sale intitulată atit de caracteristic, *Istoria Țării Românești întru care să cuprindă numele ei cel dintii și cine au fost lăcătorii ei atunci*. O viziune tot atit de interesantă este proiectată de dr. R. Șt. Ciobanu și asupra neobositei activități politice și diplomatice a stolnicului, adevărat factotum al politicii externe a Țării Românești timp de mai bine de un pătrar de veac. El a fost consilierul cel mai ascultat de trei domnitori care s-au perindat în scaunul de la București, Șerban Cantacuzino, frate, Constantin Brâncoveanu, nepot și Ștefan Cantacuzino, fiu, ridicând arta diplomației românești și organizarea aparatului de stat la culmi nebănuite. Totodată ctitor de monumente (cel mai vestit fiind cel de la Afumați Ilfov) și iubitor de frumos, stolnicul a încurajat artele, a trăit într-un mediu rafinat și artistic. A fost în corespondență cu învățați (L.F. Marsigli), oameni de stat (cancelarii Rusiei), diplomați (ambasadorii marilor puteri creștine la Poartă), małți ierarhi (patriarhii Ierusalimului) și monarhi din aproape întreaga Europă (țarul Rusiei, principii Transilvaniei ș.a.), și mai ales s-a făcut ascultat la Înalta Poartă, unde se inodau atitea intrigi cu privire la soarta țărilor române.

Dr. R. Șt. Ciobanu a știut să reliefeze în mod echilibrat meritele și scăderile stolnicului, umbrele și lumina.le, avintul și limitele sale, creionind un portret viu, reușit, real, al fascinantei personalități care a dominat timp de atitea decenii scena vieții politice și culturale a principatului muntean în pragul

epocii lumiurilor, al cărui premergător a fost în mod incontestabil. Tragicul sfârșit al eroului, pierit în catastrofa care a cauzat deopotrivă pierderea Cantacuzinilor și a Brâncovenilor, este descris în mod emoționant; moartea sa nevrednică în temnițele Stambulului a contrastat puternic cu splendoarea unei vieți dedicate științei și culturii și dorinței de a asigura neatinrnarea neamului românesc asupra de prigonitorii străini. Autorul completează viziunea făurită asupra stolnicului prin relevarea unor mărturii contemporane (de la Giovanni del Monte, Ioan Cariofil, Ioan Molibdos Comnen, George Brancovici, Hrisant Notara, baronul Ștefan de Vargyas, Constantin Dapontes ș.a.), asupra personalității sale, precum și aprecierile historiografiei ulterioare (Nicolae Iorga, Constantin Giurescu, Nicolae Cartoian etc.). O bibliografie judicios selectată și alte anexe utile (Letopiseșul principalelor evenimente din epoca și viața stolnicului, Drumurile sale europene și călătoriile prin țară etc.), completează această izbutită monografie.

Observațiile ridicate de lectura acestei lucrări sint puține și de amănunt.

Astfel la p. 44—45 unde autorul schițează împrejurările înscăunării lui Matei Basarab, noi cercetări întreprinse recent au relevat eroarea menționată în „*Letopiseșul Cantacuzinesc*” cu privire la data bătăliei de la Plumbuita-Dudești pe apa Colentinei susținută victorios de voievod împotriva rivalului său Radu Iliăș, sprijinit de Poartă, precum și faptul că această ciocnire s-a desfășurat timp de două zile consecutiv (sîmbătă 20 și duminică 21 octombrie 1632), nu 25—26 cum s-a afirmat greșit pină în prezent.

În privința urmelor lăuate în literatura romantică a veacului al XIX-lea de amintirea Cantacuzinilor — deoarece autorul face unele incursiuni și în acest domeniu țin să mai semnalez și două drame versificate nerelevante în lucrare aparținind poetului Dimitrie Bolintineanu și anume *Postelnicul Constantin Cantacuzino*, dramă în trei acte în versuri, scoasă la București, în 1868, de sub teascurile Tipografiei Naționale și *Brâncovenii și Cantacuzinii*, dramă în versuri apărută tot la București în același an și la aceeași tipografie.

În sfârșit doresc să mai corectez o mică eroare srecurată la p. 175 privind numele dregătorului Preda *Prooroceanu* (nu Proorocescu!), scoboritor din neamul boierilor din Prooroci, înrudiți cu Brâncovenii.

În legendele însoțind ilustrația atit de bogată și sugestivă a cărții s-au strecurat, însă din nefericire, unele erori supărătoare, de care trebuie socotită răspunzătoare mai mult tehnoredacția Editurii decit autorul. Astfel în grupul de ilustrații între p. 192—193.

figurează sub fotografia scrisorii stolnicului către lord Paget din 8 dec. 1694 legenda greșită: scrisoare către Ioan Cariotii din 12 mai 1692. De asemenea sub portretul lui Petru cel Mare din tipăritura lui Alexandru Helladius, este trecut numele lui Helladius. Tot așa sub portretul lui Luigi Ferdinando Marsigli se află scris numele lui Dimitrie Cantemir. La fotografia de la p. 256 în legendă apare trecut greșit numele soției lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul care a fost Sultana Hrisoscoleu, nu Elina. Totodată chișeele de la p. 128 și 192, înfățișând sigiliul inelar al soției stolnicului, Safta și schița

asediului cetății Petrovaradin din 1694, au fost inversate.

În pofida unor asemenea scăpări și a altor mărunte erori de tipar, lucrarea lui Radu Șt. Ciobanu se înscrie, totuși, ca o realizare meritorie a istoriografiei noastre în domeniul popularizării, punând la îndemina publicului cititor cele mai recente și mai corecte date și interpretări despre stolnicul Cantacuzino, încadrate foarte exact în mediul contemporan al acestei ilustre personalități din trecutul patriei.

Paul Cernovodeanu

RELJA NOVAKOVIĆ, *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka (Istorijsko-geografsko razmatranje) Problemi i znanja* (Serbia între secolele VII—XII. Privire istorico-geografică. Probleme și cunoștințe), Istorijski Institut u Beogradu, Narodna knjiga, Beograd, 1981, 415 p.

De la început considerăm necesară precizarea să sus-numita lucrare constituie de fapt a II-a parte din complexa investigație realizată de autor, cu scopul de a stabili, printr-o severă critică a izvoarelor și a realizărilor istoriografiei, originile îndepărtate ale sîrbilor și croaților, căile de migrare spre Peninsula Balcanică, împrejurările colonizării lor și constituirea nucleului organizării feudal-statale la sîrbi.

În consecință, considerăm utilă și amintirea părții de început a acestei fundamentale realizări privind începuturile istoriei slavilor sudici, intitulată *Odakle su Srbi došli na Balkansko poluostrvo (Istorijsko-geografsko razmatranje) (De unde au venit sîrbi în Peninsula Balcanică — Privire istorico-geografică)*, Istorijski Institut u Beogradu, Narodna knjiga, Beograd, 1978, 415 p. În urma unor investigațiuni de extremă rigurozitate critică, R. Novaković în această primă sinteză, ajunge la concluzia că sîrbi și croații fac parte din masa slavă central-europeană, localizată între Elba (cu afluentul Saale) și Vistula, deci din marea ramură a venzilor. Sîrbi prebalcanici, parte integrantă a slavilor polabici, sînt localizați în spațiul dintre Elba și Saale iar croații mai spre est, între Odra și Visla. Din aceste regiuni, pe la mijlocul secolului al VI-lea a început migrarea spre sud a celor două grupuri slave. Croații au coborît prin Panonia de vest în spațiul dintre Drava și Sava, atîngînd și coasta Adriaticii, unde s-au înstăpînit uzurpînd autoritatea avară. Sîrbi, angrenînd și alte grupe slave învecinate, au coborît prin Boemia, atîngînd țărmul nord-adriatic, de-a lungul căruia a

regiunea Salonicului și chiar în Peloponez. De reținut faptul că autorul în discuție acordă doar o importanță secundară ramurii slavilor de răsărit (anzii și sclavinii, angrenați sub presiune avară și bulgară) în procesul de slavizare al Peninsulei Balcanice.

Continuîndu-și cercetarea de la aceste premise, R. Novaković consacră cea de-a doua sinteză începuturilor vieții politice la sîrbi; pe baza aceleiași metode de investigare critică a izvoarelor și a celor mai semnificative înfăptuiri istoriografice, își concentrează întreaga strădanie în a localiza nucleul constituitiv al statului feudal timpuriu sîrb.

Eliberîndu-se de prejudecata istoriografiei tradiționale ce considera sinonimi termenii Serbia — Raška (Ras, Rascia), în strădania de a fixa începuturile statului sîrb pe valea râului Ibar (afluent al Moravei de vest), autorul în discuție operează o reconsiderare a izvoarelor istorice Serbiei și în principal a informațiilor furnizate de Constantin Porfirogenetul.

În concordanță cu acestea, ținuturile primordiale ale sîrbilor balcanici apar cele de pe litoralul adriatic, la sud-est de pămînturile croate, iar pe de altă parte, la nord de thema bizantină Durres. Pe acest spațiu litoral, izvoarele pomenesc ținuturile Diocleea, Travunija, Zahumlje, Paganija, care toate spre interior, se învecinează cu Serbia. De asemenea, populația amintitelor ținuturi o constituie, conform izvorului bizantin, „aceiași sîrbi”; cu o excepție, Diocleea, despre ai cărei locuitori nu sînt precizări.

După minuțioase coroborări ale informațiilor din cele mai diverse surse, R. Novaković presupună că aceste ținuturi lito-

rale, cu precădere Zahumlje (între valea Neretvei și Dubrovnik) și Travunija (între orașele Dubrovnik și Kotor) sint de fapt nucleul celei mai vechi Serbii; Serbie ce se va extinde treptat însă constant spre est, înglobând ținutul Diocleea (din secolul al X-lea cu sinonimul Zeta, viitorul Muntenegru) și-n cele din urmă ținutul periferic Raška. Odată cu extinderea statului în valea Moravei și a Vardarului, Raška începe să crească în semnificație, mutindu-se aici, din secolul al XII-lea centrul statului feudal sîrb.

Autorul formulează interesante concluzii în legătură cu preponderența termenului etnic (sîrb - Serbia) asupra celui ce desemnează criteriile geografice (Zahumlje, Zeta,

Raška, Bosnia etc.) fapt ce denotă că masa slavă balcanică nu era compactă, procesul de sîrbizare evoluind pe măsura extinderii și a consolidării instituțional-statale.

Sinteza în discuție, dincolo de semnificația sa prin așezarea unei solid argumentate și (deocamdată!) convingătoare opinii cu privire la problema majoră a originilor vieții statale a slavilor de sud, este în aceeași măsură, o bine argumentată și temeinică contribuție privind cunoașterea istoriei spațiului mai larg, balcanic și sud-est european, în zorii evului mediu.

Miodrag Milin

INÉS MURAT, *Colbert*, Fayard, Paris, 1980, 456 p. + 30 il.

Deși pentru o lungă perioadă de timp, genul biografiei istorice a fost respins de noua generație de istorici, el continuă să ocupe un loc important în rîndul publicațiilor istoriografiei contemporane¹. Colecția de istorie a editurii pariziene Fayard a închinat lucrări vieții și activității unor cunoscute personalități, precum Ulise, Dagobert, Filip cel Frumos, Carol Temerarul, Richard al III-lea, Ludovic al XI-lea, Lorenzo Magnificul, Caterina de Medicis, Francisc I, Ludovic al XIII-lea, Napoleon. Relativ recent, Inés Murat și-a înscris numele printre colaboratorii acestei colecții publicînd o nouă lucrare despre Colbert², foarte apreciată de critica franceză de specialitate³.

Autorul și-a propus să urmărească ascensiunea politică a lui Colbert, de la statutul de om de încredere al cardinalului Mazarin la

cel de colaborator principal al Regelui Soare. Descendentă din familia lui Colbert, Murat folosește un bogat fond arhivistic, în parte inedit, ca de pildă corespondența lui Mazarin și Fouquet, scrisorile lui Ludovic al XIV-lea adresate lui Colbert și memoriile adresate lui Seignelay.

În prima parte a lucrării, *Ascensiunea*, autorul supune unei analize amănunțite originile sociale și etnice ale familiei lui Colbert. La sfîrșitul secolului al XV-lea, strămoșii lui Colbert sînt menționați ca proprietari ai unor cariere de piatră de construcție la Reims⁴. Influența lor a crescut în condițiile în care orașul s-a afirmat ca un important centru al schimburilor comerciale între Europa de Nord și cea de Sud, pe drumul ce lega Flandra de Italia. Astfel Oudard I (1520 - 1573), a fost un reprezentant tipic al burgheziei în formare. El a întemeiat o întreprindere comercială care acționa în zona Lyon, Dijon, Paris, Amiens, Troyes, controlînd întregul comerț între Champagne și Flandra. La 29 august 1619 s-a născut la Reims, Jean-Baptiste Colbert. Conjunctura economică nefavorabilă de la începutul secolului al XVII-lea, l-a determinat pe tatăl său, Nicolas să se mute la Paris în 1629, unde s-a angajat în afaceri financiare de mare anvergură. Copilăria viitorului om politic este în general puțin cunoscută. Se pare că a învățat mai întîi la colegiul iezuit de la Reims, pe care l-a părăsit în 1634 pentru a lucra la Lyon, la bancherul Mascramy. Apoi, venit la Paris, l-a ajutat pe tatăl său în afacerile financiare. În 1640, tatăl său i-a cumpărat funcția de comisar al războiului, care i-a

¹ Vezi o interesantă discuție pe tema biografiei istorice, la care au luat parte Georges Dethan, Rene Pillorget, Sergio Romano în „Revue d'histoire diplomatique”. Quatre-vingt-seizième année, 1, 1982, p. 5 - 68.

² Dintre lucrările cele mai importante cu privire la Colbert amintim: Pierre Clement, *Histoire de la vie et de l'administration de Colbert, controleur general des finances...*, Paris, 1846; Comte de Cosnac, *Mazarin et Colbert*, Paris, 1892; P. Boissonnade, *Colbert, le triomphe de l'étatisme; la fondation de la suprématie industrielle en France; le dictateur du travail*, Paris, 1970; D. Dessert et J. L. Journet, *Le lobby Colbert* în „Annales E.S.C.” 1975, p. 1303 - 1336; K. L. Maletke, *Jean-Baptiste Colbert, Aufstieg im Dienste des Königs*, Göttingen, 1977.

³ Vezi comentariul lui André Zysberg în „Nouvelles Littéraires”, 60e Année, N. 2825 Du 25 fevrier au 4 mars 1982.

⁴ Vezi pe larg Jean-Louis Bourgeon, *Les Colbert avant Colbert. Destin d'une famille marchande*, Paris, 1973.

oferit prilejul de-a vizita deseori Franța, de a inspecta trupele din garnizoane și înzestrarea lor tehnică. Astfel, autorul declară „... Colbert a ales Statul. Grație lui, familia sa, va cunoaște o nouă formă de putere, cea politică...” (p. 22).

În 1648 cu ajutorul rudei sale Michel Le Tellier, a devenit consilier de stat, afirmându-se în rindul înalților funcționari. În perioada Fronzelor (1648 — 1652), Colbert a menținut legătura între curtea regală, mereu silită să se refugieze la Blois, sau Saint-Germain și Le Tellier care conducea operațiunile militare. În august 1650, câștigând încrederea lui Mazarin, viitorul ministru a devenit administratorul averii personale a cardinalului. „... A recuperat obiectele furate, a refăcut parțial colecțiile de artă..., a făcut plasamente sigure...” (p. 35). Autorul cercetează scrisorile adresate de Colbert lui Mazarin, modul lor de redactare, ortografia și constată: „... Iată deci, rolurile împărțite. Mazarin, afacerile de stat, Colbert interesele particulare...” (p. 40). O politică financiară abilă și echilibrată a avut drept rezultat obținerea de numeroase venituri din împrumuturile acordate regelui, transportul cerealelor, a sării, vânzarea unor funcții, exploatarea unor domenii ecleziastice și civile. Aceasta a făcut ca averea personală a lui Colbert să crească permanent, încît în 1655, el a fost capabil să-i împrumute lui Mazarin suma de 1 000 de ludovici de aur, fiind gata să-i mai verse încă 60 000 de livre în caz de nevoie.

Sub guvernarea cardinalului Mazarin, a început duelul pentru puterea politică între Colbert, devenit intendent și Fouquet, intendent al generalității Parisului și procuror general al regelui. Scopul lui Colbert a fost „... de a procura Franței mijloacele unei politici deosebite și a aplica această politică cu o voință ce excludele compromisul...” (p. 56). Pentru aceasta, el a căutat să pătrundă încet, dar sigur în afacerile de stat pentru a-l domina pe Mazarin. Înțelegînd necesitatea întăririi rolului regelui în gestionarea directă a puterii de stat, el „... dorea ca Statul să domine toate afacerile publice, deoarece acesta reprezenta dreptatea în fața arbitrajului...” (p. 63). Murat analizează pe baza unor documente inedite înrăutățirea treptată a relațiilor între Colbert și Fouquet. Cel din urmă, retras la Saint-Mande a organizat și pr gătit un plan al nobilimii în scopul întăririi puterii sale în detrimentul celei a regelui și a camarilei regale. La moartea lui Mazarin în 1661. „... cardinalul a sugerat regelui îndoiială cu privire la supraintendent — (Fouquet — M.M.) și încrederea în Colbert...” (p. 92). Încă din 1659, Colbert a devenit intendent de finanțe și a controlat și aparatul judiciar.

situația financiară a țării. El a avut o putere reală, mult mai mare decît controlorul general al finanțelor, Barthelemy de Herwarth.

Încercarea lui Fouquet de a-și pune în aplicare planul elaborat de la Saint-Mande a constituit o gravă amenințare pentru autoritatea supremă în stat, mai ales că „... Ludovic al XIV-lea și-a format un ideal despre marea funcție supreme și legitimitatea... puterii regale absolute...” (p. 97). La 17 august 1661 au avut loc celebrele serbări de la castelul Vaux-le-Vicomte, proprietatea lui Fouquet. Supraintendentul de finanțe a fost ulterior arestat la Nantes la sfîrșitul aceleiași luni. Cu ajutorul lui Colbert, s-a alcătuit un regulament care a stat la baza organizării consiliului regal de finanțe. Astfel, „... obstacolele care puteau deranja instaurarea monarhiei absolute și împiedica ascensiunea lui Colbert au fost înlăturate... Puterea lui Colbert se afla legată de gloria regelui și cea a Statului...” (p. 111 — 112).

Partea a doua *Regele și Statul (1661 — 1672)* înfățișează principalele reforme realizate de Colbert, în perioada de apogeu a puterii sale. Timp de două decenii, Colbert a condus destinele Franței alături, de Ludovic al XIV-lea, deși au intruchipat caractere diferite. „... Unul avea fastul monarhului de drept divin, iar celălalt, rigoarea conștiințioasă a unui ministru în slujba Statului...” (p. 116). I-a unit ideea comună că monarhia de tip absolut era liantul ce asigura unitatea Franței. Spirit riguros, metodic și rațional, Colbert a fost adeptul unor mari proiecte ce urmau să transforme Franța într-o mare putere economică, politică și centrul spiritualității europene. Murat arată că ideea conform căreia Colbert s-ar fi opus cheltuielilor extravagante de război este eronată. El a fost cel care a susținut necesitatea formării unei armate puternice, cu care să fie înzestrat statul francez. L-a nemulțumit însă profund „... sacralizarea fastuoasă a persoanei Regelui, care ruina Statul și îndepărta pe supuși de monarhul lor...” (p. 120 — 121).

Obsedat de necesitatea măreției și gloriei Franței, Colbert s-a bucurat de încrederea regelui, care i-a încredințat numeroase responsabilități⁵. (p. 123). Colbert a fost creatorul contabilității publice de tip modern, și a impus noțiunea de buget național. Politica sa riguroasă în domeniul financiar nu a fost realizată fără mari greutăți, mai ales că ea a intrat în contradicție cu concepția despre lume și viață a unui monarh risipitor și

⁵ La apogeul puterii sale, Colbert a îndeplinit următoarele funcții: controlor general al finanțelor, supraintendent al construcțiilor, secretar de stat pe lângă Casa Regală, secretar de stat la marină. Chiar dacă nu a fost controlat și aparatul judiciar.

doritor de lux și fast. Colbert a controlat întreaga viață politică a Franței, cu excepția politicii externe conduse de rege cu ajutorul lui Hugues de Lionne. Între el și Louvois, fiul lui Le Tellier, a existat o permanentă rivalitate, fiecare încercând să producă ruina proiectelor celuilalt. Curtea regală, centru al puterii cu caracter personal al lui Ludovic al XIV-lea nu a fost ignorată de acest veritabil prim-ministru al Franței. El a fost permanent prezent în viața cotidiană a familiei regale, încercând să concilieze pe membrii săi irascibili. Unitatea politică a regatului în jurul persoanei regelui a cerut cu necesitate formarea statului *justițiar* și alcătuirea unei administrații și justiții unice și centralizate, în care persoana regelui să domine și să *controleze*. În acest sens au fost numiți comisarii (*maitres de requetes*), care investiți cu puteri extraordinare au analizat situația economică, au cercetat doleanțele supușilor și au judecat unele cazuri grave. În 1661 s-a înființat o cameră de justiție. S-au suprimat numeroase funcții inutile create după 1630. Funcționarii din provincii au fost subordonați din ce în ce mai mult intendenților, iar în 1666 s-a creat funcția de trezorier regal⁶. În 1667, Parlamentul din Paris a înregistrat codul Ludovic sau „ordonanța civilă privind reformarea justiției” (p. 161). Colbert s-a opus separării centrelor de putere, între Paris, care era centrul Statului și Versailles, centrul regelui. Aceasta nu l-a împiedicat însă să se ocupe de realizarea unor vaste lucrări edilitare la Paris și Versailles, cu ajutorul lui Bernini sau Claude Perrault, prin care s-a glorificat în ochii contemporanilor și urmașilor măreția Regelui Soare.

Politica economică mercantilistă, atât de controversată este prezentată în partea a treia, *Războiul economic (1661–1672)*. Autorul consideră că ideologia economică a lui Colbert a fost cea a Europei de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Subliniind ideea după care „... comerțul era baza finanței, iar finanța, nervul războiului...” (p. 209), principalul colaborator al lui Ludovic al XIV-lea a practicat un protecționism vamal împins până la limita sa extremă „... Niciodată un sistem economic nu a fost aplicat cu atita energie și rigoare în întregul regat...” (p. 206). Puterea economică a Angliei și mai ales a Olandei, a fost, conform concepției lui Colbert, principala cauză a slăbiciunii economiei franceze. În 1664, s-a adoptat primul tarif vamal protecționist, urmat de un altul în

1667. Autorul subliniază pe deplin argumentat, că toate marile acțiuni cu caracter economic au fost tributare confruntării franco-olandeze. S-a încercat fixarea unui curs stabil al monedei naționale în 1641, când valoarea scudului era echivalentă cu 3 livre de Tournoi. Măsurile luate în agricultură au urmărit rezolvarea problemei foamei, care începând cu 1662 a devenit cronică pentru Franța lui Ludovic al XIV-lea. Acestea însă s-au redus la importul de cereale din străinătate și la distribuirea lor, uneori gratuită. În 1669 au fost numiți prinii comisari pentru poduri și șosele, care aveau misiunea de a contribui la îmbunătățirea rețelei de transport. Încercarea de a înlătura dependența Franței de importurile de materii prime din străinătate l-a făcut pe Colbert să acorde o mare atenție regimului pădurilor și apelor. În domeniile industriei, numărul manufacturilor⁷ a crescut foarte mult, încât ambasadorul venețian scria: „... Se cer de peste tot mărfuri din Franța, ceea ce face să se trimită mult număr în țară, în detrimentul altor țări și spre satisfacția lui Colbert, care caută să jefuiască alte țări pentru a îmbogăți Franța...” (p. 262). Tonajul marinei comerciale s-a mărit, iar în 1662, bugetul pentru problemele maritime a numărat 3 milioane de livre. S-au efectuat lucrări de mari proporții în unele porturi ca Brest, Bordeaux, Rochefort, Toulon, Marsilia, Dunkerque, completeate descori de fortificațiile ridicate de Vauban. Cu ajutorul financiar nemijlocit al statului, s-au pus bazele unor companii comerciale, precum Compania Indiilor Occidentale, a Indiilor Orientale, a Levantului, a Nordului. Acestea urmau să aibă un rol deosebit în colonizarea unor zone din spațiul extraeuropean. Rezultatele obținute au fost însă foarte precare, dacă amintim, de exemplu, că în 1663 așa numita Canadă franceză număra doar 2300 de locuitori în zona Marilor Lacuri și a Golfului Hudson.

Ultima parte a lucrării intitulată *Succese și tristețe (1672–1683)* prezintă ruina proiectelor grandioase inițiate de Colbert și consecințele sale pentru ansamblul dezvoltării societății franceze. Războiul cu Olanda, început în 1672 a fost mult mai dificil și costisitor decât s-a crezut, căci „războiului economic dorit de Colbert pentru a distruge un inamic comercial, i-a urmat războiul tradițional dus de casa de Franța contra casei de Habsburg, pentru a mări sau apăra teritoriul...” (p. 309). Purtarea războiului a cerut un

⁶ Rezultatele acestei politici s-au făcut simțite în condițiile reducerii cuantumului impozitelor directe, de la 53 de milioane de livre în 1657, la 38 de milioane în 1679. Au crescut în schimb, impozitele indirecte de la 37 la 60 de milioane de livre (p. 158).

⁷ S-au înființat manufacturi de mătase la Lyon, de covoare, la Paris, de oglinzi la Saint Gobain, de porțelanuri la Sevres, de dantele la Sedan și Louvriers, de produse metalurgice la Saint Etienne.

efort financiar deosebit, încît deficitul bugetar a crescut permanent. Dacă în 1672, el a atins suma de 8 milioane de livre, în numai patru ani, a ajuns la 24 milioane de livre. Manufacturile de stat, finanțate uneori cu mari eforturi s-au ruinat. Astfel, între 1665 și 1673, manufactura regală de la Beauvais a primit din partea statului, suma de 175 000 de livre. În schimb, între 1674 și 1678 nu a mai primit nici un ajutor. Anul 1680 a marcat începutul dizgrației lui Colbert. „... Louvois a câștigat războiul său, cel militar, în timp ce Colbert știa că l-a pierdut pe la său, cel economic...” (p. 392). Singur și bolnav de gută, Colbert a murit la 6 septembrie 1683, la Paris, apăsător de amintirea controversată a unor reforme îndrăznețe, dar eșuate. Ca

om politic, prin concepțiile pe care le-a teoretizat, el a purtat pecetea contradicțiilor epocii în care a trăit.

Cu toate că autorul și-a propus să realizeze un tablou exhaustiv al vieții și activității lui Colbert, accentul cade mai ales pe duelul pentru puterea politică între el și Fouquet sau Louvois. Prin aceasta, cauzele eșecului final al politicii sale sînt neglijate. Stilul de exprimare concis, apelul la o bibliografie, în cea mai mare parte inedită, condițiile grafice excepționale, ilustrațiile, de bună calitate, recomandă această nouă apariție editorială ca un „best-seller” deosebit.

Mihai Manea

* * * *Objets et méthodes de l'histoire de la culture*, Volume publié sous la direction de Jacques Le Goff et Béla Köpeczi, Editions du CNRS — Akadémiai Kiadó, Paris—Budapest 1982, 248 p.

Sub titlul *Objets et méthodes de l'histoire de la culture* CNRS (Centrul Național al Cercetării Științifice) și Akadémiai Kiadó (Editura Academiei) au publicat în colaborare și sub îngrijirea lui Jacques Le Goff și Béla Köpeczi actele colocviului franco-maghiar de la Tihany din 10—14 octombrie 1977, organizat sub patronajul unor instituții de prestigiu al celor două țări: l'École Supérieure des Hautes Etudes en Sciences Sociales și respectiv Institutul de istorie și Institutul de Științe literare de la Budapesta.

Reunind istorici de seamă al celor două țări, nu puțini dintre ei fiind cunoscuți și recunoscuți și peste hotare ca Georges Duby, Jacques Le Goff, Albert Soboul, Béla Köpeczi, László Makkai, Domokos Kosáry, Kálmán Benda, Emil Niederhauser, György Ránki etc. dar totodată și specialiști din alte domenii, colocviul a dezbătut problemele actuale fundamentale ale cercetării istoriei culturii.

Volumul cuprinde materialele colocviului — rapoartele și comunicările prezentate, precum și intervențiile pe marginea lor —, grupate în patru capitole, care sînt precedate de cuvîntul de deschidere rostit de Béla Köpeczi și urmate de concluziile rostite în neheiere de Jacques Le Goff.

Primul capitol (*Questions théoriques et méthodologiques*) este destinat în întregime prezentării aspectelor teoretice majore — obiectului și metodelor de cercetare — ale istoriei culturii. Dintre cele trei rapoarte prezentate în cadrul acestei secțiuni se remarcă în mod cu totul deosebit referatele lui Georges Duby (*Problèmes et méthodes en histoire culturelle*) și Béla Köpeczi (*Objets et méthodes*

de l'histoire de la culture) care așează într-o lumină nouă și într-o perspectivă largă istoria culturii, raportul dintre cultură și societate. La problemele discutate în acest capitol vom reveni.

Capitolele următoare ale volumului (II—IV), doresc să ilustreze concepțiile teoretice formulate în cadrul capitolului întii. Totodată ele demonstrează că prin atragerea unui șir întreg de noi discipline, specializate în investigarea fenomenului cultural (etnologie, lingvistică, sociologie, istoria dreptului etc.) se creează posibilități noi nu numai din punctul de vedere al lărgirii tematică a istoriei culturii, dar și din punctul de vedere al surprinderii unor noi aspecte și mecanisme ale fenomenului cultural în raport cu factorii contextului istoric respectiv. Capitolele II și III sînt destinate abordării unor aspecte particulare ale istoriei culturii din veacul al XVIII-lea.

Din acest punct de vedere sînt foarte instructive cele două studii incluse în capitolul al doilea (*L'enseignement au XVIIIe siècle*) cel al lui Jaques Revel privind decăderea frecventării universităților apusene în epoca luminilor și cel semnat de Dominique Julia despre constituirea, precum și factorii și rolul rețelei de colegii din Franța în secolele al XVI—XVIII-lea.

Comunicările din Capitolul al III-lea, intitulat *Société, mentalités, cultures au XVIIIe siècle*, aduc în discuție o serie de fenomene ale culturii, interesante nu numai prin rezultatele concrete ale cercetării, dar și prin problemele teoretice care se degajă

din ele. Astfel, de exemplu, receptarea și utilizarea contradictorie a ideilor lui Jean Jacques Rousseau în epoca revoluției (Gundula Gobel—Albert Soboul), tipologia preocupărilor de reformare a limbilor naționale în Europa Centrală și Răsăriteană în epoca luminilor (László Sziklay), rolul culturii mobiliare în constituirea culturii țărănești maghiare în secolul al XVIII-lea (Kálmán Benda) etc.

Sub semnul integrării culturii populare istoriei culturii, capitolul al IV-lea (*Ethnographie et folklore : Théorie et histoire*) prezintă aspecte deosebit de revelatoare în ceea ce privește istoricitatea, semnificația, și raportarea culturii populare la anumite realități istorice concrete cum ar fi : viziunea literaturii culte asupra folclorului în veacul al XIX-lea (István Sötér), probleme de bază ale cercetării folclorului istoric (Vilmos Voigt) sau cercetarea unor fenomene etnologice în Franța la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (André Burguière, Mona Ozouf, Marie Noëlle Bourguet) și mai ales studiul deosebit de interesant al lui Joseph Goy (*Contribution à l'histoire de la coutume : maison, système d'alliance et système successorale en Béarn et en Bigorre au XIXe siècle*).

În cele ce urmează dorim să ne referim mai mult cu intenția unei semnalări — dat fiind spațiul care ne stă la dispoziție — la unele dintre aspectele teoretice definitorii expuse în dezbaterile teoretice cuprinse în capitolul întâi al volumului.

În spiritul viziunii și concepției complexe și foarte cuprinzătoare sub care a fost abordat fenomenul cultural, participanții la colocviu au demonstrat că din punctul de vedere al conținutului conceptul clasic de cultură, pe care s-au întemeiat cercetările de istorie a culturii pînă în ultima vreme, este incomplet și, prin urmare, se impune o revizuire, de fapt o lărgire sensibilă a ci. S-a subliniat însă, că noua accepțiune, care cuprinde în sens larg atît realizările de cultură spirituală, cit și cele ale culturii materiale, nu înseamnă cituși de puțin că domeniul de investigare al istoriei culturii ar fi nelimitat în privința celor două componente ale ei și că le-ar cuprinde sub toate aspectele lor de manifestare. Interferența în ceea ce privește domeniul de investigare a istoriei culturii cu alte domenii specializate de cercetare din cadrul științei istorice nu înseamnă că unul sau altul ar trebui să renunțe în mod categoric și în totalitatea ei la abordarea domeniului respectiv în favoarea celuilalt. Ci, este vorba de abordarea de către istoria culturii sau de către alte științe autonome ale istoriei numai a acelor fenomene sau aspecte care țintră în aria de investigare proprie și specifică

a acelei științe. Astfel, istoria tehnicii, care este tratată în cadrul istoriei economice sub o serie de aspecte constituie una din domeniile de cercetare ale istoriei culturii. La fel, istoria mentalităților integrată în cadrul istoriei sociale, dar fiind mulțimea aspectelor ce vizează fenomenele și relațiile sociale dintr-o anumită epocă, face parte de asemenea, dar din alte considerente și prin alte aspecte și din istoria culturii. Același aspect dublu, în realitate posibilitatea de dublă abordare îl reflectă și domeniul ideologicului, care în egală măsură este și ea tratată de istoria politică, dar totodată de istoria culturii. Ceea ce permite delimitarea ariei de investigare, a aspectelor ce intră în obiectivul de cercetare al istoriei culturii este componentul, valoric, axiologic al acestor fenomene. Așadar în virtutea acestei viziuni foarte largi, dar și selective, unul și același fenomen — prin diferitele sale componente — poate constitui obiectul de cercetare al mai multor domenii de investigare ale istoriei. Importanța factorilor economici și sociali care direct sau indirect acționează asupra culturii, subliniază odată mai mult acest aspect. O atare viziune asupra fenomenului istoric al culturii, care permite și impune simultan abordarea ei și din alt unghi de vedere sub aspect dublu — cel al creației propriu-zise și cel al contextului istoric în care se realizează s-a reflectat în definiția foarte densă și cuprinzătoare a conceptului de cultură a lui Béla Köpeczi : (*tienne compte des relations étroites et interchangeables de la base et de la superstructure, entre la culture matérielle et intellectuelle, qui prennent comme point de départ le système des valeurs et par conséquent la conception du monde, qui envisage outre les objectivations de la haute culture, les manifestations de la culture quotidienne et qui tienne compte non seulement de la genèse, mais aussi de la réception des produits de la culture*), cit și în frapanta și plastică precizare a lui Jacques Le Goff (*Réalités et représentations s'y retrouvent étroitement et dynamiquement liées*). Pline de semnificații sînt și precizările formulate de László Makkai (*L'histoire culturelle est plutôt un aspect particulier de la synthèse historique, dont le sujet est l'histoire globale ou plus précisément la somme de tous les phénomènes historiques pourvus d'une valeur humaine et acceptés comme tels dans un système des valeurs matérielles, émotionnelles et spirituelles d'une certaine société*).

Dintre multitudinea de idei deosebit de valoroase, care îndeamnă la meditație ne rezumăm să ridicăm citeva și anume unele dintre argumentele invocate pentru justificarea, respectiv necesitatea lărgirii ariei de investigare a istoriei culturii. Sub influen-

ența nemijlocită a etnologiei, dar nu numai din această cauză lărgirea conceptului de cultură se realizează prin integrarea așamănătoarei culturi materiale, după cum o lărgire sensibilă se preconizează și în direcția culturii spirituale care cuprind un domeniu foarte vast, depășind cu mult limitele conceptului de cultură de factură ideologică. Lărgirea domeniului culturii se realizează sub multiple aspecte și sub acțiunea unor multiple considerente. Astfel, întrucât în fiecare societate coexistă mai multe culturi, care sînt proprii unor anumite pătri sau grupuri sociale, istoria culturii trebuie să abordeze fiecare dintre aceste culturi și nu doar cultura oficială, dominantă după cum este denumită și virtutea raporturilor sale cu puterea. În acest sens Georges Duby a subliniat caracterul conflictual ce există între aceste culturi, adică între cultura dominantă și celelalte culturi. După cum istoria culturii nu se poate mărgini doar la prezentarea culturii dominante, cu atât mai puțin se poate mulțumi cu prezentarea exclusivă doar a realizărilor de vîrf ale acestei culturi. Ea trebuie să abordeze deci totalitatea culturilor și totalitatea valorilor culturale care coexistă în societate, întrucât ele se intercondiționează și se influențează reciproc. Restrîngerea conceptului de cultură doar la fenomenul ideologic ar permite prezentarea în fapt doar a culturii dominante, cultura unei infime minorități din societate, nu și a majorității — creatoare și ea la rîndu-i de valori culturale, dar de factură diferită. Față de cultura scrisă, cuprinzînd în esență doar domeniul de investigație clasic al istoriei culturii — istoria literaturii, muzicii, a artelor plastice, a învățămîntului, filozofiei, religiei etc. — care în mare corespund și ele cu cultura dominantă, se impune includerea în aria cercetării culturii a marii majorități, a maselor, chiar dacă ea nu face parte din așa numita cultură scrisă. Prin urmare investigarea istoriei culturii va trebui să cuprindă și alte forme de manifestare — realizare a culturii, cum ar fi producțiunile orale începînd cu folclorul sau obiceiurile cutumiare și pînă chiar la cele din domeniul gesturilor, care suplinesc respectiv îndeplinesc rolul pe care îl are cultura scrisă pentru păturile culte.

Din accepțiunea largă și diversificată a conceptului de cultură respectiv de istorie a culturii și în virtutea raporturilor și intercondiționărilor deosebit de complexe existente între principalele domenii autonome de cercetare ale istoriei — istoria economică, istoria socială etc. — pe de o parte, pe de alta între diferitele elemente constitutive ale lor se evidențiază o concluzie deosebit de semnificativă a colocviului : necesitatea

dării pluri și interdisciplinare a istoriei culturii, necesitatea atragerii unei serii întregi de științe, mai precis integrarea metodelor lor arsenalului metodologic al istoriei culturii în vederea surprinderii integrale a fenomenului cultural.

În pofida tradiției, dar și a posibilităților diferite ale istoriografiei celor două țări, pornind de la considerente și fundamentări teoretice parțial diferite, fără însă de a ignora pe cele ale partenerilor, rapoartele și discuțiile au demonstrat convergența concepțiilor în ceea ce privește noțiunea de istorie a culturii și au reușit să formuleze aprecieri și puncte de vedere foarte asemănătoare asupra obiectului, dar și asupra metodelor de cercetare a istoriei culturii. În acest sens se remarcă atenția și totodată importanța deosebită acordată ponderii factorilor economici și sociali în ceea ce privește dezvoltarea culturii.

O trăsătură constantă și definitorie a dezbaterilor teoretice privind istoria culturii care la rîndu-i a contribuit la succesul științific al colocviului a fost preocuparea pentru precizarea și clarificarea conținutului a o serie de concepte fundamentale folosite de istoria culturii (cultura materială, cultura spirituală, bază și suprastructură, mod de viață etc.). Totodată s-a propus introducerea și utilizarea unor noi concepte pentru facilitarea activității de cercetare. Astfel, Georges Duby a pledat pentru utilizarea conceptului de formațiune culturală pentru desemnarea tuturor culturilor existente la un anumit moment într-o societate. Jacques Le Goff a atras atenția asupra necesității reinterpretării conceptului de document-monument, respectiv introducerea și utilizarea unor concepte diversificate asupra timpului (timpuri sociale, timp repetițional, timp evenimential etc.).

Preocuparea pentru elaborarea unui model operațional și dinamic al istoriei culturii s-a concretizat nu numai în ceea ce privește conținutul de largă accepțiune a culturii, dar și în modalitatea de a privi raporturile de interdependență dintre diferiți factori interni sau externi ai culturii. Subliniînd pericolul pe care îl reprezintă pentru cercetare, absolutizarea rolului anumitor factori, de exemplu al celui economic sau social or al celui ideologic s-a arătat că relațiile dintre acești factori nu sînt simple relații de cauză și efect, ci raporturi de determinare cu valoare reciprocă, fapt care exclude posibilitatea unei ierarhizări categorice și exclusiviste odată pentru totdeauna a unor factori în detrimentul altora. În acest sens s-a arătat că utilizarea dogmatică și vulgară a bază și suprastructură,

străină de însuși accepțiunea în care ele au fost folosite de clasici, dar și de alți filozofi marxști de seamă poate contribui și ea la deformarea imaginii asupra fenomenelor istorice, inclusiv cele ale istoriei culturii.

Ponderea și atenția deosebită acordată viziunii de ansamblu asupra istoriei culturii, dovedește odată mai mult rolul definitoriu al modelului și concepției generale formulate asupra acestor domenii și în ceea ce privește stabilirea și definirea metodelor de investigare pe care le solicită acestea.

O atare abordare complexă, implicând o investigare inter și pluridisciplinară pe multiple planuri, vizind nu numai la nivelul istoriei culturii, dar și la nivelul istoriei în general, necesitatea unei abordări integrale a fenomenului istoric în multitudinea manifestărilor și conexiunilor ei face plauzibilă dezideratul lui Jacques Le Goff pentru realizarea unei istorii globale, a unei istorii totale, constituirea de fapt a unei noi științe istorice, pe măsura acestei sarcini, denumită antropologie istorică. (*La science historique pourrait*

donc évaluer vers une structure concentrique qui, autour d'un noyau dur, l'histoire économique et sociale, se développerait en histoire culturelle et s'épanouirait en anthropologie historique).

Apariția volumului *L'objet et méthodes de l'histoire de la culture* este fără doar și poate un eveniment științific de deosebită importanță. Rezultatele concrete, dar și cele de perspectivă, oglindite în volum, conturarea domeniului istoriei culturii și a metodelor ei, dar mai ales viziunea complexă asupra istoriei culturii și a istoriei în general, implicind și o serie de alte științe, în primul rând „umaniste”, oferă în continuare un punct de plecare, o bază de discuție pentru specialiști și cercetători din alte țări. Prin natura conținutului acestui volum el se recomandă a fi citit de toți acei care dintr-un punct de vedere sau altul sînt vizați și interesați în cercetarea fenomenului istoric, respectiv al celui cultural sub cele mai variate aspecte de manifestare.

Carol Vekou

* * * „Cercetări istorice” (serie nouă), (XI), Muzeul de istorie al Moldovei,
Iași, 1980, 758 p.

În istoriografia ieșeană, ca și în cea națională de altfel, revista „Cercetări istorice” este purtătoarea unei frumoase tradiții. Apărută la Iași în anul 1925, din inițiativa lui Ilic Minea, însemnătatea ei în perimetrul istoriografic românesc a fost relevată doar în câteva ocazii.

Tot ce s-a publicat în revista „Cercetări istorice” până la încetarea din viață a lui Ilic Minea, survenită la 20 februarie 1943, a completat cunoștințele de istorie ale vremii, revista devenind o imagine exactă a activității pe linie istoriografică din întreaga Moldovă. În paginile revistei s-au făcut critici obiective, pline de conținut, aprecieri competente a principalelor lucrări istorice apărute, relevându-se, în mod deosebit, contribuțiile remarcabile la dezvoltarea acestei științe.

În lașul marilor prefaceri, din anii de după instaurarea republicii, o bună bucată de timp, în condițiile existenței altor publicații*, tradiția revistei fondată de Ilic Minea a fost o vreme uitată.

Este un merit incontestabil al Muzeului de istorie a Moldovei și a cercetătorilor ieșeni de la Sectorul din Iași al ISISP, care, printr-o strădanie comună și bucurându-se de sprijinul deplin al organelor locale de partid și de stat, au reușit în anul 1970 să reia seria nouă a publicației cu titlul avut de revista lui Ilic Minea. Hotărîrea comună a fost de a se continua în noile condiții istorice frumoasa tradiție a revistei „de pe treptele social-politice superioare ale contemporaneității”.

Putem aprecia, după cele 11 numere, care au apărut pînă acum, că culegerea editată de Muzeul de Istorie a Moldovei a publicat valoroase studii de istorie și muzeografie, situlnd preocupările școlii istorice ieșene

* Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” edita în 1964, „Anuarul”, din anul 1961 culegerea „Arheologia Moldovei”, iar Facultatea de istorie a Universității „Al. I. Cuza” publica în acești ani „Analele științifice ale Univ. „Al. I. Cuza”, „seria Istorie”.

ne care, de-a lungul anilor, a înscris pagini deosebite în istoria științei românești, la cote mereu mai înalte.

Dacă urmărim direcțiile principale ale „Cercetărilor istorice” din ultimul deceniu, vom constata o reconsiderare a istoriei contemporane și, în special, a mișcării revoluționare și democratice, interesul sporit pentru rezultatele săpăturilor arheologice, ce au fost efectuate în acești ani și, în sfîrșit, preocuparea majoră pentru problemele de muzeografie, recunoscîndu-se în toate acestea rolul informativ și formativ al revistei, menirea ei de a face educație științifică și patriotică diverselor categorii de cititori. În toate domeniile menționate, „Cercetări istorice” au pus în circuitul științific, în decursul deceniului care a trecut, un mare volum de apreciate contribuții ce au intrat în fondul de bază al istoriografiei naționale.

Credem că titulatura rubricii „Istorie”, adoptată în numărul XI, este cea mai potrivită pentru conținutul materialelor ce le cuprinde. Formularea din numerele precedente și anume „Istorie politică și social-economică” lasă loc la o nedumerire legată de prezența în cadrul acestei rubrici și a diverselor teme de istorie culturală (istoria artei, istoria învățămîntului, istoriografie etc.).

Revista și-a asigurat concursul unor istorici cu o solidă reputație prin rezultatele pe care le-au obținut de-a lungul anilor. Este de asemenea meritoriu faptul că a oglindit în paginile sale și strădaniile unor tineri, care și-au putut valorifica propriile lor cercetări, stimulînd în felul acesta o activitate care nu poate fi desprinsă de obiectivele muzeografiei actuale. Ajungînd la acest punct și apreciînd eforturile ce s-au făcut în deceniul parcurs, recomandăm colectivului de redacție să evite pe viitor prezența aceluiași autor cu două materiale de bază în același număr. Nu este firesc să se procedeze astfel în condițiile cînd sînt destul de mulți cei ce doresc să fie prezenți în paginile revistei.

Ne oprim în continuare, asupra ultimului număr (XI/1980), fiindcă este cu adevă-

rat ilustrativ pentru potențialul și tendințele actuale ale publicației, fiind, după părerea noastră, cel mai reprezentativ din cele ce au fost incredințate tiparului în cei 12 ani parcurși de la reparația „Cercetărilor istorice”.

Considerăm că titlurile rubricilor acestui ultim număr pot rămâne ca definitive, ele exprimând cel mai adecvat, cel mai la obiect conținutul materialelor ce-l cuprind. În formularea actuală, ele nu mai lasă loc la nici un echivoc sau posibile interpretări.

Conținutul rubricii de „Istorie” este foarte bogat ilustrat fiind fără îndoială axa de susținere a numărului jubiliar al revistei. Pe lângă articolele de istorie veche și medie, ca și de medalistică, semnate de C. Iconomu, S. Haimovici, A. Nițu, M. Vasilescu, N. Grigoraș, Șt. S. Gorovei, F. Ursu, V. L. Ciofu. Gh. Platon a incredințat revistei articolul *Moldova în perioada 1828-1848 — Considerații generale* (p. 343—356), reprezentând textul pregătit de autor pentru volumul VI din *Tratatul de Istorie a României*.

Cunoscut pentru deosebita sa putere de pătrundere analitică, autorul ne relevă elementele fundamentale ale ocupației și administrației ruse între anii 1828-1834.

În direcția aceasta el menționează: „Interesul Rusiei cerea menținerea Imperiului otoman în starea în care se afla, fapt ce-i îngăduia amestecul și intervenții continue; constituirea unor state independente pe ruinele Imperiului ar fi stîljenit-o puternic în acțiunile sale economice și politice. În acest sens, așa cum mărturisea Nesselrode, ocuparea celor două principate n-ar fi adus nici un folos real. Noi, acum, sublinia diplomatul, fără a întreține trupe acolo, putem dispune de acele provincii în timp de pace, ca și în timp de război” (p. 344—345).

Ca o completare (tematic vorbind), am putea socoti articolul lui Valerian L. Ciofu *Domnia lui Mihail Gr. Sturdza ilustrată în medalii* (p. 357—363).

Gh. Sibechi ne prezintă și în acest număr o serie de biografii pașoptiste, din care amintim pe Gr. Cuza, Costache Rola, Ecaterina Harnov (p. 365—377). Aceluiași moment important al istoriei noastre de la mijlocul secolului trecut îi este consacrat și documentatul articol semnat de V. Cristian *Argumentul istoric în revoluția română de la 1848* (p. 379—395).

Legată de aceeași problematică pașoptistă, este și evocarea semnată de Gh. Sibechi intitulată „*Otelul*” *Sant Petersburg din Iași* (p. 397—402). Într-un număr limitat de pagini, autorul a reușit să ne dea o documentată și sugestivă imagine a ceea ce și-a propus.

Problemelor de istorie a culturii le sînt consacrate articolul lui P. Leu *Primirea lui S. Fl. Marian în Academia Română* (p. 421—428), cel semnat de K. Mirian și L. Eșanu, *Congresul mondial al scriitorilor antifasciști (Paris, 21—25 iunie 1935)* (p. 551—559), ca și cel al lui C. Merișca, intitulat *Biblioteca miclăușeană* (p. 617—620).

Deși diferite ca proporții, structură și epoci analizate, prin tema lor generală, ele dovedesc preocuparea colectivului de redacție ca această problematică să-și găsească locul meritat în paginile revistei.

Asupra elaboratului articol al lui Șt. Lemny, *Cercetări istorice ... Studiu de indice* (p. 621—667), considerăm că el contribuie în mod fericit la cunoașterea, de către cititori, a trecutului unei prestigioase reviste de istorie, purtătoare a unor frumoase tradiții.

O suită de 7 materiale ale rubricii de „Istorie” ne prezintă aportul lașului și rolul reprezentanților săi (în diverse ipostaze) la unele momente hotărîtoare ale istoriei moderne și contemporane a țării.

I. Saizu publică articolul *Poziția socialiştilor ieșeni față de problematica economică a României moderne* (p. 403—411).

Articolul lui N. Ciudin, *Unele date privind participarea țăranilor din zona Țuțora — Iași la răscoala din 1907* (p. 429—436) folosește literatura cunoscută în analiza evenimentelor din marea răscoală de la 1907. Elementul mai deosebit îl constituie includerea mărturiilor bătrînilor satului înregistrate, probabil, pe bandă magnetică, căci este indicată de cîteva ori ca sursă de informare „fonoteca școlii Țuțora, comuna Țuțora, județul Iași” (p. 430, 433, 434)*.

Obiecțiile ce le avem referitoare la acest articol sînt:

a) autorul ar fi trebuit să se limiteze la elementele pretrecute în comuna Țuțora — Iași. „Combinarea” acestora cu cele întîmplate în Moldova, referirile la Muntenia și Oltenia, aspectele care privesc răscoala din

* Procedul trebuie folosit cu circumspecții mai ales în lucrările cu caracter științific. În cazul la care ne referim, discuția cu sătenii din comună — menționează autorul — a avut loc la 10 iunie 1979 (p. 430). Trecuseră 72 de ani de la evenimentele din 1907. Se naște o întrebare: cit temei putem pune, într-o asemenea situație, pe spusele unor oameni trecuți de 80 de ani? Referindu-se la cei cu care a stat de vorbă, N. Ciudin menționează pe Gh. A. Hariton, în vîrstă de 79 de ani, Gr. Plugaru, în vîrstă de 87 de ani și C. Gogol, în vîrstă de 98 de ani (p. 433).

intreaga țară nu fac decât să producă un amalgam din care cu greu mai poți găsi firul principal;

b) o totală inconștiență și lipsă de unitate în ceea ce privește folosirea aparatului critic*;

c) la pag. 434, unde este dat în anexă documentul care trebuie să stea la baza articolului, aflăm că: „1) Numirea moșiei este Țuțora Cristești; 2) Numele și prenumele proprietarului sau arendașului care cultivă moșia: M.L. Negruți și A. Blumenfeld”.

La pag. 429 autorul menționează „că pe moșia Țuțora Cristești, proprietatea lui Mihail D. Sturdza, arendași erau Adolf Blumenfeld, și căpitanul M. L. Negruzi”.

La pag. 433, aflăm următoarele: „Curtea și hambarcele de pe moșia Holboca, proprietatea lui Mihail D. Sturdza, au fost complet devastate. Unelele agricole de pe moșia Roseni și Golăești, ardate d-lui Avram Solomon, au fost devastate”.

Ne exprimăm încrederea că viitoarele cercetări ale lui N. Ciudin vor lămurii pe cititor și asupra celor întâmplate cu M. L. Negruți, care în documentul de la p. 434 este indicat ca prim arendaș, iar la p. 429, autorul articolului îl menționează ca al doilea. Acesta a „dispărut”, din articol, nemai fiind deloc menționat, dar totuși ce s-a întâmplat la 1907 cu el? Cercetarea obligă și la găsirea unui răspuns pentru o problemă enunțată.

I. Agrigoroaie împreună cu G. Calcan și M. Strugariu, în articolul *Rezistența română din 1917 reflectată în presa din orașul Iași* (p. 437—446), ne prezintă modul cum presa poate reflecta un eveniment major, fiind folosită ca principal izvor istoric. Fără îndoială că posibilitatea de a confrunta, de a verifica informațiile și comentariile presei cu cele din surse de primă mână (în special cele arhivistice), oferă mai multe garanții de autenticitate. Totuși, ideea ca atare ni se pare interesantă și de altfel ca este intrată în practica curentă a istoriografiei noastre actuale.

Un studiu deosebit de bogat în informații, o contribuție notabilă la tema abordată, îl reprezintă materialul semnat de A. Karetchi și D. Șandru: *Iașii în lupta pentru consolidarea și apărarea unității, a independenței și suveranității în perioada inter-*

belică (p. 447—479)*. Prin multitudinea faptelor reliefate, el poate constitui un prețios ajutor în multe articole cu subiect adiacent.

Foarte interesant ca problematică este articolul Rodicăi Radu, *Probleme politice și culturale în dezbaterile intelectualității ieșene „în anii imediat următori primului război mondial”* (p. 503—512). Bine orientat și scris cu o deosebită vervă, el reprezintă o oglindă a poziției progresiste a intelectualității ieșene (a celei mai mari și însemnate părți a ei) în tumultuoșii ani postbelici**.

Pe linia unor mai vechi preocupări, Valeriu Florin Dobrinescu ne relevă cu forța de convingere a faptelor, importante acțiuni ale luptei antifasciste desfășurate în deceniul al IV-lea de tineretul universitar ieșean. Titlul articolului său este *Din activitatea antifascistă a studenților ieșeni 1933—1939* (p. 561—571).

Problemelor de istorie economică le sînt consacrate un număr de articole, semnate de I. Agrigoroaie, *Curenți și tendințe în gândirea economică românească din perioada interbelică* (p. 481—489), Gh. Buzatu, *Partidele politice burghize și politica economică românească după desăvîrșirea unității naționale 1918—1928* (p. 491—501), I. Saizu și C. Botez, *Teoretizări interbelice cu privire la valorificarea rațională a patrimoniului silvic național* (p. 533—549) și Constantin Botez, *Din istoricul pădurii românești, II. Coordonate bibliografice*, (p. 577—592).

* Nu prea înțelegem cum anume a fost „pus în pagină”, din punct de vedere cronologic, acest articol. Astfel de la p. 447 la 462, cele relatate se referă la anii 1932—1939. De la p. 463 la începutul p. 465 luăm cunoștință de elemente precute în anii imediat următori primului război mondial (1919—1921). La p. 465—466 autorii se referă, în premieră, la readucerea rămășițelor pămîntești ale lui Dimitrie Cantemir în țară din Uniunea Sovietică în anul 1935. La p. 466, la p. 473, aflăm fapte legate de deceniul 1918—1928. În sfîrșit, între p. 473 și 479 ne sînt relatate chestiuni privitoare la anii 1932—1944.

Concluzia: Îmbinarea criteriului cronologic cu cel tematic rămîne de multe ori doar un deciderat.

** Facem totuși cîteva observații necesare: pentru prezența lui P. Constantinescu-Iași și a lui Octav Băncilă la greva generală din octombrie 1920 există surse informative care sînt mai concludente decît ziarul „Opinia” (p. 506). La procesul din 1919, la care se referă autoarea, nu era incriminat, de fapt, în cauză (p. 506), ci muncitorul

* Comitetul de redacție al revistei trebuie să impună autorilor adoptarea unui sistem unitar și științific în folosirea aparatului critic. Actuala formulă „fiecare cum știe, sau cum crede”, este de neadmis. www.dacoromanica.ro

Un ultim grup de materiale abordează teme legate de istoria politică. I. Ciupercă *Din activitatea partidelor politice din România la sfârșitul guvernării liberale, 1927—1928* (p. 513—520), C. Cloșcă, *România în fața hotărârii decisive privind ieșirea din războiul hitlerist* (p. 593—607), D. Morărașu, *Declanșarea procesului revoluționar din România în august 1944 și problema participării maselor la viața de stat* (p. 609—615) și Em. Bold și A. Carpinski, *Petre Andrei om politic* (p. 573—576).

Articolul *Petre Andrei, om politic* redă într-un spațiu foarte restrâns câteva idei asupra cărora merită să reflectăm. Autorii au reliefat, cu justețe, distinctele trăsături care l-au caracterizat pe Petre Andrei în postura de om politic democrat, permanent angajat în adversitatea sa față de forțele de dreapta, fasciste.

La rubrica de „Evocări” a nr. XI sînt publicate sub semnătura lui Claudiu Paradais Maria Paradaiser și Mihai Bordeianu două interesante articole: *120 de ani de la înființarea Pinacoteii naționale și a școlii de arte frumoase din Iași și 80 de ani de la moartea lui Gh. Panaiteanu-Bardasare* (p. 715—734) și *Biblioteca centrală universitară din Iași la 340-a aniversare* (p. 735—739).

Rubrica de „Documente” a numărului jubiliar atrage atenția (nu prin numărul materialelor incluse, căci sînt doar 6), ci prin interesul major pe care acestea le prezintă. Referitoare la personalități proeminente ale istoriei și culturii românești (Al. I. Cuza, V. Alecsandri, A. D. Xenopol, Simion Mehedinți) ele aduc sub semnătura lui Paul Păltănea, regretatul C. Turcu, Rodica Radu și George Juvara, informații referitoare la fapte semnificative din viața și activitatea personalităților amintite, legate, de nu puține ori și de momente importante ale istoriei țării.

Cu meticulozitatea și precizia, care li sînt de mult cunoscute și recunoscute. Const. C.

—
 revoluționar care se afla în fruntea mișcării socialiste ieșene. Procesul, de altfel, a avut un deosebit ecou în întreaga țară. Problema „dozării” și a respectării proporțiilor reale în analiza unor fapte și evenimente istorice reprezintă o chestiune importantă.

Angelescu publică o comunicare intitulată *Generalul locotenent din armata rusă Emil Wittgenstein despre participarea României la războiul din 1877—1878* (p. 681—684), care aduce importante și utile informații din partea unui aghiotant al țarului Alexandru al II-lea, referitoare la participarea României la războiul din 1877—1878.

Un interesant și documentat articol este cel semnat de Maria Huminic-Tecean intitulat *Documente din secolul al XX-lea privind Palatul Al. I. Cuza din Iași* (p. 687—711).

Din cuprinsul rubricii „Muzeologie” ne-au reținut atenția articolele semnate de Eugenia Ursescu și Const. Ostap, Fl. Buimestruț, Victoriei Semendeaev, Gh. Bodor. Ultimul, pune o interesantă problemă de sociologie rurală, pornind de la elemente de etnografie ale unui sat contemporan.

Rubricile de „Arheologie”, „Restaurare-conservare” și „Recenzii” (aceasta poate puțin prea tehnicistă) întregesc acest deosebit de interesant număr al revistei.

Am recomanda în încheiere, colectivului coordonator ca la viitoarele apariții ale revistei să țină seama de câteva sugestii. În primul rînd o mai bună compartimentare sau proporționalizare între materialele care abordează probleme referitoare la istoria Iașului sau a Moldovei și cele ce se referă la istoria națională sau universală.

Pledăm, dat fiind profilul revistei și ariei geografice căreia i se adresează în primul rînd, pentru preponderența primelor două. Publicarea din celelalte domenii să fie făcută în exclusivitate lucrărilor cu adevărat reprezentative (prin conținutul lor și nu plecînd de la (re)numele autorilor) sau care aduc fapte și interpretări noi, deosebit de valoroase în problematica respectivă. Credem că temele de istorie a culturii (interesante și pasionante) își pot găsi tot mai frecvent și cuprinzător loc în paginile revistei.

Este indiscutabil faptul că rezultat le obținute după un deceniu de la reparația revistei „Cercetări istorice” sînt, în linii esențiale, îmbucurătoare. Revista și-a îmbogățit permanent rubricile, și-a îndeplinit, într-o însemnată măsură, menirea, a adus o contribuție notabilă la valorificarea cercetărilor de istorie, muzeologie, arheologie din Iași și alte centre ale Moldovei.

L. Eșanu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor de istorie, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trîmterile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICA-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero.

Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea e.n.

Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș.

Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea.

De la conștiința unității de neam la conștiința națională.

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești.

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815).

Începuturile și dezvoltarea învățământului economic românesc până la 1877.

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor asuprite din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Conceptia Partidului Comunist Italian privind cucerirea puterii politice.

Presa comunistă în România interbelică.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

Instituția agiei în Țara Românească.

Structuri și tendințe în evoluția demografică a orașului românesc (a doua jumătate a secolului XIX).

„Noaptea cuțitelor lungi” în vizlunea diplomației românești și americane.

Tendințe în structura economiilor naționale ale sud-estului european între cele două războaie mondiale.

Curențe social-economice românești în perioada interbelică: doctrina economică a țără-nismului.

Unificarea instituțional-administrativă a României întregite.

Matematica și istoria social-economică. Începutul impactului.

R.M. ISSN 0567—6304

